

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za družbene vede

Urška Glažar

Mentor: doc.dr. Marjan Hočevar

URBANO OBLIKOVANJE – FIZIČNA IN DRUŽBENA DIMENZIJA

Diplomsko delo

Ljubljana, junij 2004

KAZALO

SEZNAM SLIK	3
1 UVOD	4
2 POMEN URBANEGA PROSTORA IN VLOGA ARHITEKTURE V PROSTORU	8
2.1 Značilnosti urbanega prostora in arhitekture	10
2.2 Urbano oblikovanje	15
3 POMEN ESTETIKE V POSTMODERNI DRUŽBI	21
3.1 Estetika v postmoderni arhitekturi – arhitektura kot osrednja javna umetnost	25
4 SKLADNOST VSEBINE IN OBLIKE PRI ARHITEKTURNEMU OBLIKOVANJU	29
4.1 Funkcija ali oblika?	31
4.2 Vpliv arhitekture na ljudi in na medsebojno interakcijo	34
4.3 Kakšna arhitektura bi bila najbolj ustrezna?	49
4.4 Problemi urbanega oblikovanja in kritika arhitekture	55
5 VLOGA SOCIOLOGIJE V PROCESU URBANEGA OBLIKOVANJA	66
5.1 Ključni družbeni problemi prebivalca mesta	67
5.2 Sodelovanje urbanih oblikovalcev, arhitektov in sociologov	71
5.3 Primerjava percepcije sociologa in arhitekta pri oblikovanju	76
5.4 Odločanje o končni arhitekturni obliki	77
6 SKLEP	84

7 VIRI	88
--------------	----

SEZNAM SLIK

Slika: 2.1 Sestavni elementi urbanega oblikovanja	16
Slika: 3.1 Neaktualna, zastarela arhitektura – stolpnica Astra na Dunajski c. v Ljubljani	24
Slika: 4.1 Dolgočasna in nezanimiva funkcionalistična stanovanjska gradnja 1	33
Slika: 4.2 Dolgočasna in nezanimiva funkcionalistična stanovanjska gradnja 2	33
Slika: 4.3 Odbijajoča, neprivlačna stavba, brez komunikacije z ljudmi	37
Slika: 4.4 Vurnikova atraktivna stavba z intenzivno komunikacijo z ljudmi	37
Slika: 4.5 Neustrezna, toga fasada z agresivnimi linijami	39
Slika: 4.6 Izstopajoča in agresivna zunanja oblika	39
Slika: 4.7 Zastrt, nefunkcionalen podhod 1	39
Slika: 4.8 Zastrt, nefunkcionalen podhod 2	39
Slika: 4.9 Gaudijeva nesimetrična, valovita in razgibana stavba	41
Slika: 4.10 Odprtost delovnega okolja, zaradi postavitve steklenih sten	45
Slika: 4.11 Odprto delovno okolje, ločeno s pregradami	46

Slika: 4.12 Oblike prostorov – vpliv na interakcijo	
47	
Slika: 4.13 Orientiranost prostorov in interakcija	
47	
Slika: 4.14 Velikost prostorov in interakcija	48
Slika: 4.15 Prometna ulica, nezanimiva za ljudi, zato neživahna	
51	
Slika: 4.16 Živahna ulica – intenzivna komunikacija med ljudmi	
51	
Slika: 4.17 Le Corbusierova »Marseljeza«	58
Slika: 4.18 Postmoderna estetika – navpični stekleni konstrukti	
65	
Slika: 5.1 Steklена prenova starih mestnih ulic	
83	
Slika: 5.2 Združitev starega in sodobnega arhitekturnega stila	
83	

1 UVOD

Današnja velika moderna mesta so dejanska in v sebi zaključena celota. S svojo strukturo, so postala ogromni »socialni stroji«, ki vidno določajo samo funkcioniranje in razvoj moderne družbe. Urbani prostor je z družbenim razvojem tako postal kompleksno okolje prebivanja ljudi in dela, prostor najbolj zapletenih in prepletenih odnosov med ljudmi, prostor družbene stratifikacije in regulacije. Postal je multifunkcionalno prebivališče za potrošnike, ki vpliva na izredno raznolikost in fleksibilnost življenj individuumov, ki v njem živijo. Mesta namreč danes ponujajo različno paleto stilov in podob, različne vrste aktivnosti, izmed katerih si vsak posameznik izbere sebi najustreznejšo in si na ta način izgradi svojo lastno identiteto. Tako so postale moderne metropole mešanice številnih in različnih identitet, ki morajo v

tem okolju sobivati, predvsem v smislu skupnega funkcioniranja in komuniciranja. Istočasen obstoj različnih identitet in aktivnosti pa mora v prvi vrsti omogočati ustrezno oblikovan prostor, ki mora biti čim bolj usklajen z družbeno dinamiko.

Urbani prostor svojo resničnost in identiteto dobiva šele takrat, ko je opredeljen z zanj ustreznimi materialnimi oblikami – z arhitekturo. Arhitektura kot način urbanega oblikovanja mestnega prostora, je v bistvu osrednji dejavnik, ki opredeljuje določen prostor kot urbani, ljudje, ki v njem živijo pa postanejo urbani prebivalci, ki se morajo prilagoditi specifičnim prostorskim oblikam in na podlagi tega razviti določen način življenja in določeno obliko medsebojnih odnosov. Arhitektura je tako tisti dejavnik, ki daje pravi pomen in smisel urbanemu prostoru, v katerem je tako rekoč vsepovsod prisotna, rečemo lahko celo, da mesto je arhitektura. S tem pa neposredno vpliva na življenje mestnih prebivalcev, ker ljudje dejansko živijo arhitekturo. In prav zato s svojo prvo hipotezo predpostavljam, da urbano okolje in s tem specifične arhitekturne oblike, nedvomno pomembno vplivajo na samo dožemanje življenjskega prostora, ki ima velik vpliv na psihofizično počutje ljudi, na njihovo socializacijo in interakcijo med njimi oziroma na samo kvaliteto urbanega življenja. Arhitekturne oblike so tako rekoč najbolj pogosti elementi, ki obkrožajo ljudi v urbanem okolju in nedvomno vplivajo na njihovo gibanje in orientacijo v prostoru, s tem pa tudi na njihovo vsesplošno počutje in razpoloženje .

Grajeno arhitekturno okolje v veliki meri pogojuje naše razpoloženje, zato je izredno pomembno, da smo veskozi pozorni na svoj življenjski prostor in arhitekturno oblikovanje le tega; potrebno ga je razumeti, razumeti razloge in funkcije obstoja določenih struktur in se nato tudi osredotočiti na probleme in konfliktna situacije, ki izhajajo iz tega prostora. Današnja družba se trenutno namreč sooča s številnimi problemi, ki izhajajo iz urbanega okolja, nas pa seveda zanimajo tisti, ki so posredna ali neposredna posledica različnih arhitekturnih oblik. Seveda se je pomembno zavedati, da je mogoče del teh problemov rešiti z ustreznim arhitekturnim oblikovanjem prostora, pri čemer pa morajo sodelovati vsi – tisti, ki načrtujejo arhitekturo in tisti, ki jim je arhitektura namenjena. Arhitekti bi tako morali biti nekakšni "družbeni funkcionarji", če bi želeli s svojimi grajenimi strukturami reševati družbene probleme, ki se pojavljajo v urbanem prostoru. Kar pa pomeni, da bi se morali bolj neposredno ukvarjati s kulturnimi in družbenimi pogoji prostora in skupnosti in tako tem pogojem arhitekturo

tudi prilagajati. Pri svojem oblikovanju bi morali dati enakovreden pomen tudi družbenim dimenzijam, ki se nanašajo na grajene strukture in ne samo arhitekturnim strokovno – tehničnim vprašanjem, kot se v praksi največkrat dogaja. To je pa tudi glavni problem arhitekturnega oblikovanja, ker prevečkrat pozablja in se ne zanima za družbeno okolje, v katero bo svojo arhitekturno obliko postavil, s tem pa ne zmore predvidevati ter kontrolirati učinkov, ki jih bo imela na ljudi in na vzpostavljanje medsebojne interakcije.

Zato je pomembno poudariti pomen sociologije, ki skuša analizirati same vzroke in tudi učinke problemov urbanega okolja ter arhitekturnih oblik v njem. S tem pa skuša pomagati arhitekturni praksi, da bi z upoštevanjem teh analiz, lahko oblikovala boljšo arhitekturo, ki bi v večji meri ustrezala ljudem in njihovim potrebam in tako zmanjševala konflikte in probleme, ki izhajajo iz grajenega prostora. Seveda imamo tu na eni strani arhitekturno prakso, na drugi strani pa sociološko – skupno polje delovanja pa je še velikokrat težko dosegljivo, zato pa številni urbani družbeni problemi še vedno naraščajo.

Ljudje ki dandanes živijo v urbanem prostoru izražajo na splošno veliko nezadovoljstvo zaradi svojega grajenega okolja. To so lahko tudi posamezne strukturne oblike, ki jih ljudje uporabljajo in jim tako vzbujajo različne občutke – občutek sproščenosti in ugodja, ali nasprotno, občutke odtujenosti, utesnjenosti, zmedenosti, izoliranosti, itd. Tu se potem sprašujem o samem pomenu in vlogi arhitekture za nas ljudi - uporabnike, saj se na splošno prisotnosti same arhitekture in njenega pomena mogoče niti ne zavedamo, istočasno pa pozabljamo, da grajene strukture v bistvu pogojujejo organizacijo naših lastnih življenj in medsebojnih odnosov, saj nas spremljajo na vsakem koraku. Moja osrednja hipoteza je, da arhitektura pogojuje oblikovanje in strukturiranje človeških medsebojnih odnosov, ki tako v različnih arhitekturnih objektih vzpostavijo različne, bolj ali manj intenzivne, sisteme odnosov. Natančneje se tudi sprašujem, kaj je tisto kar vpliva na to, da se ljudje v določenem prostoru (zgradbi) počutijo prijetno oz. neprijetno? Predpostavljam, da je to že sama oblika stavbe, ki jo lahko ljudje zaznajo kot primerno ali neprimerno, poleg oblike pa so to še ostali arhitekturni elementi – od samih arhitekturnih linij, pa do velikosti in oblike prostorov. Arhitektura je zato zelo pomemben dejavnik družbenosti, kar pa pomeni, da mora biti v prvi vrsti racionalno in funkcionalno oblikovana, na kar tudi opozarja sociologija. Istočasno pa ne smemo

pozabiti na estetski vidik arhitekture, saj je postala sama estetika v današnji družbi preveč pomembna, da bi jo arhitektura, ki komunicira z ljudmi v prvi vrsti na vizualen način, lahko zaobšla. Po drugi strani pa ima prava mera estetike predvsem pozitiven učinek na ljudi.

V svoji diplomski nalogi bom tako skušala sistematično opisati sam pomen arhitekturnega grajenega prostora in kar je najpomembnejše, njegovega vpliva na ljudi. Osredotočila se bom tudi na probleme, ki izhajajo iz razmerja: človek-grajeno okolje in poskušala poiskati možne rešitve s pravilnim pristopom v arhitekturni oblikovalski praksi. V prvem poglavju bom tako na splošno razložila sam pomen in značilnosti urbanega prostora ter obliko in značilnosti odnosov, ki se v njem oblikujejo. Istočasno bom poudarila tudi vlogo arhitekture v urbanem prostoru in jo predstavila kot temeljni način oblikovanja urbanega prostora, predstavila pa bom tudi sam pojem urbanega oblikovanja.

V tretjem poglavju se bom osredotočila na sam pomen estetike v postmoderni družbi. Poudarila bom prevlado estetskih meril nad racionalnimi, kar se dejansko dogaja na vseh področjih družbenega življenja. In prav tako arhitektura tudi tu ni izvzeta, saj se pojavlja kot osrednja javna estetska umetnost, ki pa to ni v pravem pomenu besede, saj mora vseeno upoštevati kriterije funkcionalnosti in uporabnosti, saj je ustvarjena za neposredno uporabo.

V osrednjem delu moje naloge pa se bom posvetila glavnemu vprašanju, ki obravnava vpliv arhitekture na ljudi. Najprej bom poudarila pomen medsebojne skladnosti same oblike, vsebine in funkcije določene arhitekturne strukture, potem pa izpostavila različne dejavnike arhitekture, ki pomembno vplivajo na interakcijo med ljudmi in na njihovo psihofizično počutje, v širšem ali ožjem prostoru. V naslednjem, petem poglavju, bom potem izpostavila probleme, ki se pojavljajo pri samemu arhitekturnemu oblikovanju. Seveda prihaja do problemov pogosto zaradi tega, ker načrtovanje v smislu funkcionalnosti struktur ponavadi ni dolgoročno in tako arhitekti prepogosto ustvarjajo strukture, ki so vizualno zanimive in nove, vendar v želji po novitetah ter šokiranju pozabljajo na funkcionalnost, ki je za uporabnike v bistvu najpomembnejša. S tem želim v svoji diplomski nalogi poudariti predvsem pomen družbene dimenzije pri

arhitekturnem oblikovanju in planiranju, ki bi konec koncev morala biti v ospredju. In, ali je v ospredju ?

Zaradi problemov, ki se pojavljajo v urbanem prostoru, bom potem izpostavila pomembnost vloge sociologije v samem procesu arhitekturnega oblikovanja in poudarila pomembnost sodelovanja obeh strok, saj bi te probleme lažje in bolj celovito odpravili z medsebojno izmenjavo informacij in vzajemnim nadzorom. Videli pa bomo, da to sodelovanje ni povsem neovirano in da tudi tu prihaja do problemov, predvsem zaradi različnih raziskovalnih polj in pogledov na določen problem. Vprašamo se lahko, zakaj sploh vključiti sociologijo v arhitekturno oblikovanje in urbano planiranje? Kdo je bolj pomemben, ali ljudje, ki živijo v mestu (sociologija jih namreč postavlja na prvo mesto), ali gre bolj za pomembnost same doktrine urbanega oblikovanja in planiranja? Zdi se namreč, da se arhitekturne rešitve bolj opirajo na samo tradicijo – doktrino – svojega strokovnega področja, kot pa na določene argumentacije, do katerih bi prišli bodisi na osnovi opravljenih analiz konkretnih razmer, bodisi iz širše teoretične interpretacije zakonitosti prostorsko-družbenega razvoja. Kot splošno stanje na tem področju delovanja bomo ugotovili, da je usmerjanje rasti in razvoja mest še vedno premalo temeljilo na spoznanjih znanstvenega družboslovnega raziskovanja.

Na koncu zadnjega poglavja se bom še vprašala, kdo odloča o končni arhitekturni obliki in izpostavila celoten sistem odločanja v sami arhitekturni praksi. Predstavila pa bom tudi vprašanje primernosti spreminjanja in rušenja že obstoječe arhitekture, čemur seveda arhitekti zelo nasprotujejo.

2 POMEN URBANEGA PROSTORA IN VLOGA ARHITEKTURE V NJEM

Na vprašanje, kaj je prostor in kakšen je njegov pomen, je skoraj nemogoče odgovoriti le z enim stavkom. Mirno lahko zavrnemo tradicionalno trditev, da je prostor le kontejner za človekovo življenje in njegovo zgodovino. Današnji urbani prostor je namreč veliko več kot to. Po eni strani je prostor lahko neka samozadostna entiteta, neskončna ali dokončna, nekakšna prazna stvarnost, ki je stalno pripravljena in ima zmožnost, da se lahko napolni s stvarmi. Urbani prostor se lahko tudi smatra kot sam produkt določenega človeškega delovanja in kot nekaj, kar se še vedno producira, lahko je že rezultat delovanja, ali pa kontekst za določeno delovanje. Nas seveda zanima predvsem sociološka razlaga prostora, ki daje velik poudarek pomenu prepletanja prostorskih in družbenih dimenzij – govorimo o družbeno prostorski dialektiki.

Iz tega stališča nas urbani prostor zanima predvsem kot okvir znotraj katerega se odvijajo družbeni in kulturni odnosi, lahko pa ga razlagamo tudi kot rezultat teh odnosov. V bistvu je neizogibno ozadje vsega človekovega dinamičnega dogajanja, ki se spreminja skozi različna časovna obdobja. Ponavadi kar je prostorsko, je simultano tudi družbeno, predvsem če govorimo iz stališča prostorske problematike, ki je v prvi vrsti tudi družbena. »Fizični prostor vedno nastopa kot družbena kategorija – delovanje in učinkovitost urejanja ter načrtovanja prostora je v temelju odvisna od družbene konstrukcije realnosti, ki je rezultat kompleksne dialektike fizičnih danosti ter formalne in neformalne strukturiranosti družbenih interesov, potreb in želja (Berger in Luckman v Kos, 2002: 16). Nasprotno pa vse kar je družbeno, ni nujno tudi prostorsko. Čeprav veliko današnjih družbenih problemov izhaja prav iz prostora oziroma iz načina kako je prostor oblikovan. Iz tega torej sledi, da sta urbani prostor in arhitektura kot glavni prostorski element ter dejavnik oblikovanja prostora, brez dvoma eno izmed temeljnih družbenih vprašanj.

Ljudje si ponavadi ne zastavljajo vprašanj o pomenu in funkciji prostora in materialnih oblik v njem, če že niso umetniki, arhitekti, psihologi ali sociologi. Prostor dojemajo kot nekaj samoumevnega, naravnega, že vnaprej danega, kot nekaj kar je namenjeno človeškemu izkoriščanju, s čimer pa se seveda ne moremo strinjati, če smo že ugotovili, da je neizmerno pomemben za naše življenje. Naš življenjski prostor ni nekaj neskončnega, nekaj kar bi lahko obstajalo samo po sebi in prav zato bi se morali truditi, da bi ga pametno urejali in predvsem optimalno izkoriščali. V bistvu bi bilo v prvi vrsti

pomembno, da bi se vsi spraševali o pomenu prostora za vse nas ter kaj bo sledilo v prihodnosti. Med pesimističnimi futurološkimi napovedmi, ki napovedujejo, da naravni viri ne bodo zmogli dohajati potreb hitro naraščajočega človeštva, je tudi tista, ki pravi, da bo prej ko slej ljudem zmanjkalo celo življenjskega prostora. Kar pa pomeni, da je prostor eden izmed glavnih dejavnikov, ki omogočajo družbeno življenje nasploh. Zato je zelo pomembno na kakšen način določen urbani prostor produciramo in oblikujemo z arhitekturo, kar pa je v celoti odvisno od tega, kako ta prostor dojemamo in si ga predstavljamo. Prostor tako ni le refleksija družbe, ampak je dejansko sestavni del same družbe in prav tako so tudi prostorske forme lahko rezultat in istočasno prostor človeškega delovanja.

Ustrezno dojetje prostora pa ni samo pomembno za izbiro ustrezne arhitekture in za primerno organizacijo prostora, ampak je v prvi vrsti povezano tudi z izoblikovanjem individualne identitete, ki jo je mogoče primerno izoblikovati le v povezavi s kulturnim kontekstom. Določen kulturni kontekst pa se seveda vzpostavi znotraj določenega prostora. »Kultura je kontekst znotraj katerega moramo situirati svoj jaz, kar je mogoče le z obstoječimi vrednotnimi interpretacijami, orientacijami ter normami, ki nam jih zagotavlja kultura, s čimer lahko izoblikujemo lastne identitete, lahko rečemo-kdo smo mi- in od kod prihajamo« (Benhabib v Castells, 1997:18). Identiteta je v prvi vrsti skonstruirana iz stvari, ki so za posameznika zelo pomembne. Osebo postavi v moralni prostor. Istočasno pa je lahko identiteta močno povezana, celo prepletena z enkratnostjo določenega prostora, saj prostor daje osnovo za obstoj identitete. Bivanje v prostoru nas v bistvu ščiti pred praznino, nič ni bolj primarnega kot zavedati se lastnega prostora - doma. Predvsem gre za prostor, ki ga ljudje dojemajo za svojega in mu dajejo določen pomen. Zadnje čase se tudi vse bolj zavedamo, da smo, in smo vedno bili, »prostorska« bitja, aktivni udeleženci konstrukcije prostora, ki nas obdaja. Tako gledamo na prostor kot na kulturni produkt in istočasno, ko investiramo v prostor, v katerem živimo, investiramo tudi v razvoj lastne identitete. »V primeru, da nimamo lastnega življenjskega prostora (biti »brezdomec«), je isto, kot biti brez učinkovitih sredstev za orientacijo v tej kompleksni in zmedeni urbani realnosti. Urbanemu prostoru – mestu pripada pozicija spoštovanja, saj je njegova moč v tem, da nas usmerja, stabilizira ter identificira kdo in kaj smo, predvsem s tem ko nas locira kje smo« (Casey v Castells, 1997: 13).

2.1 ZNAČILNOSTI URBANEGA PROSTORA

»Urbani prostor je aglomerat z delom ustvarjenih vrednot človekovega okolja, je aglomerat pogojev prebivanja in dela, je prostor najbolj spletenih in zapletenih odnosov med ljudmi ter njihovimi stratifikacijami in asociacijami, a tudi – zakladnica največjih izkušenj in teženj človekove kulturne in znanstvene ustvarjalnosti. Pojem in beseda prostor brez atributa, prostor nasploh, sam na sebi, pomeni abstrakcijo.« (Tepina, 1996: 124) Urbani prostor svojo resničnost in identiteto dobiva šele takrat, ko je opredeljen z materialnimi oblikami – arhitekturo. Šele v medsebojnemu povezovanju in vzajemnemu dopolnjevanju dobita prostor in arhitektura pravi pomen. Arhitektura je v bistvu tisti dejavnik, ki opredeljuje določen prostor kot urbani – mestni. Prostor brez določene ustrezne arhitekture ni urbani prostor, ampak je drugače opredeljen (lahko je naravni, ruralni, suburbani, itd). Samo mesto je dejansko arhitektura. Šele v mestu pride potem do izraza urbano oblikovanje, ki je v prvi vrsti dejavnost, ki se ukvarja z urejanjem in obvladovanjem mestnega prostora. Tako je arhitektura kot način urbanega oblikovanja, poleg ljudi, ena izmed glavnih komponent, ki urbanemu prostoru daje smisel oziroma določeno vrednost. Samo oblikovanje oziroma ustvarjanje prostora je izredno pomembna in nujna komponenta družbenega življenja, predvsem zato, ker se preko le-te reprezentira določena kultura, ki ta prostor zaseda. Danes je za postmoderno kulturo in s tem za postmoderna mesta značilna povsem specifična arhitektura, ki je namenjena vsestranski uporabi, zadovoljevanju številnih in različnih interesov, predvsem pa uživanju.

Mesto, kot urbani prostor ali kot arhitekturno grajeno okolje, je konec koncev tista prava »domovina« arhitekture; govorimo namreč o mestu, ki ga oblikujejo različni arhitekturni stili, zgradbe različnih velikosti in oblik, ki so zgrajene v različne namene in za različne potrebe; govorimo o modernem mestu, ki ponuja neštete možnosti in pobude, nasprotja in skladnosti. Današnja mesta imajo nedvomno dominantno vlogo v modernem življenju. Vidno določajo sam razvoj moderne družbe, so nosilec kapitalistične produkcije in potrošniške družbe, nosilec arhitekture, umetnosti in večine civilizacije. »Kaj je bolj družbenega na svetu kakor mesta, ki so sam emblem družbe« (Malraux v Košir, 1993: 345). Mesto lahko obravnavamo kot oprijemljivo grajeno

okolje – okolje, ki je družbeni proizvod. Je mešanica pomembnih fizičnih, bioloških ter mogoče najpomembnejših, družbenih dejavnikov, ki pa povzročajo tudi številna nasprotja in konflikte, ker so današnje postmoderne metropole mešanica različnih ras, etničnih skupin, kultur, interesov, itd. Zato skušata arhitektura in urbanizem, kot temeljni dejavnosti oblikovanja mestnega okolja, delovati v smeri stabiliziranja teh nasprotij, predvsem zato, da bi se lahko prebivalci popolnoma in nemoteno integrirali v mestno okolje. Integracija človeka z mestnim prostorom namreč pomeni združevanje človeka z mestno kulturo in prav ta je zelo pomembna za sam način funkcioniranja mesta in tudi najprimernejša za pospeševanje družbenega napredka. Prostorska integracija je v bistvu osnova za ekonomsko in družbeno integracijo. Tako mesto kot grajeno okolje, predstavlja na eni strani sklop grajenih pogojev, v katerih poteka družbeni reprodukcijski proces. Na drugi strani pa, kolikor gre za neustrezno strukturo mesta, postane mesto tudi vir konfliktov, ki lahko v določenih situacijah ogrozijo družbeno stabilnost. Seveda je vse obstoječe konflikte nemogoče reševati samo z arhitekturnim oblikovanjem, zavedati pa se je potrebno, da jih je mogoče rešiti določen del, če je le – to ustrezno zastavljeno.

»Urbana prostorska specifičnost se nanaša na določene oblike družbenih odnosov, grajenih oblik in človeških aktivnosti v mestu. Mestni prostor je »redka snov« ter simbolični kontekst ali življenjski prostor za človeško življenje. Zato je aktivno določena družbena produkcija mestnega prostora. Prostorska specifičnost je kot urbana forma lahko opisana z relativno fiksiranimi kvalitetami grajenega okolja, ki je izraženo s fizičnimi strukturami – stavbe, spomeniki, ulice, parki – s kulturno identiteto, gospodarskim premoženjem, razlikami med razredi in značilnostmi mestnih prebivalcev ter odnosi med njimi.« (Soja, 2000: 9)

Seveda kadar govorimo o mestu, ne moremo mimo urbanosti, ki jo iz sociološkega stališča obravnavamo kot sklop družbenih odnosov, ki odseva odnose v urbani družbi. Ti odnosi morajo odražati zakonitosti, po katerih se strukturirajo, regulirajo in gradijo urbani fenomeni. Arhitekturna interpretacija urbanosti pa je malo drugačna: »O urbanosti lahko pričnemo govoriti takrat, ko se v naselbinskem organizmu, zaradi vse intenzivnejše specializacije funkcij izoblikuje jedro, jasno opredeljeno z arhitekturno gesto« (Košir, 1993: 44). Urbanost, lahko rečemo, je na vsak način mestna kultura. Danes pa lahko že govorimo o postmoderni urbanosti. Za današnja postmoderna mesta

je značilna izredna raznolikost in fleksibilnost življenj individuumov, saj mesta ponujajo neskončno izbiro možnosti za družbeno življenje in delovanje. Postmoderna mesta odražajo multifunkcionalnost in so v prvi vrsti postala prebivališča za potrošnike. »Mesta so postala teatralni prostori s številnimi odri, na katerih lahko posamezniki odigravajo svoje čarovnije, medtem ko izvajajo različne vloge« (Harvey v Watson in Gibson, 1995: 114). Mesta namreč danes ponujajo različno paleto stilov in podob, izmed katerih si lahko vsak posameznik izbere svojo identiteto, kar pa vodi v pretirano individualizacijo in obsedenost z zunanjo podobo, ki je postala sestavni del modernega mestnega življenja, kar je seveda rezultat potrošniške družbe, katere temeljna značilnost je obsedenost z estetiko. Postmoderna mesta so postala tako rekoč modna mesta, temu pa mora slediti tudi arhitektura, ki jih ustvarja, ker si mora predvsem prizadevati, da bi ustrezala želenemu življenjskemu stilu prebivalcev.

Določen tip prostora tako zahteva določen tip arhitekture in oba skupaj na neki način pogojujeta ljudem specifičen način življenja. Tako se posledično izoblikujejo različni tipi prebivalcev, ki živijo v različnih okoljih in jim tudi pripadajo. Moderni mestni prostori tako producirajo moderne »urbanite«, ki so se naučili živeti v tem prostoru, se mu prilagajajo in ga zato tudi že v celoti obvladajo. Zanimivo je, da je že v preteklosti (nekje na sredini 19. stoletja) razcvet mesta, predvsem javnih prostorov, ki ponujajo zadovoljevanje različnih užitkov in interesov in predvsem vsesplošen poudarek na estetiki, vplival na izoblikovanje novega tipa mestnega prebivalca. Tako imenovani »flaneur«¹, ali pohajkovelec, je postal nova vrsta nekakšne javne osebe, ki se večinoma samo sprehaja naokrog po mestnih ulicah, opazuje in na hitro pregleduje stvari okrog sebe. Je povsem svoboden, saj ga čas ne omejuje, daje veliko na modo in na lastno samopodobo, spremlja družbene dogodke in je z vsemi stvarmi na tekočem, v bistvu pa ne počne nič oprijemljivega – na kratko povedano je boem v popolnem pomenu besede in živi takšen način življenja, ki mu ga dejansko lahko omogoča in dopušča samo veliko mesto. Takšna osebnost se je seveda oblikovala kot posledica novih življenjskih oblik, ki so nastale v modernih mestih, predvsem z razširjenimi možnostmi in novimi načini potrošništva ter izoblikovanjem množic, ki jih t.i. pohajkovelec zelo rad opazuje, saj je po drugi strani tudi sam del teh množic. Predvsem je osredotočen na opazovanje

¹ Izraz "flaneur" izhaja iz francoščine in se je pričel uporabljati nekje v sredini 19. stoletja v Parizu, predvsem za moške, ki so bili večinoma umetniki in je bil to dejansko njihov življenjski slog. (glej: Elizabeth Wilson v Watson in Gibson: Postmodern cities and spaces, str. 61)

urbanega spektakla – največ opazuje nove stvari, ki ga obdajajo in fascinirajo in v mestu je to vsekakor arhitektura s svojimi simboli in ljudje, ki jo uporabljajo na določen način, imeti pa mora široko polje za opazovanje, ki pa mu ga novodobne metropole nedvomno nudijo. Potrebno je poudariti, da je zanimanje »flaneurja« v prvi vrsti v estetiki. V njej neizmerno uživa, saj je človek užitka in mu zato vizualnost mesta, v katerem se nahaja, tudi največ pomeni.

Čeprav se je izraz »flaneur« uporabljal v preteklosti za določeno vrsto ljudi, ki so uživali v estetiki oziroma lahko rečemo, da so bili celo sužnji estetike, pa ne moremo reči, da takšni ljudje ne obstajajo tudi danes. Težko je trditi, da obstajajo ljudje, ki imajo takšen življenjski slog v celoti, zanimivo pa je dejstvo, da smo večinoma vsi postali po malem »flaneurji« - pohajkovalci, ki si hote, ali ne hote vzamemo čas za lahkotno sprehajanje po mestu in opazovanje stvari okrog sebe, enostavno ker se nam danes mesta sama ponujajo s svojimi kontinuiranimi novitetami. Tudi danes nam je estetika najpomembnejša, če si hočemo priznati, ali pa ne, saj nas ponavadi najprej pritegnejo predvsem zanimive in nove stvari, in kar je najbolj pomembno, lepe stvari. Nenazadnje smo prišli do te točke, da estetiko kot potrošniki tudi vsepovsod iščemo in zahtevamo. Za estetiko samega mesta pa mora seveda poskrbeti arhitektura, ki je v postmoderni dobi morala tako pričeti upoštevati tudi to zahtevo, s tem pa ni več le stvar inženirstva in le stvar zadovoljevanja potrebe po funkcionalnosti.

»Mesto samo mora danes omogočiti ljudem, ki v njem živijo, da bodo predvsem varni pa tudi srečni. In da bi to dosegli, izgradnja mest ne bi smela biti zgolj stvar tehnike, temveč bi morala biti stvar umetnosti v najbolj popolnem smislu.« (Sitte v Gantar, 1985: 13) Sam estetski učinek namreč nudi človeku užitek, s tem pa mu tudi morebiti pripomore do boljšega počutja.

Arhitektura kot temeljni način oblikovanja mestnega prostora

Za arhitekturo lahko mirno rečemo, da ima na splošno monopol nad prostorom. Poleg prostorov – površin - ki jih opredeljujeta le dolžina in širina in jih tako rekoč ponavadi gledamo, je pomen arhitekture v tem, da nam daje prostore treh dimenzij v katerih lahko stojimo, se gibamo in v njih celo živimo. »Arhitektura je tako edina izmed

umetnosti, ki v bistvu daje prostoru tisto pravo vrednost in smisel. Obkroža nas s »prazninami treh dimenzij« in istočasno uporablja prostor kot sredstvo in nas tako postavlja v sredino« (Scott, 1980: 226).

Arhitektura ima, kot način urbanega oblikovanja, izredno pomembno vlogo pri oblikovanju našega življenjskega prostora, saj mu s tem daje določen pomen in vpliva na naše doživetje le-tega. Vprašanje arhitekture je v bistvu vprašanje prostora, saj arhitektura zavzema določeno mesto v prostoru in ga na ta način tudi definira. Ustvarja prostor, ki brez nje sploh ne bi obstajal – ustvarja urbani prostor. Vsako mesto ima tudi lastno identiteto oziroma prepoznavnost, po kateri se razlikuje od ostalih mest. To identiteto mu daje tako specifična arhitektura kot tudi ljudje, ki v njem živijo in so mu namenili svoje bivanje, misli in delo.

Ljudje zelo intenzivno, vsak na svoj način, preko svojih čutov dojemamo svoje zunanje okolje. Arhitektura je tisti element urbanega prostora, ki ga v bistvu prvega vidno izkusimo, je tisti element, ki nam vsakodnevno vzbuja določene občutke. Ljudje si najprej ustvarimo določene predstave v svojih možganih na podlagi tega kar vidimo, na podlagi vidne percepcije. Naše bitje funkcionira preko čutne izkušnje stvari, do katerih si potem ustvarimo določene občutke. Prostor je dejansko pogoj za naš obstoj, v katerem se moramo potem znati orientirati, kar pa počnemo predvsem na podlagi naših čutnih izkušenj. Arhitektura v prostoru v bistvu postane medij, ki omogoča pozicioniranje stvari in vzpostavitev različnih odnosov, s tem pa tudi določa oziroma pomaga pri sami orientaciji. Seveda lahko urbano oblikovanje z arhitekturo pomembno vpliva na zmožnost naše orientacije v prostoru, predvsem na ta način, da poizkuša reševati družbene konflikte, ki v tem prostoru nastajajo in istočasno ljudem omogoča udobnejši način življenja.

Arhitektura je tako vsepovsod prisotna in se mogoče zato niti ne zavedamo njene pomembnosti, saj v bistvu ustvarja materialne oblike v katerih živimo. Ponavadi niti ne opazimo, da vseskozi nadzoruje naš duh in večji del zadovoljstva, ki nam ga daje prostor. Zanimivo pa je, ali se sploh kdaj vprašamo, kdo oblikuje in kdo odloča o obliki vseh teh materialnih struktur in predmetov, ki jih vsakodnevno uporabljamo. Večini ljudi je arhitektura tako samoumevna, kot zrak, ki ga dihamo in o njej pač ne razmišljamo – takšna kot je, pač mora biti, strokovnjaki, ki se s tem ukvarjajo, bi že

morali vedeti. Problem je, da prostor z arhitekturo prevečkrat doživljamo povsem spontano, kot nekaj danega, v katerega so potem objekti naknadno postavljeni oziroma kot fiksirano okolje, v katerem ima vsaka stvar svoje mesto. In s tem, ko sploh ne posvečamo posebne pozornosti takšnemu spontanemu in univerzalnemu načinu gledanja na naše okolje, dejansko niti ne moremo razumeti bistva arhitekture kot urejanja in oblikovanja zgradb, ki so postavljene znotraj danega, kontinuiranega prostora za čisto določen namen. Kakorkoli gledamo, prostor nikoli ne more biti definiran sam po sebi. Definiran je s točno določeno razporeditvijo naravnih ter umetnih – človeško ustvarjenih – struktur, k obstoju katerih seveda največ prispevajo arhitekti. Za arhitekta, uporabnika, ali pa le opazovalca pomeni vsaka arhitekturna postavitev povsem subjektiven prostorski okvir in jo vsak dojema na lasten način.

Namen vsake arhitekturne oblike je konec koncev zaobjeti določen prostor in ko gradimo ločimo primerno velikost prostora od ostalega širšega prostora, ga nato izločimo ter ga zaščitimo, kar se kaže kot nujnost vsake arhitekture. Toda danes je prava vrednost prostora v arhitekturi estetska vrednost, saj so po mnenju nekaterih arhitekturni modeli v prostoru takšni kot umetniške skulpture – imajo umetniško vrednost. Večinoma se arhitekti trudijo oblikovati svoj prostor kot delo umetnosti, kar pomeni, da skušajo s svojimi metodami in sredstvi vzbuditi določena občutja v tistih, ki vstopajo v njihov arhitekturni objekt. Današnja arhitektura skuša ljudi v prvi vrsti privlačiti, tako da bi vanjo vstopili tudi tisti, ki prvotno niti niso imeli tega namena, kar je seveda povezano tudi veliko s kapitalistično tržno logiko. Mislim pa da je najbolj pomembno poudariti, da je kakovosten prostor s kakovostno arhitekturo bistven dejavnik kakovosti življenja. Preden pa pričnemo govoriti o arhitekturi ter njenem pomenu v prostoru, bom skušala najprej razložiti sam pojem urbanega oblikovanja.

2.2 K POJMU URBANEGA OBLIKOVANJA

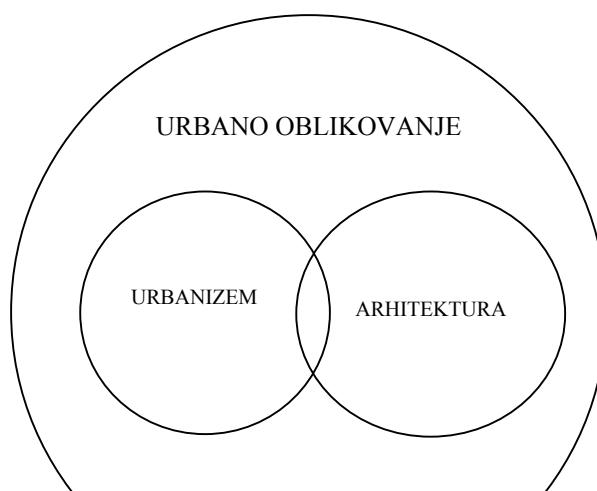
Zgodovina človeške družbe pozna nekatere nerazdružljive razvojne kontinuitete še pred civilizacijo in kasneje. Med njimi sta snovanje in grajenje skupnih prebivališč, ki spodbujata ustanavljanje in razvijanje ljudskih skupnosti. Zadovoljevanje potreb, h katerim je skupnost prebivanja usmerjena, se uvršča med glavna gibalna razvoja in

napredka od prvih naselij pa do današnjih velikih mest, v katerih je v bistvu urbano oblikovanje dobilo svoj prostor.

Ena izmed najpomembnejših vrednot v današnji družbi je skrb za grajeno in naravno okolje, tako za nas kot za bodoče generacije. Urbano oblikovanje lahko opišemo kot človekovo uporabo nakopičenega tehnološkega znanja za dolgoročno kontroliranje in prilagajanje okolja, predvsem zaradi družbenih, duhovnih ter političnih zahtev. Urbano oblikovanje ljudje uporabljajo kot metodo za ustvarjanje in spreminjanje grajenega mestnega okolja. Mesto je tako sestavni del človeške fizične in psihične kulture, v bistvu lahko rečemo, da spada med večje izraze te kulture. In brez specifične organizacije prostora, ki določeni družbi pripada, ta sploh ne bi bila to, kar je. S tem spoznamo, da družbe ne konstituira zgolj njena vsebina – ljudje, temveč tudi sama oblika. »Grajene forme niso le nekakšne »nevtralne posode«, v katere se umesti določen način družbene reprodukcije, temveč način bistveno sodoločajo in brez njih ne bi bil to, kar je« (Gantar, 1985: 8).

Sestavni elementi urbanega oblikovanja

Urbano oblikovanje oziroma tako imenovani urbani design je umetnost grajenja mest in specifične organizacije prostora; je v bistvu metoda, s katero človek ustvarja grajeno okolje, s tem pa izpolnjuje svoje želje in navdihe, s čimer tudi predstavlja svoje vrednote. Ne ukvarja se le z vprašanjem podobe in izgleda določenega okolja, ampak skuša tudi ugotoviti, kako urbano okolje funkcionira in kako posledično vpliva na našo interakcijo z ostalimi prebivalci. Urbano oblikovanje je zelo širok pojem, v bistvu gre za dejavnost, kjer se prepletajo arhitektura, urbanizem kot planiranje mest in ostale profesije, ki se ukvarjajo z urbanim okoljem in funkcioniranjem ljudi v njem (slika 2.1.).

Slika 2.1. Sestavni elementi urbanega oblikovanja

Vir: Urška Glažar, 2004

Na splošno govorimo pri urbanem oblikovanju o trodimenzionalnem oblikovanju prostorov za ljudi in nadaljnji skrbi za te oblike in kasneje o njihovi razporeditvi. V bistvu je ustvarjalna aktivnost, ki se ukvarja tako s samo obliko zgradb kot tudi organizacijo in značajem celotnega urbanega okolja. Dejansko gre za kompleksen fenomen, zato ga je dokaj težko razložiti le z enostavno definicijo, ali razlago. Če govorimo o tem pojmu, moramo obvezno omeniti samo arhitekturo - ustvarjanje različnih arhitekturnih oblik, kot tudi urbanizem - učinkovito upravljanje »dobrih« urbanih prostorov in površin:

- Arhitektura, kot urbano oblikovanje, v prvi vrsti uresničuje in pretvarja v strukture tako imenovane dvodimenzionalne načrte in abstraktne osnutke. Urbani design je močno povezan z arhitekturo, družijo pa ju skupne pomembne kvalitete koristnosti, trajnosti, ter možnost zadovoljitve uporabnikov z ustvarjanjem dobrega počutja ter čustvenega zadovoljstva. »Arhitektura je hkrati produciranje (simbolna artikulacija) prostora in obvladovanje produciranega prostora, je hkrati produkcija in zavajanje produkcije v njeno nasprotje, v reprezentacijsko ideologijo, v urejanje, v estetiko, skratka v kodifikacijo« (Rotar, 1981: 13). Lahko jo imenujemo tudi umetnost stavbarstva, kar bi natančneje pomenilo oblikovanje prostora s predmeti.
- V domeni urbanizma pa je najprej planiranje širšega območja – oblikovanje grajenega okolja na lokalni, ali širši ravni, kar vključuje tako planiranje stavb za različno uporabo in vse mobilne sisteme in storitve, ki so z njimi povezane pa tudi prostore in površine med njimi. Urbanizem je v bistvu človekov samozavestni

poizkus, da bi obvladal svoje okolje in hkrati svoje lastne socialne in ekonomske probleme v mestu kot najpomembnejši obliki stalnega bivanja, zato je potem vključil v svoj kontekst znanost in humanizem. Gre za proces razvoja, včasih tudi razkroja mestnih struktur, ki jih je potrebno interpretirati in celovito načrtovati in oblikovati – ne samo tehnično učinkovito, ampak tudi predvsem estetsko. Urbanist mora biti tako v prvi vrsti dober izvedenec v načrtovanju in širšem oblikovanju mest. Urbanizem lahko tudi definiramo kot način življenja in je do neke mere žarišče sodobnih nelagodnosti v zvezi s prihodnostjo človeštva, saj v njem pogosto prihaja do konfliktov med znanostjo in humanizmom.

Arhitektura je v primerjavi z urbanizmom bolj podrejena estetskim kriterijem, medtem ko je urbanizem bolj strokoven v smislu regulacije družbenih problemov v urbanem prostoru in ne daje tolikšnega poudarka estetiki. Natančneje rečeno je podreditev urbanizma tako imenovanim zahtevam kapitalističnega razvoja povzročila razcep na urbanizem in arhitekturo, na reguliranje in oblikovanje in na planiranje kot uporabo okolja in umetnost. Arhitektura ima večkrat privilegirano območje gradnje, ki se vzpostavlja z dodatno estetsko dimenzijo nad in mimo »socialne uporabnosti« in ima predvsem reprezentativno naravo. Estetska dimenzija tako velikokrat vzpostavlja v gradnji mesta zaporo, ki ločuje problematiko arhitekture od urbanizma. Vendar pa je njuno prepletanje neizogibno, saj se oba ukvarjata z oblikovanjem urbanega prostora, s tem ko pa je arhitektura pričela širiti svoj prostor v urbanizem, ji je ta začel vračati, s tem, da ji odmerja tehnološke, ekološke, sociološke in ekonomske determinante, da ne bi zašla v tako imenovano »umetnost za umetnost«. Sicer se pa v tem medsebojnem sodelovanju oba družno nadzorujeta, da ne bi postala sama sebi namen. Seveda pa kolikor sta urbanizem in arhitektura umetnost, velja za oba, da sta umetnost v svoji ustvarjalni komponenti, toda nikoli samo to. Vendar pa je potrebno poudariti, da težnje po strokovnosti urbanizma ne smejo izriniti umetnosti arhitekture, posebno če umetnost razumemo kot intuitivno ustvarjalnost in nato njeno realizacijo.

Potrebno je poudariti, da se urbanizem ni okrepil zaradi tega, ker arhitektura ne bi bila sposobna oblikovati prostora modernega mesta, temveč zaradi povsem novih, nearhitekturnih, v prvi vrsti družbenih, ekonomskih in političnih problemov, ki so se pojavili z družbenim razvojem. Zato ga moramo razumeti kot poskus obvladovanja teh

problemov, ki jih ni mogoče odpraviti le z arhitekturo v klasičnem pomenu besede. Tako delitev arhitekture in urbanizma ni nastala le kot posledica spoznanja, da sta stavba in mesto dva ločena prostorska fenomena, ki ju potrebno tudi ločeno obravnavati. Prav nasprotno, arhitektura in urbanizem sta le različna pristopa k obravnavi istega fenomena – mesta, ki ga sestavljajo posamezne arhitekture, zato pa morata oba na nek način sodelovati, ob dejstvu, da obravnavata isti fenomen. Arhitekturi tako lahko rečemo, da je umetnost gradnje oziroma oblikovanja prostora, urbanizem pa način reguliranja družbenih sprememb v prostoru in okolju. Tako je v bistvu predvsem hitra rast mest ter kompleksnost problemov pri organizaciji prostora povzročila delitev dela - na arhitekturo in urbanizem - pri načrtovanju mesta.

Osrednja področja in vprašanja urbanega oblikovanja

Urbano oblikovanje je na en način pristop, ki skuša ugotoviti kako na najustreznejši način dejanske stvari uresničiti, po drugi strani pa tudi odgovor na proces številnih urbanih sprememb in razvoja. Dejansko je trajajoč, evolucijski proces spreminjanja, čigar naloga je zadovoljevanje družbenih in čustvenih potreb ljudi, pa tudi skrb za primerno varnost, zdravje in predvsem učinkovito urbano javno okolje. Kot vidimo je kompleksen in širok proces, predvsem zaradi tega, ker vsebuje številne elemente, ki jih obravnava in seveda številna področja, na katera se nanaša:

- velikost in oblika zgradb oz. izdelkov, ki so predmet oblikovanja – tu se oblikovanje nanaša tako na strukturiranje celih mest, ali sosesk kot tudi na oblikovanje samo določenih delov urbanih površin. Pri oblikovanju prvih se je potrebno predvsem osredotočiti na organizacijo širšega prostora in na njegovo funkcioniranje. Medtem ko je t.i. »mikro« urbano oblikovanje skoncentrirano bolj na javno podobo arhitekture in podrobnejše odločitve glede javnega prostora;
- poudarek na vizualnih in prostorskih elementih – urbano oblikovanje za prijetno zunanjo podobo oziroma kot estetika urbanega okolja;
- upravljanje z družbenimi in prostorskimi vprašanji – osredotočanje na fizični in družbeni kontekst, kar vključuje tako proces ustvarjanja, regeneracijo, izboljševanje ter upravljanje mestnega okolja in predvsem poznavanje človekovih potreb. S tem ima urbano oblikovanje pomemben vpliv na razvoj lokalnih mestnih področij, zato

mora vsak oblikovalec predvsem poznati naraščajoče kompleksne probleme in jih tudi reševati z razvijanjem urbanega okolja, ali urbanih oblik;

- odnos oz. interakcija med procesom in produktom mestnega oblikovanja;
- interakcija med različnimi disciplinami in njihovimi aktivnostmi, ki obravnavajo urbana vprašanja – vključevanje in poznavanje ostalih disciplin, ki se ukvarjajo z mestnim prostorom ter njegovim vplivom na prebivalce;
- javni in privatni sektor, kot sestavni del urbanega oblikovanja;
- oblikovanje kot objektivno-racionalni, ali ekspresivno-subjektivni proces.

Prva tri področja se v bistvu nanašajo na razna vprašanja, nejasnosti oz. dvoumnosti, ki se pojavljajo glede rezultatov urbanega oblikovanja – z urbanim prostorom in materialnimi oblikami v njem. Zadnja tri področja pa se nanašajo na urbano oblikovanje kot proces in zato skušajo razložiti dvoumnosti, ki jih je ta proces ustvaril. Predvsem gre za analizo razmerja: proces - produkt. Kot lahko vidimo se samo urbano oblikovanje ukvarja z javnim, družbenim in fizičnim prostorom. Zato je njegov glavni namen ureditev vseh teh elementov v trodimenzionalni prostor v določenem časovnem obdobju. Istočasno se mora osredotočati na estetske vrednote in vedenjske vzorce mestnega prebivalstva in tudi upoštevati potencialno obnašanje ljudi, ki bodo uporabljali nove grajene oblike, ki bodo zavzemale novo mesto v mestnem prostoru.

Umetnost oblikovanja je tako v prvi vrsti pravilno definiranje problema, nato pa je potrebno vključiti ideje o možnih rešitvah in spremembah. Oblikovanje mora tako slediti trem glavnim ciljem: glavni namen je oblikovati in ustvariti urbane dosežke, ki so tako funkcionalno kot strukturalno v harmoniji, istočasno pa zadovoljevati vse tiste, ki vidijo te dosežke in so jim v prvi vrsti tudi namenjene. Vseskozi se je potrebno zavedati, da je glavni namen oblikovanja in planiranja oblikovati za ljudi, kar pa pomeni poskušati zadovoljevati njihove biološke, fizične in družbene potrebe in istočasno ne pozabiti na človeško željo po estetiki, ki je postala še posebej intenzivna prav v današnjem obdobju.

3 POMEN ESTETIKE V POSTMODERNI DRUŽBI

Ali je danes res že cel svet postal estetiziran, kot je dejal Baudrillard? Vsekakor drži dejstvo, da danes živimo v obdobju estetike. Seveda je kriterij lepega prisoten v človekovi naravi že od nekdaj. Redoljubnost in red živita v človekovi zavesti kot najbolj splošen kriterij za lepo, to velja tako za delo človeških rok kot pozneje za strojno produkcijo. V arhitekturi pa še posebno. Glede reda lahko v prvi vrsti poudarimo simetrijo, ki jo dobro pozna tudi narava. To so predvsem sami geometrični liki, ki se ponavljajo v vseh oblikah in združeni s podobami rastlinske in živalske narave tvorijo vzorce in ornamente, ki se skladajo v neko celoto, ki jo povsem samoumevno in spontano sprejemamo. Seveda pa so ponavljanje enakega in različnega, združevanje obojega v celoto, ponavljanje določene sestavljene celote, bili v naravi prej, kot pa v človekovi zavesti. Bili so preden se je ta zavest pokazala v človekovih produktih in še preden sta se v to zavest naselili občutenje in spoznavanje lepega. Torej je človek občutek za lepo, za estetiko, dobil najprej iz narave.

Estetika sama po sebi ni nič slabega, ampak ravno nasprotno. Obstaja v prvi vrsti zato, da nam polepša življenje in tako skoraj vedno, ko govorimo o estetiki, pomislimo na umetnost. Seveda kakšna so merila estetike in umetnosti določa vsaka kultura posebej, prav tako pa se skozi čas tudi nenehno spreminjajo. V dandanašnjem življenju pa smo prišli že do te točke, ko lahko rečemo, da je celotno družbeno življenje postalo pretirano estetizirano. Živimo namreč v družbi, ki je preplavljena z vizualnimi podobami in ki ne loči več estetike od neestetike – politika se estetizira v spektakel, spolnost v oglaševanje in vse kar počnemo bi moralo biti v skladu z estetskimi normativi, ki so nam kulturno določeni, kar pa je nekaj popolnoma nasprotnega od umetnosti same. Naša kultura je sama postala proces oglaševanja in medijev, ki zaobsegajo vse. Mediji so namreč postali tisti, ki so posredno ali neposredno pričeli določati merila estetike, osnovnih pravil kaj je pravo umetniško delo, če govorimo o umetniški estetiki, pa že davno ni več. Problem vsesplošne estetizacije pa potem postane to, da sama estetika s tem izgubi na prvotnem pomenu. »V družbi v kateri vse postane estetsko, nič ni več niti lepo in niti grdo, sama umetnost pa izgine« (Leach, 1999: 6). Velika nevarnost je, da se v takšni družbi preveč zniža stopnja družbene pa tudi politične občutljivosti, predvsem pa izguba in zmanjšanje kritične zavesti.

Dejstvo je, da skoraj vse kar še danes nekaj pomeni sta zunanji izgled in oblika oziroma privlačna podoba vsega kar obstaja, tako materialnih stvari, kot tudi ljudi. Estetski vidik je namreč tisti kriterij na podlagi katerega se vse stvari ocenjuje. Naša realnost je preplavljena s tako imenovano kvazi umetnostjo, ki skuša svet estetizirati na svoj način. Večina stvari in objektov tako izgublja svoj prvotni pomen prav zaradi pretiranega poudarjanja samo zunanje podobe. Podoba sama po sebi je postala realnost, tako smo se znašli v nekoliko absurdnem položaju, kjer je imidž vse, dejanska realnost v smislu potreb pa skoraj nič.

Tudi estetski normativi so se danes povsem spremenili. Prišli smo do paradoksa, saj je vse kar je bilo v preteklosti izvorno neprivlačno ter grdo, postalo kar naenkrat estetsko privlačno in cenjeno. Estetika je postala povsem nepristranska, najhuje pa je, da je pričela zaobsegati vse: lepo in grdo. Živimo v obdobju, ko je kapitalizem prodril v vsa področja našega življenja z agresivnim vzpodbujanjem potrošnje. Ustvaril je postmoderno estetiko, ki stavi predvsem na razlikovanje, spektakel, modo ter na

prehodne kulturne oblike, ki v bistvu postajajo kulturno blago, za katerega je značilna spremenljivost in minljive lastnosti. Pomembne so hitre spremembe stilov, ki v prvi vrsto omogočajo stalno obnavljanje dobička. Današnja estetska merila tako npr. omogočajo, da je industrializacija postala »šik«, nekdanje, zapuščene tovarne so se spremenile v luksuzna stanovanja; delovna obutev in delovne uniforme so postali promocijski artikli vodilnih blagovnih znamk. V bistvu se dogaja preobrat: kar je tako rekoč grdo in grobo vodi samo sebe v estetizacijo, predvsem zaradi želje po novostih. Tako spoznamo, da ta pretirana estetizacija vodi v nekakšno popačeno realnost, kjer ne obstajajo več pravila in standardi, kaj je lepo ter kaj je grdo. »Sama realnost je izginila in ne vemo več sploh kaj to je. Tako v svetu, kjer v bistvu imaginarno postaja resnično, ni več prostora za realnost« (Leach, 1999: 3). Zaradi estetizacije vsakdanjega življenja nastaja nekaj, kar ni niti umetnost niti kultura v pomenu, ki sta ga imeli v preteklosti. Bistveni vidik te umetnosti in kulture oziroma dogodkov ali izdelkov so njihove estetske lastnosti. Estetika nič več ne presoja, kaj je in kaj ni umetnost. Sprejema namreč promovirano umetnost kot umetnost ali kot kulturo, se pravi kot nekaj, kar poseduje tisto estetsko kvaliteto, ki nekaj razlikuje od ne-umetnosti. Toda zakaj prav v današnjem obdobju nameniti takšen pomen estetski vizualnosti oziroma vizualnim umetnostim?

Pomembno je poudariti, da ima vsaka stvar, ali objekt, močno komunikacijo s publiko, če je vizualno privlačna. Ko omenjamo estetiko, ne moremo mimo čutnega zaznavanja, ki se nanaša na globlja in intenzivnejša čustva ter občutenja, predvsem pa na prebuditel čutil. Torej estetika nas prebudi, vznemiri in zato privlači. Tako lahko rečemo, da je estetska izkušnja kot nekakšna oblika narkotika, saj na podoben način preplavi čutila in predvsem poudarjanje vizualnega izgleda tako rekoč zastrupi uporabnika in »zavlada« nad njim. Zmožnost dožemanja estetike se s tem pri ljudeh poviša in tako le-ti zahtevajo več in vse kvalitetnejšo vizualno stimulacijo. In danes smo se znašli v nekakšni kapitalistični vzajemnosti: mi vam estetiko, ker si jo želite in jo potrebujete in če si jo boste dovolj želeli, jo boste tudi dobili. Dejstvo je, da je estetika danes pomembna predvsem zaradi presežka dobrin oz. blaga in glavni faktor, na podlagi katerega se bo neki potrošnik ali uporabnik odločil za eno stvar in ne za drugo, je prav estetika – zanimiva in predvsem drugačna zunanja podoba. Na koncu pa je rezultat takšen, da je pozna kapitalistična družba zasvojena z zunanjo podobo, z zunanjo podobo vsega, kar

nas obdaja, z estetskimi oblikami vseh stvari, ki jih uporabljamo in celo z zunanjo podobo nas samih. Imidž je postal naš gospodar in je nadomestil realnost.

Ljudje danes najbolj vrednotijo ambientalno-estetske kvalitete v mestu, tako estetiko samih zgradb kot tudi urbane opreme. V bistvu lahko govorimo v arhitekturi o prevladi estetskih meril nad funkcionalnimi, saj ni več pomembno le, da imamo neko stvar, ki jo potrebujemo, pač pa tudi kakšna je in kako izgleda. Estetska oblika je dejansko postala nepogrešljivi del funkcije. Vsak produkt, vsak prostor in vsaka izkušnja nam mora ponuditi določeno mero estetike. Vzrok je čisto preprost: vedno več bogatih, sofisticiranih porabnikov (kupcev) zahteva zapeljiv, vznemirljiv, raznolik in predvsem lep ter privlačen svet. In kapitalistična proizvodnja nam skuša ustreči. Toda ali nas vsa ta lepota osrečuje, ali celo dela bolj srečne? Dejstvo je, da se zelo hitro navadimo na lasten okvir potreb in želja ter na nova razmerja in prav zato vedno znova sprejemamo lepe stvari, kot nekaj kar že v osnovi potrebujemo in so nam povsem samoumevne. Če izpostavimo prav oblikovanje, so arhitekturne oblike, ki so bile včasih šokantne in fascinantne - novosti na tem področju – postale nekaj povsem vsakdanjega, lahko bi rekli celo minimalni standard. In prav smešno je, da bodo inovacije, ki se nam danes zdijo vznemirljive, izstopajoče, ali celo moteče, čez nekaj časa postale povsem normalne, če ne celo nezanimive. Ponavadi stvari sploh ne opazimo, razen če ne izginejo.

Takšen primer arhitekturne oblike, ki ni več v skladu s časovnimi trendi, je stavba Astra, na Dunajski cesti v Ljubljani. Ta stavba je tipičen primer povojne arhitekture, ki je bila v tistem času revolucionarni dosežek v slovenski arhitekturi, danes pa ni več čisto nič posebnega in je že povsem klavrna s svojo zapuščeno in neurejeno podobo, nameravajo pa jo celo tudi porušiti (slika 3.1).

Slika: 3.1 Neaktualna, zastarela arhitektura – stolpnica Astra na Dunajski c. v Ljubljani

Vir: Hrausky; Koželj, 2001

»Debord je dejal, da je vloga zunanjega izgleda v današnji družbi postala tako prevladujoča, da je družba sama postala spektakel. V družbi spektakla in teatralnosti, pa je sama realnost pod celotno akumulacijo podob, postala popolnoma nejasna in nerazumljiva in je sploh ni več mogoče direktno izkusiti. Tako je pozni kapitalizem izoblikoval družbo med seboj odtujenih posameznikov, ki so izgubili vse občutke za čisto izkušnjo« (Leach, 1999:56). Seveda, če je sodobna družba spektakel, potem so sodobni individuumi opazovalci – gledalci, ki so zapeljani z glamuroznimi podobami svojih življenj, ki so nekako ujeta v igro podob, znakov ter udobja. To pa je le svet pojavnosti, ki jo propagirajo mediji, blagovni svet oglaševanja, ki nam prodaja lastno podobo. Vprašanje je, ali se še trguje z materialnimi dobrinami, ali le s podobami in znaki. Posledica tega pa je, da za izražanje lastne identitete postajamo vsi odvisni od aktualnega estetskega stila. Izgled narekuje počutje in prav estetsko zadovoljstvo se dotika globljih človeških instinktov in je zato bistveno za človekovo ustvarjalnost in razvoj. V bistvu lahko gledamo na svet blagovne podobe kot na vzrok današnje družbene odtujenosti. Ker pa se v svoji nalogi osredotočam predvsem na arhitekturo, je lahko po drugi strani ta naš estetski moderni svet tudi vir arhitekturne inspiracije, ki postane na ta način bolj izpostavljena t.i. estetskim pritiskom. Na en način dajejo prav materialne manifestacije estetike določen pomen našemu življenju. Problem je v tem, da je mogoče težko določiti, kje je prava mera, saj so subjektivna estetska merila urbanih oblikovalcev povsem različna.

3.1 ESTETIKA V POSTMODERNI ARHITEKTURI

S tem, ko je estetizacija postala eden izmed vodilnih kulturnih fenomenov današnje družbe, se njeni učinki prav gotovo najbolj odražajo znotraj discipline, ki se večinoma

ukvarja z ustvarjanjem in oblikovanjem grajenega okolja, tj. zunanje podobe in oblike. Govorimo o arhitekturi. Vpletenost arhitekture v sam proces estetizacije je nujna posledica, saj sama pravila discipline zahtevajo, da arhitekti vidijo svet v skladu z njihovo vizualno reprezentacijo. Svet arhitekta je v bistvu svet podobe. Seveda so posledice tega dokaj velike. Samo poudarjanje ter pretirano privilegiranje podobe je povzročilo tudi napačno razumevanje grajenega okolja, zato se pogosto dogaja preobrat od družbenega prostora za ljudi v fetišistično abstrakcijo. Pri oblikovanju prostorov so izrazit pomen pridobila vizualno-simbolna, estetska načela. Lahko celo govorimo o novi vlogi arhitekture, katere funkcija ni več le zadovoljevanje človekovih bioloških ter psihičnih potreb, temveč je tudi vse pomembnejša estetska dimenzija, sama izraznost, katere namen je predvsem pritegniti ljudi.

In prav oblikovanje, kot vizualna umetnost, je pridobilo veliko veljavo v arhitekturi. Objekti in stvari morajo imeti namreč močno komunikacijo s publiko in arhitektura je tisti dejavnik v urbanem okolju, ki s publiko najbolj komunicira. V nasprotju z avantgardnimi umetnostmi, ki so pogosto zaničevale javnost, ali modernističnim stališčem, za katero je bila pomembna le avtorjeva ekspresivnost – kar je morala publika sprejeti, če je hotela biti publika – je postmodernizem bolj začel upoštevati uporabnika. Postmodernistično geslo je postalo, da mora arhitektura ohranjati nenehen dialog s svojimi uporabniki in to predvsem s poudarjeno estetsko vrednostjo, poudarjene pa morajo biti tudi vrednote uporabnikov, kot tudi različne vrste arhitekturnega izražanja. Ob predpostavki, da arhitektura ponavadi interpretira način življenja, ki je značilen za določeno časovno obdobje, mora tudi nujno posedovati določeno moč govora, oz. vpliva na njene uporabnike. Arhitekturni objekti pa morajo predvsem nekaj pomeniti in ne samo obstajati sami za sebe, saj s svojim pomenom zadovoljujejo naše potrebe in mi jih v skladu s temi potrebami spreminjamo ter preoblikujemo.

Vodilo iz preteklosti: najprej funkcija, nato estetska dekoracija, je danes postalo ravno nasprotno. Prepoznavnost postaja glavni namen same arhitekture in njene opreme. »Umetnost, ornament in simbolika so bistveni za arhitekturo, saj jo povzdigujejo, izostrijo in ji tudi dajo večji odmev« (Erjavec, 1995: 125). Že samo funkcionalni elementi morajo vsebovati tudi dekorativno komponento, v bistvu ne morejo biti brez stila. Stil pa naredi dekoracija. Arhitekt uporablja dekoracijo, za usmerjanje

opazovalčevega očesa, pozornosti in potencialnega gibanja ljudi, ki uporabljajo njegovo zgradbo. Dekoracija je v bistvu jezik oz. del komunikacije, ki jo uporablja arhitektura in je tako nujen sestavni del arhitekturne oblike. Pomembna je tudi funkcija samega ornamenta, saj lahko da gledalcu prvi vtis o zgradbi in že zunanja podoba mu lahko pove čemu je stavba namenjena in mu s tem pomaga pri orientaciji.

Glavna naloga arhitekta tako ni samo načrtovati in graditi, ampak je nekaj več. Estetska privlačnost je tisto kar razlikuje pravo arhitekturo od samo navadnih zgradb, za katere arhitekti menijo, da niso prava arhitektura, ker ne izražajo ničesar posebnega, še posebno, če so ustvarjene brez estetike. Vendar pa je postalo vsesplošno poudarjanje estetike že malo pretirano. Giedion pravi: »Moderna arhitektura je postala nekakšna plejbojevska arhitektura, saj je tretirana tako, kot plejboji jemljejo življenje – od ene senzacije k drugi, vendar vse hitro postane dolgočasno in zopet se pojavi želja po spremembi« (Leach, 1999: 53). Postmoderna arhitektura tako ni obremenjena le z estetskim pristopom, temveč v njej predvsem prevladuje želja izogibati se dolgočasnju, kar pa pomeni stalno iskanje novega, drugačnega in zanimivega. Frampton se je predvsem držal kritike postmoderne arhitekture in piše: »Streznjujoče dejstvo ostaja, da številna tako imenovana populistična dela nimajo za sporočiti drugega kot ustrežljivo udobnost ali ironičen komentar o absurdnosti predmestnega kiča. Pogosto se postmodernistični arhitekti vdajajo idiosinkratičnim obsedenostim« (Frampton v Erjavec, 1995: 83).

3.2 ARHITEKTURA KOT OSREDNJA JAVNA UMETNOST

Umetnost postaja vedno bolj pomembna sestavina vsakdanjega življenja, pri čemer arhitektura dobiva vlogo najbolj univerzalne in osrednje javne umetnosti. Zato bi hipotetično lahko rekli, da bodo v postmodernističnem času arhitektura in njene raznolike oblike postale nekakšna glavna umetnost, ki je najbolj uporabljana. Vendar pa je arhitektura sama po sebi zelo posebna umetnost. Razlog za to je, da mora služiti določenim praktičnim namenom, saj morajo biti zgradbe v prvi vrsti zavetišče pred zunanjimi dejavniki in morajo na nek način omogočati določeno stopnjo zasebnosti. Druge vrste umetnosti (kot npr. slikanje, kiparstvo,...) nimajo takšne vrste koristne namembnosti, arhitektura pa se potrebi po uporabnosti ne more izogniti. In prav ta

potreba po uporabnosti in koristnosti postavlja oblikovanju določene ovire ter pritiske in zato ne more slediti le umetniškemu navdihu ustvarjalca.

Iz tega je razvidno, da je arhitektura nekakšna umetnost za sebe, tako rekoč razred zase, ker v prvi vrsti združuje umetnost z utilitarnim namenom, poleg tega pa na nek način na novo ustvarja realnost. Ustvarja strukture za človekovo bivanje in uporabo, ki istočasno izražajo družbene vrednote pa tudi aktualne umetniške trende.

Obdobju postmoderne dajejo vsebino slikarstvo, instalacije, video ter predvsem oblikovanje in arhitektura. Vedno pomembnejša postaja komunikacija, kar pa ne pomeni vedno, da gre za komuniciranje med avtorjem in publiko, pri čemer so predmet komunikacije avtorjeve misli in pogledi ali občutki, pač pa gre za komunikacijo med umetniškimi deli in publiko, ki je najizrazitejša v primeru arhitekture. Večina t.i. umetniških del naj nebi poskušalo vzpostavljati komunikacije med avtorjem in publiko na ta način, da bi samo umetniško delo služilo kot enostaven posrednik, pač pa skušajo predstavljati samo sebe, predvsem svojo funkcijo. Umetniška dela postanejo tako rekoč neodvisna od svojega avtorja in omogočajo le razpoložljivost svoje materialnosti in eksistence. Samo poudarjanje zunanje podobe zgradbe omogoča arhitektu, da se nekako distancira od bodočih »uporabnikov«, kar pa mu omogoča, da se odloči tudi za bolj inovativen estetski izgled same zgradbe.

Sam arhitekturni prostor ima lahko različne funkcije in njegova naloga je dovoljevati uporabniku, da te funkcije ustvarja in spreminja, da jih na novo izumlja in tako bi moral arhitekt določiti vnaprejšnjo uporabo, le kolikor je minimalno potrebna. Postmodernizem je v bistvu znova uvedel arhitekturni pristop, ki temelji na tako imenovanih praktičnih vrednotah, pri čemer je prva izmed teh upoštevanje nedoločenih potreb prebivalcev, istočasno pa gre tudi velik poudarek estetiki. Estetsko ni več enačeno s funkcionalnim in zato so se nekdanje modernistične »čiste oblike«, zgrajene za množice, ki naj bi bile hkrati funkcionalne in estetske, izkazale za nepraktične. Seveda se danes vprašanje postmodernizma ne nanaša le na področje arhitekturne umetnosti, ampak je postalo globalna kulturna tema in izraz, s katerim se enači vrsta del, ki se segajo vse od umetnosti pa do filozofije, ki so nastala v zadnjem obdobju.

Arhitekturna dela so končno tudi zgradbe katerih namen je predvsem privlačiti ljudi kot estetski objekti, ki jih potem ljudje zaradi tega tudi radi uporabljajo. Toda kaj je to estetski objekt in kaj v bistvu konstituira estetsko privlačnost. Objekti z estetsko privlačnostjo se ponavadi smatrajo kot lepi in ponavadi zbujejo opazovalčevo pozornost. Osrednjo vlogo mora tako igrati estetska funkcija, istočasno pa tudi provokativna in umetniška ali celo družbeno revolucionarna vrednost in novost objekta, saj stare stvari hitro postanejo nezanimive in nepriljubljene. Estetika arhitekture v bistvu zaobjema samo bistvo arhitekturne lepote, kjer je lepota razumljena kot objekt posebne vrste užitka. Vsak objekt, ne samo arhitekturo, naraven ali umeten, je mogoče oceniti iz estetskega vidika. To počnemo že samo z gledanjem in opazovanjem stvari, brez posebnega čustvenega ali razumskega odnosa do njih. Seveda, že sama prisotnost lepote opravičuje samo sebe, zahteva t.i. estetsko čistost, vendar pa to v arhitekturi ni dovolj, saj le-ta ne obstaja samo zato, da bi bila lepa. Za to skrbijo ostale t.i. estetske umetnosti. Arhitektura se mora v nasprotju z ostalimi umetnostmi podrežati določenim gradbenim kodeksom, ki imajo malo opraviti z umetniškimi potrebami, zato so arhitekti večkrat prisiljeni zanikati lastne estetske ideale v primerjavi z drugimi umetniki.

Seveda dobro arhitekturno oblikovanje očitno zavisi na močnem občutku za vizualno zavest, vendar pa ima to pretirano poudarjanje estetskega izgleda vsekakor določene posledice in to predvsem v arhitekturi, ki je močno povezana z družbenimi vprašanji, tako da so večinoma družbene in politične vsebine temu podrežene, ali pa celo ostanejo neopažene. Arhitekti, ki prisegajo le na princip estetske čistosti pri svojem ustvarjanju, velikokrat pridejo le do utopičnih fantazij, ki jih je težko ali celo nemogoče realizirati. Realnost zahteva namreč kompromise na številnih področjih. Analiziranje arhitekture bo moralo vedno v svojo analizo vključiti dva faktorja – estetsko kvaliteto arhitekture in njen družbeni rezultat. Seveda bi bilo napačno pomešati družbene posledice z estetskimi vrednostnimi. Razmišljanje bi si moralo slediti v vrstnem redu, in sicer: kaj so estetski nagibi določenega stila in kakšna je njihova družbena vrednost

Pretirana estetizacija sveta vpliva oziroma povzroča nekakšno stanje otrplosti in ravnodušnosti in tako nas zelo težko neka podoba kontinuirano zapeljuje in privlači. Arhitekti se zdi, da so nasploh bolj naklonjeni estetiki, ki povzdiguje le podobe in stile, ki so kratkotrajni, saj hitro postanejo vsakdanji, zato je hotenje po nečem novem stalno

prisotno. Prav zato je estetika same arhitekture nenehno ogrožena, da bo postala neestetska, saj se aktualna lepotna merila in standardi hitro spreminjajo.

4 POMEMBOST SKLADNOSTI VSEBINE IN OBLIKE PRI ARHITEKTURNEMU OBLIKOVANJU

Oblika strukture v arhitekturi pomeni to, kar je dosegljivo našim čutom na neposreden način in ko govorimo o obliki umetniškega dela, mislimo s tem na posebno obliko, ki na nas na nek način vpliva predvsem s svojo estetsko pojavnostjo. Arhitekti na obliko gledajo kot na fizično obliko, ki mora biti ustvarjena v harmoničnih razmerjih med vsemi njenimi elementi, če hoče ustrezati aktualnim estetskim merilom. Čim bolj je ta oblika nenavadna, nova, tem bolj priteguje poglede ljudi, vendar pa brez določene mere estetike ljudi pretirano ne zanima. Če si arhitekt želi, da bi bila njegova arhitektura prava izkušnja, mora nujno vsebovati različne oblike, kombinacije oblik, ki ne bodo pustile opazovalcu samo iti mimo, pač pa ga bodo prisilile k opazovanju. Zato mora biti oblika v prvi vrsti estetska. Arhitektura na nek način s svojimi oblikami interpretira način življenja in s tem tudi norme in vrednote, ki so značilne za določeno obdobje in mora zato tudi izražati ideje sedanjosti, saj v nasprotnem primeru sploh nebi bila koristna.

Eno od teoretskih stališč obravnava grajene oblike zgolj kot nekakšen vtis družbe v prostor, kot nevtralno obliko, v katero se umesti določen družbeno-reprodukcijski proces. Teoretično se lahko z njim v celoti strinjamo, vendar pa še zdaleč ni funkcionalno v primeru, ko je potrebno prikazati zakonitosti nastajanja teh prostorskih oblik in njihovo funkcioniranje v določenem načinu družbene reprodukcije. »Prostorske in grajene oblike moramo tako obravnavati kot sestavne elemente samega družbeno-reprodukcijskega sistema, ki pa do njega niso v celoti v nevtralnem razmerju, ali kot nekaj njemu zunanjega. Bistveno lahko namreč omogočijo njegovo funkcioniranje ali pa v določenih razmerah celo zaostrijo vprašanje njegovega obstoja in nadaljnjih sprememb« (Tepina, 1996:136). Pomembno je, da lahko produkcijo grajenih oblik analiziramo predvsem v odnosu do celotnega družbeno reprodukcijskega procesa in pri tem se je pomembno vprašati, kakšno vlogo igrajo grajene oblike pri nastajanju različnih oblik sociabilnosti.

Sociabilnost se v prvi vrsti nanaša na vsebino same arhitekturne oblike – nanaša se na ljudi, ki določeno zgradbo uporabljajo; na sam sistem odnosov med ljudmi v tej zgradbi; na način kako se ti odnosi oblikujejo kot posledica določene oblike. Iz stališča vsebine sama arhitekturna oblika ne more in ne sme obstajati sama za sebe, saj v primeru, da ne bi bila funkcionalna za svoje uporabnike, potem sploh ne bi bila uporabna. Arhitekturni objekti ne morejo obstajati le zato, da bi jih ljudje gledali, pač pa bi morala biti vizualna izraznost le ena od kvalitet, ki jo arhitektura lahko nudi uporabnikom. Življenje se lahko izraža ali uresničuje samo skozi oblike, same oblike pa morajo nujno vsebovati življenje in omogočati nemoteno funkcioniranje le – tega. Sama oblika lahko izraža svobodo ustvarjalca, vendar pa mora istočasno nakazovati tudi potrebo, za kaj je bila ustvarjena.

Arhitekti bi morali vedno načrtovati svoje strukture v spletu medsebojnega vpliva treh dejavnikov:

- objektivne determinante okolja izbrane strukture
- vsebina strukture
- oblika strukture

Potem, ko so objektivne zakonitosti okolja spoznane in priznane ter bolj ali manj razumno prilagojene vsebini določene strukture, se mora pričeti še usklajevanje med vsebino in obliko strukture. Ti dve nista nikoli povsem skladni med seboj, kljub največji zavzetosti ustvarjalca. Predvsem zato, ker vsebino izpolnjuje družbeni subjekt ter njegove želje in hotenja, ki se vedno spreminjajo, skozi čas pa se spreminja in zamenja tudi sama vsebina. Oblika pa je lahko le takšna, kakršna je nastala v mislih arhitekta in ko je enkrat ustvarjena, se težko v celoti prilagaja hitrosti sprememb. Pri snovanju oblike ponavadi prevladuje misel enega subjekta, čeprav raziskuje in bolj ali manj združuje mnogovrstnost vsebine. Glede na dinamiko družbenega razvoja je v urbani arhitekturi oblika trajnejša od vsebine, tako pa so trajna tudi nasprotja med njima, ki so nekeje večja, nekeje manjša, kar je v celoti odvisno od tega, v kolikšni meri se skuša oblikovalski proces prilagajati bodočim uporabnikom.

Nasprotja med vsebino in obliko urbanih struktur pa seveda niso ovira za vzpostavitev novih družbenih razmerij in odnosov. V bistvu noben obstoječi družbeni sistem ne more

in ne sme biti odvisen od podedovanih in novih grajenih struktur. Cilj vsakega arhitekturnega oblikovanja in snovanja mesta mora biti medsebojno dopolnjevanje vsebine in oblike urbanih struktur, vendar pa je ustvarjanje harmonije med vsebino in obliko zelo dolgotrajen proces. Toliko bolj, ker to ni samo proces arhitekturne, temveč tudi ali predvsem družbene narave.

4.1 VPRAŠANJE POUDARKA NA FUNKCIJI ALI OBLIKI PRI ARHITEKTURNEMU OBLIKOVANJU

»Glede na to, da arhitektura oblikuje prostor in s tem neposredno vpliva na življenja ljudi, ima nedvomno pomembno družbeno vlogo. Je pač umetnost (ars – techne), ki ima vedno neko funkcijo, ki pač vedno nekaj opravlja in katere posebno opravilo je vselej neko družbeno opravilo. Prav takšna ali drugačna družbena funkcija je tisto, česar arhitektura sploh ne more zakriti. Je tisto, brez česar arhitekture ne bi bilo; in v tem kontekstu je arhitektura področje številnih in različnih družbenih funkcij« (Zlodre, 1988: 16).

Funkcionalnost oziroma uporabna vrednost je tista bistvena značilnost arhitekture, ki jo tako ostro ločuje od drugih zvrsti umetnosti. In prav zaradi tako pogostega poudarjanja načela funkcionalnosti v arhitekturi, se zastavlja vprašanje, ali je vsaka arhitektura, ki je funkcionalna tudi umetnost? Preprost odgovor je seveda ne. Koliko je neka arhitekturna struktura umetnost, določa njena specifična oblika, ki mora dosegati določene estetske standarde. Se pravi, da je oblika tista, ki jo dela posebno, zato arhitekti trdijo, da je umetniški presežek posameznega arhitekturnega dela tisti, ki ločuje kakovostno arhitekturo od ne preveč kakovostne. Toda kje pa je načelo funkcionalnosti, ki opredeljuje kriterij kakovosti za uporabnike? Potrebno se je zavedati, da ni le arhitekt tisti, ki lahko določa, koliko je neka arhitektura funkcionalna, ampak so to tudi subjekti, ki jo uporabljajo in katerim je v bistvu namenjena.

Glede na glavno vodilo arhitekturnega funkcionalizma, da mora arhitekturna oblika vedno izražati uporabnost – to je funkcijo oziroma še več, da mora oblika na vsak način

slediti funkciji, bi bila funkcija tista, ki bi v celoti pogojevala arhitekturno obliko. V končni fazi je naloga arhitekture zadovoljevati potrebe ljudi in jim omogočati normalno, neovirano funkcioniranje in komuniciranje. Po tem načelu bi bilo lepo tisto, kar je funkcionalno, kar ustreza določenemu namenu. Toda ali je lahko oblika v celotnem obsegu odvisna le od funkcije, in ali je lahko le čista funkcija ideja za obliko? Pri funkciji gre v bistvu za prisvajanje človeških aktivnosti, za sprejemanje splošnih fizičnih potreb ležanja, sedenja, hoje, teka,... Če upoštevamo le materialne in biološke potrebe, potem je pomembno dejstvo, da brez dobro zaščenega in dobro opremljenega zavetja človeško življenje sploh ne more učinkovito funkcionirati.

Vendar pa le biološke in fizične potrebe niso zadostne za opredeljevanje in oblikovanje prostora, saj jim je nujno potrebno dodati tudi psihično dimenzijo, ki se sklada s kulturo v določenem obdobju. Potrebno je upoštevati tudi zahteve po senzibilnosti, vizualnosti in estetiki. Zadovoljitev potrebe po miru, zasebnosti, prostornosti, harmoniji in redu, je enako pomembna za dobro psihofizično počutje posameznika, kot zadovoljevanje fizičnih potreb. V nasprotnem primeru, če bi bilo pomembno le, da arhitektura ustreza zahtevam po zadovoljevanju funkcij, bi se v bistvu arhitekturo sodilo le po kriterijih, ki obstajajo izven nje. Stavbe bi tako služile le človeškim instrumentalnim potrebam in ničesar drugemu in bi na nek način izražale »golo realnost«, kar pa bi bila zelo slaba kompenzacija, saj bi imeli povsem instrumentalno arhitekturo. Potem lahko predpostavimo, da bi ljudje lahko mirno in zadovoljno živeli v »kvadratnih zabojih«, ki bi učinkovito služili kot zavetje pred zunanjimi dejavniki in kot dom ki zagotavlja zasebnost ter intimnost, sama oblika le-tega oz. umetniška komponenta pa je povsem nepomembna. Arhitektura pa je, kot smo že ugotovili umetnost gradnje. Je tudi umetnost dekoracije in dejavnost arhitekture je neizogibno tudi dekoriranje oz. olepševanje objekta. Pri upoštevanju samo funkcionalnega principa gradnje lahko sklepamo, da potem ni nobene potrebe po neuporabnem dekorju, kar bi potem tudi pomenilo, da ni nobene potrebe po Arhitekturi. Dejstvo je, da bi arhitektura, ki bi se gradila le po določenih instrumentalnih pravilih, hitro postala utrujajoča in dolgočasna. Prav kritika funkcionalizma zahteva, da se novodobna arhitektura spopade z dolgočasjem – ni več prostora za hladno, funkcionalno arhitekturo, pač pa za fleksibilno, stalno se spreminjajočo, saj prihodnost leži na spremembah.

Primer standardizirane funkcionalne arhitekture je t.i. arhitektura za delavce, ki se je gradila v socializmu in je sledila le kriteriju socialne uporabnosti. Takšna arhitektura je daleč od umetnosti, kjer je poudarjena cenenost in ni nikjer nobene sledi o estetiki. In ta arhitektura tudi ni oblikovana za dobro počutje ljudi pač le instrumentalnemu zadovoljevanju funkcije bivanja. Seveda takšno okolje ljudi ne stimulira ter ne navdušuje in je popolnoma razumljivo, da postanejo uporabniki takšne arhitekture do svojega okolja povsem brezbržni. Zato so delavska naselja po večini postala spalna naselja, saj takšno okolje z arhitekturo vred ljudem ni ponujalo možnosti za intenzivno družbeno življenje in dobro počutje. Primerov takšne arhitekture pa je še danes zelo veliko (glej slike 4.1 in 4.2).

Slika: 4.1 Dolgočasna in nezanimiva funkcionalistična stanovanjska gradnja 1

Vir: Urška Glažar, 2004

Slika: 4.2 Dolgočasna in nezanimiva funkcionalistična stanovanjska gradnja 2

Vir: Urška Glažar, 2004

Seveda pa načela arhitekturnega funkcionalizma sploh niso več aktualna, zaradi današnjega obsega, do katerega je estetska umetnost prodrla v naše življenje. Oblika je enostavno postala del funkcije, v številnih primerih pa tudi zavzema glavno mesto, kar je seveda druga skrajnost. Logično je, da mora biti funkcija do določene mere pri vsaki konstrukciji upoštevana. Vsaka grajena oblika mora upoštevati svojo praktično in družbeno funkcijo. Od današnjih zgradb se po drugi strani tudi pričakuje, da bodo veliko bolj funkcionalne od tistih, ki so bile zgrajene v preteklosti. 21. stoletje je stoletje množic – govorimo o množičnem izobraževanju, zabavi, transportu, univerzah ter številnih drugih institucijah, ki so množicam namenjene. Druga značilnost današnjega časa pa je postala hitrost gibanja. »Vsak državljan je lastni voznik svojega ekspresnega vlaka« (Erjavec, 1995: 120). Zato morata biti arhitektura in oblikovanje funkcionalna za množice, v smislu, da morata biti sprejemljiva za vse. Dobro funkcioniranje arhitekture, v smislu omogočanja hitrosti gibanja in fluidnosti je osnovna nujnost. Številne zgradbe so tudi v prvi vrsti določene s funkcijo, kot so npr. bolnišnice, šole ter ostale javne ustanove in vse zahteve se tako nanašajo na uporabnike zgradbe.

Tako rekoč vse zgradbe morajo biti narejene za človeška bitja in predvsem na način, da bi zadovoljevale njihove potrebe. Toda funkcija ne sme biti edino merilo za samo obliko zgradbe, ker bi arhitektura postala le gradbeni inženiring in ne bi bila več funkcionalna umetnost. Dobro počutje ljudi in varnost morata biti glavno vodilo pri oblikovanju objektov, pri tem pa se morajo arhitekti čim bolj približati ravnovesju med estetiko, ki je dandanes nujna in potrebo po funkcionalnosti ter uporabnosti, zaradi katere je v bistvu neka zgradba zgrajena. Vsak proces arhitekturnega oblikovanja mora biti do neke mere osredotočen na medsebojno usklajevanje funkcije, vsebine in oblike. Ponavadi seveda ena komponenta bolj izstopa kot druge in je tudi bolj poudarjena, kar je seveda največkrat odvisno od subjektivne odločitve arhitekta. Dejstvo pa je, da je v današnjem času velik poudarek na zunanji obliki (na estetskem izgledu), tako da

arhitekti upoštevajo načelo funkcionalnosti in samo vsebino le kolikor je to res potrebno.

4.2 VPLIV ARHITEKTURE NA LJUDI IN NA MEDSEBOJNO INTERAKCIJO

Arhitekturni oblikovalci s fizičnim urejanjem oziroma oblikovanjem grajenih struktur in oblik povzročajo določene družbene učinke, s katerimi bodisi kontrolirajo tako imenovane množice v prostoru ali priredijo strukturo mesta glavnim funkcijam v družbi in tako vplivajo na samo organizacijo življenja prebivalcev, na njihovo bivanje v prostoru ter na njihovo medsebojno komuniciranje in tudi na splošno počutje. »Arhitektura oblikuje bivanje; daje mu fizični okvir. Z vidika subjekta pa lahko rečemo, da človek »biva«, če dojema svoj obstoj kot pomemben. Izkušnja določenega pomena obstoja pa je mogoče le v primeru, če arhitektura oz. grajeni prostor omogoča posamezniku zmožnost za orientacijo in identifikacijo, se pravi, da mora omogočati dobro počutje v urbanem prostoru. Kar pomeni, da mora biti grajeni prostor organiziran na način, ki vsekakor ustreza uporabnikom« (Heynen, 1999: 19). Bivanje v prostoru je v bistvu aktivna dejavnost, ki na nek način oblikuje realnost, ki nas obkroža in v kateri se morata posameznik in njegov grajeni prostor prilagajati drug drugemu, prilagajata pa se le v primeru, da ima prostor za njega poseben pomen. Takšen pomen pa prostoru seveda ustvarja arhitektura, ki mora v prvi vrsti ljudem nuditi in omogočati način življenja, kot ga potrebujejo, ali si ga želijo. Ljudje se z arhitekturo srečujemo vsak dan. Večina nas živi v grajenem okolju in na vsakem koraku srečujemo stavbe, spomenike, mostove, ulice, trge, ki se jim seveda ne moremo izogniti. Tako te materialne objekte dojemamo na subjektiven način in si o njih ustvarjamo subjektivne občutke – pozitivne in negativne. Pozitivni ali negativni občutki pa posredno brez dvoma vplivajo na naše splošno počutje in spet na celotno doživetje prostora.

Same stavbe in ostali arhitekturni objekti s svojim zunanjim izgledom in razporeditvijo v prostoru na takšen ali drugačen način neposredno vplivajo na nas, medtem ko hodimo po mestu čez ulice in trge. Seveda arhitekturo večinoma sodimo glede na njen zunanji izgled, ker je sama oblika stavbe prvi dejavnik, ki ga opazimo in ki v nas sproži določene občutke o njej. Povprečni prebivalec se v bistvu premalokrat vpraša, zakaj je arhitektura takšna, kot je, katerim funkcijam ustreza in ali ima njena oblika specifičen

pomen, glede na to, da je končno zelo pomemben integralni del našega življenja. Zgradbe v nas vedno vzbujaajo določene občutke, katerih vzroka se mogoče niti ne zavedamo. Vplivajo na naše počutje tako v širšem prostoru, glede na njihovo pozicijo v prostoru, kot tudi v ožjem prostoru – znotraj same zgradbe. Vplivajo na naš občutek varnosti, sproščenosti in na samo orientacijo v grajenem prostoru. Posledično vplivajo tudi na način vzpostavitve družbene interakcije in komunikacije med ljudmi. Seveda pa moramo arhitekturo v prvi vrsti razumeti, da bi lahko prepoznali njene učinke. Za samo razumevanje arhitekture pa so v prvi vrsti pomembna naslednja vprašanja:

- Ali stavbe, ki oblikujejo naše okolje, izražajo vizualno enotnost, skladnost, ki je na nek način razumljiva človeškemu očesu?
- Ali stavbe s svojo pojavnostjo odražajo različne funkcije, tako fizične kot psihološke, ki bi jim zgradba v bistvu morala ustrezati?
- Ali stavbe odražajo tisti pravi duh, ki ustreza družbenim spremembam in je tudi potreben za počivanje družbe v današnjem času?
- Ali stavbe odražajo tisto najboljše, kar je rezultat človeške inteligence in predstave?

Če bi na vsa ta vprašanja odgovorili pozitivno, potem bi lahko sklepali, da imamo najboljšo možno obliko arhitekture in da živimo v t.i. »človeku prijaznem« organiziranem prostoru. Vendar pa se danes preveč pogosto srečujemo predvsem s kontinuiranim neugodjem, ki ga povzroča večina javnih prostorov in struktur, ki jih ustvarjajo določeni ljudje za druge ljudi. In tu se potem pojavi glavno vprašanje: Kateri so potem tisti fizični in vizualni pogoji oz. kriteriji, ki pogojujejo psihološki učinek, ki ga ima arhitektura na ljudi?

Vpliv arhitekturne oblike na psihofizično počutje ljudi

Arhitekturo lahko tehnično enostavno smatramo kot kombinacijo umetnih materialov, prostorov in oblik, ki jih definirajo različne linije in vsi ti elementi tako tvorijo bistvo strokovne arhitekturne prakse. Vendar pa je osrednja naloga arhitekture osredotočena predvsem na njihov družbeni aspekt – elementi jo zanimajo kot pojavi, ki se nanašajo na človeške funkcije, saj jih morajo zadovoljevati, istočasno pa nanje tudi vplivajo. Človek vzpostavlja interakcijo z arhitekturo s tem, ko jo uporablja. Seveda ponavadi najprej opazi obliko zgradbe, njeno velikost in njeno pozicijo v prostoru oziroma prostor okoli nje. Na podlagi tega jo pričnemo tudi najprej dojemati. Opazovanje

arhitekture pa dobi pravi pomen šele v aktivnem gibanju. Arhitekturo ni dovolj samo gledati, da bi jo lahko ocenili in razumeli, pač pa jo je v prvi vrsti potrebno izkusiti, izkusiti z vsemi čuti, ki so nam na razpolago. Potrebno jo je opazovati, kako je oblikovana in seveda za kakšen namen. Arhitektura ima glede na svojo obliko in urejenost tudi določen ritem, ki nam nezavedno pogojuje naše gibanje. Na nek način jo lahko tudi slišimo, saj lahko začutimo določene zvoke, ki jih oddaja in ki nam dajo občutek o sami obliki in materialih. Različne oblike in različni materiali namreč oddajajo različne vibracije.

Če hočemo arhitekturo resnično izkusiti, moramo skozi arhitekturne prostore usmeriti svoje gibanje, v njih je potrebno bivati, občutiti na kakšen način nas obdajajo stene oziroma kako nas sami prostori spontano vodijo iz enega v drug prostor. Prav tako je potrebno začutiti pomen barv, vzorcev in samo orientacijo prostorov. Same linije in oblike pa so nekakšne smernice, ki jim nezavedno sledimo, z gibanjem, ali pa le s pogledi. To so tako rekoč dimenzije praktične interakcije med človekom in človeško ustvarjeno materialno obliko. Kako uspešna bo interakcija med arhitekturo in uporabnikom je seveda odvisno od tega, na kakšen način jo subjektivno začuti - koliko mu določena oblika ustreza, ga privlači in se na ta način počuti udobno in sproščeno ter se ji tako lahko tudi spontano prilagaja. »Arhitektura je nezavedno prisotna v samem razpoloženju ljudi. Določene konfiguracije zgradb ali prostorov imajo namreč določeno emocionalno moč« (Hill, 1999: 93) Sama emocionalna moč arhitekture je prisotna že v njeni zunanji obliki, s katero zgradba v prvi vrsti komunicira z urbani prebivalci. Za nekatere stavbe lahko rečemo, da imajo namen s svojo zunanostjo neposredno komunicirati z ljudmi, saj jih želijo s svojo obliko privlačiti. Po drugi strani pa se za nekatere stavbe zdi, da glede na njihovo zunanjo obliko, z ljudmi sploh ne želijo komunicirati in se zdi, kot da jim ne bi bile namenjene. S tem ne naredijo nobenega posebnega vtisa na ljudi in se tako zdi, da stojijo le zato, da zapolnijo določen prostor, ljudje pa jih verjetno brez posebne naklonjenosti le instrumentalno uporabljajo.

Tu je primer dveh različnih stavb v Ljubljani, ki sta namenjeni javni uporabi, že na prvi pogled pa je očitno, da s svojo zunanjo obliko, vsaka na drugačen način komunicirata z ljudmi. Za prvo stavbo (slika 4.3) se zdi, da sploh ne komunicira z okolico, saj je zelo monotona, dolgočasna in neprivlačna, pri drugi stavbi (slika 4.4) pa je očitno, da je njen namen privabljanje pogledov ljudi, s svojo zunanjo obliko pa hoče biti na vsak način opazna in jo verjetno zato ljudje tudi veliko raje opazujejo in uporabljajo.

Slika: 4.3 Odbijajoča, nepriljavna stavba, brez komunikacije z ljudmi
Vir: Urška Glažar, 2004

Slika: 4.4 Vurnikova atraktivna stavba
z intenzivno komunikacijo z ljudmi
Vir: Urška Glažar, 2004

Koliko so določene kvalitete arhitekture moteče ali sprejemljive za ljudi, je seveda odvisno predvsem od gledalčeve občutljivosti za arhitekturo. Subjektivno vsak dojema določeno obliko ali konfiguracijo po svoje. Vendar pa določene negativne lastnosti arhitekture, ki so očitno opazne, ko npr. agresivno zmotijo ljudi s svojo kompozicijo, s tem ko so vsiljene v prostor in so zato za ljudi predvsem moteče, tako niso več le stvar subjektivnih občutij, pač pa nekakšna kolektivno določena motnja. Takšne so npr. številne masivne stavbe, ki dajejo občutek težkosti in nestabilnosti, brez impresivne podobe, ali pa slabo razporejen, neurejen in pretirano nesimetričen prostor, ki vzbuja občutek nesproščenosti in utesnjenosti. Takšne kvalitete ljudje tako nagonsko ocenijo kot nepriljavne in odbijajoče ter se posledično izogibajo njihovi uporabi. Tu pa se lahko vprašamo, kaj je vzrok, da se sploh pojavi občutek nelagodja zaradi materialnih stvari, ki se v bistvu ne premikajo, ki so tako rekoč nežive? Lahko domnevamo, da sta neka masivna zgradba, ali neurejen prostor, neustrezna zato, ker mogoče dajeta občutek nestabilnosti, nereda in zato povzročata občutek zrušenja ali restrikcije. Iz tega pa se potem poraja neprijeten občutek pri ljudeh, ponavadi predvsem zaradi pomanjkanja primarnega občutka varnosti, po drugi strani pa tudi zaradi pomanjkanja estetske urejenosti, ki je postala pomemben kriterij dožemanja grajenega okolja.

Seveda pa naša nesproščenost pri prisotnosti takšne arhitekture ne izhaja samo iz same ideje restrikcije in nestabilnosti. In ne izhaja niti iz dejanske šibkosti in restrikcije v naši trenutni izkušnji. Sam prostor ponavadi ne ovira dejansko naših gibov, na način da bi se počutili dejansko nemočne in ovirane, ali da se sploh ne bi mogli gibati. V bistvu gre za to, da obstaja neka nestabilnost oziroma le njen pojav v sami zgradbi, občutek nelagodja pa se pojavi v nas. Kaj se torej dogaja? Sklepamo lahko, da konkreten pogled v določeni situaciji v nas prebudi, ali izzove fizično in psihično reakcijo. V bistvu stavbo najprej vizualno ocenimo, nato pa se identificiramo z njenim očitnim stanjem. Lahko rečemo, da se na nek način pretvorimo v arhitekturni jezik. Temu potem rečemo arhitekturni humanizem – tendenca po projiciranju podob in oblik naših funkcij v konkretne materialne oblike. Samo bistvo je v tem, da je mogoče prepoznati v konkretnih oblikah podobe določenih človeških funkcij. Iz česar bi lahko sklepali, da če smatramo samo arhitekturno obliko kot neustrezno, potem je takšna zato, ker na določen način omejuje ali celo zavrača naše funkcije, saj jih le-ta napačno prezentira. Arhitekturne oblike lahko negativno vplivajo na naše počutje in dojemanje prostora, predvsem zaradi našega občutka, da nam določena oblika omejuje primarne funkcije. Poleg tega pa je še pomembno vprašanje pomanjkanja estetike, ki je danes za ljudi pomembna in jo predvsem v arhitekturi še posebno cenijo, na podlagi tega pa potem arhitekturo tudi ocenjujejo.

Takšen primer neustrezne arhitekturne oblike je stavba SKB banke na trgu Ajdovščina v Ljubljani. Stavba je oblikovno popolnoma neustrezna, saj je oblikovana grobo z agresivnimi zunanjimi linijami – piramide, ki izstopajo iz fasade in visijo v prostor (slika 4.6), viseče fasadne plošče, ki visijo nad podhodom pod stavbo (slika 4.5) in ki mu v prvi vrsti jemljejo svetlobo ter ga zapirajo – vse to pa daje ljudem občutek nestabilnosti,

Slika: 4.5 Neustrezna, toga fasada z agresivnimi linijami
Vir: Urška Glažar, 2004

Slika: 4.6 Izstopajoča in agresivna zunanja oblika
Vir: Urška Glažar, 2004

Slika : 4.7 Zastrt, nefunkcionalen podhod 1
Vir: Urška Glažar, 2004

Slika: 4.8 Zastrt, nefunkcionalen podhod 2
Vir: Urška Glažar, 2004

Vpliv arhitekturnih linij na dožemanje prostora

Linije, takšne in drugačne, predstavljajo v arhitekturi velik del tistega, kar nam je vizualno prikazanega, saj oblikujejo določene oblike, lahko znotraj arhitekturnih prostorov, ali pa celotno zunanjo arhitekturno obliko. Linije so tako lahko vodoravne ali navpične, valovite, mehke ali grobe, ostre ali pa malo zabrisane, vendar pa vsaka posebej vpliva na opazovalca na svoj način. V bistvu jim s svojim pogledom nezavedno stalno sledimo, saj naš razum stalno sledi zaporednim točkam v prostoru, kar nas spodbuja k gibanju. In kadar smo v gibanju, se na ta način tudi izražamo, istočasno pa izražamo tudi svoje občutenje. Naši lastni gibi so namreč najenostavnejše, najbolj univerzalne in instinktivne oblike izražanja, ki jih poznamo.

Človekovo gibanje je najbolj očitno povezano z valovitimi, zavitimi linijami, vendar se prenaša tudi z ravnimi linijami. Razgibana arhitektura z valovitimi linijami sama po

sebi spodbuja človeka k gibanju; bolj kot pa arhitektura z agresivnimi, ostrimi linijami. Brez dvoma so ravne linije tiste, ki navadno omejujejo večje ali manjše geometrične oblike v arhitekturi, kot so npr. okna, ali vrata, s tem pa oblike, ki jih obdajajo postavijo v določen prostor in jih tako na nek način definirajo. Njihov glavni namen je natančno določiti oblike struktur, določiti pozicijo neke manjše površine in ji dati obliko, poleg tega pa imajo tudi veliko estetsko vrednost. Velika razlika je tudi med vertikalnimi in horizontalnimi linijami, ki nadvse pomembno vplivajo na splošno človekovo počutje. Vertikalne linije na primer takoj vzbudijo v nas občutek neke veličine in vzpenjajoče se smeri navzgor in nas ponavadi vznemirijo ter s tem spodbudijo k gibanju. Horizontalne linije, pa po drugi strani dajejo občutek širine in odprtosti ter zato lagodnosti in sproščenosti. Ljudje se dejansko počutijo bolj sproščeno v nižjih in odprtih stavbah, kot pa v višjih, kjer zaradi višine ponavadi nimajo takšnega občutka varnosti. V bistvu je oblikovanje linij v arhitekturi ključnega pomena, saj ima arhitekt pomembne možnosti vpliva na ljudi z oblikovanjem linij. Arhitekt lahko z linijami tako rekoč kontrolira pot očesa, pot, ki ji sledimo pa stimulira naše gibanje, svobodno gibanje pa potem determinira naše razpoloženje. Zato mora biti arhitekt pri načrtovanju linij izredno previden – oblike, ki jih oblikuje ne smejo biti preveč monotone, ker postanejo dolgočasne, trdne in čiste linije po drugi strani dajejo npr. občutek varnosti, če pa so preveč agresivne in so na nek način vsiljene v prostor pa hitro postanejo moteče (npr. razni koti, ki preveč silijo v prostor, ali oblike, ki niso skladne z določenim prostorom). Gibanje ima pri arhitekturi zelo velik pomen, saj z njim ustvarimo neposreden odnos z arhitekturnimi oblikami in elementi, te pa seveda oblikujejo linije. V nasprotnem primeru, če imamo instinktivni občutek, da je naše gibanje z linijami omejeno ali celo ogroženo, potem celoten arhitekturni koncept ni bil uspešno izpeljan. Samo arhitekturno oblikovanje je z linijami lahko zelo razgibano (glej sliko 4.9 – primer razgibane, valovite zunanje oblike, ki deluje čisto drugače na našo percepcijo, kot pa popolnoma simetrična zgradba, saj človeka spodbudi k opazovanju in raziskovanju samih linij), na ta način slikovito, uporabno, tehnično nadgrajeno, vendar ni učinkovito, če ni v skladu z našim idealnim gibanjem, sploh pa če ga agresivno omejuje. Zunanja oblika mora namreč gibanje na vsak način spodbujati. In prav lepota dispozicije in s tem lepota skladnosti linij v arhitekturi izhajata iz naše lastne fizične izkušnje neoviranega gibanja v prostoru. Pasivno opazovanje arhitekture nam lahko namreč ponudi le enostransko izkušnjo, ki izhaja v veliki meri iz vizualne percepcije.

Seveda vsi gibi sami po sebi niso prijetni ali neprijetni, večinoma so nevtralni, vendar pa lahko serija ponavljajočih gibov, znotraj ali zunaj grajenega prostora, v nas zbudi neko pričakovanje in posledično željo po nekakšnem drugačnem gibanju, ki ga morajo potem spremeniti drugačne, bolj razgibane linije. Neka arhitekturna struktura je lahko vidno simetrično oblikovana, v določenem redu, kar pri nas vzpodbudi določen ritem enakih gibov, v primeru pa, da neka linija ali postavitev podre to simetrijo, se potem spremeni tudi ritem našega gibanja. Če so linije neustrezne, nas to podzvestno zmede, če pa je preskok linij v prostoru dovolj skladen, nas pa v prvi vrsti spodbuja k gibanju. Linije seveda niso edino sredstvo vpliva na naše gibanje, pač pa ima veliko vlogo v arhitekturi tudi prostor, predvsem v kontroli – usmerjanju in omejevanju našega gibanja.

Slika: 4.9 Gaudijeva nesimetrična, valovita in razgibana stavba

Vir: Doordian, 2001

Pomen oblike in velikosti prostora v arhitekturi

»Prostor je dejansko svoboda gibanja«. (Scott, 1980: 227) To je prava vrednost prostora za ljudi in kot takšna vstopa v našo fizično zavest. Včasih nas prostor s svojo obliko in razporeditvijo že sam po sebi napeljuje v gibanje – vzemimo za primer podolgovat prostor, ki ga obkroža vrsta številnih stebrov (kot so npr. dolge cerkvene ladje). Ponavadi se počutimo, kot da na nas vpliva neka sila, ki nas sili v premikanje, da hodimo naprej. Ali pa sama naša zavest sledi pogledu in potuje čez cel prostor. Takšen prostor nas sam navdihuje z gibanjem, v primeru pa da se pojavijo določene ovire,

bomo to sprejeli kot moteče in zato neprivlačno. V nasprotnem primeru nas neki manjši prostor nikoli ne spodbuja k gibanju, če za to nimamo dovolj prostora.

Po drugi strani nas simetričen prostor ne napeljuje v gibanje v določeno smer, ker nam nakazuje nekakšno sorazmerje z našim telesom. To nam daje ravnotežje in občutek nadzora nad prostorom, saj se naša zavest konstantno vrača v središče prostora, iz središča pa potuje enakovredno v vse smeri. Vsaka nesimetrija v takšnem prostoru bi nas zmotila in za hip zaustavila. Velika razlika je tudi med širokimi in majhnimi – ožjimi prostori. Prostori, ki nam zbuja občutek širine in odprtosti, s poudarjenimi horizontalnimi linijami, se nam podzavestno zdijo lepi, saj v njih tudi lažje in neovirano dihamo. Tu bi lahko omenili strah pred majhnim, zaprtim prostorom, ki ga pri vsakem človeku, bolj ali manj, spremlja majhna groza, ali pa celo bolečina prav zaradi restrikcije osnovnih telesnih funkcij – gibanja in dihanja. Gibanje našega telesa je eden glavnih dejavnikov, ki pripomore k popolnejšemu dožemanju prostora, saj z gibanjem čez prostor od blizu spoznavamo njegove oblike. V bistvu sama ustreznost strukture zgradbe vpliva na regularnost gibanja in dihanja; grajena simetrija izzove simetrijo v našem telesu, kar nam vzbuja občutek ugodja. Tako je uporaba stekla in steklenih sten postala vsesplošno uporabna in priljubljena, saj nam steklo odpira pogled, daje občutek večjega prostora, odprtosti in svobode, v nasprotju z zaprtimi prostori z debelimi stenami, ki omejujejo pogled. Prostori z veliko stekla imajo tudi več svetlobe in nedvomno se uporabniki takšnih prostorov počutijo v njih veliko bolje, kot pa uporabniki zaprtih prostorov, s stenami, ki omejujejo pogled.

Seveda pa v arhitekturi ni mogoče enostavno določiti nekih fiksnih meril o velikosti in obliki prostora, ki bi lahko veljala za najustreznejšo. Prava vrednost prostora se v bistvu določa s prostorskimi dimenzijami, vendar je poleg tega pomembno še veliko drugih faktorjev, ki določajo kvaliteto tega prostora. To so različne osvetlitve in pozicije senc, saj svetlobni vir navadno privlači pogled in spodbuja neodvisne gibe; prav tako na prostor vplivajo barve, oblika prevladujočih linij, saj kot smo že omenili, poudarek na vertikalnih linijah daje občutek večje višine, medtem ko daje poudarek na horizontalnih linijah občutek večje širine. Če hočemo verjeti, da je cilj arhitekture zagotoviti določen okvir za človeška življenja, potem bi morali biti prostori v vseh zgradbah in tudi povezanost med njimi določeni na tak način, kot ga pogojuje način našega življenja v njih in kako se lahko skozi njih neovirano gibamo. Sama razporeditev prostora in

povezanost med različnimi prostori morata predvsem omogočati fluidnost, neovirano in lahko prehodnost, ki na nek način sama po sebi napeljuje smer našega gibanja. Če prostori sami po sebi napeljujejo v gibanje, je večja verjetnost, da se bodo njihovi uporabniki med seboj srečevali in komunicirali, kot pa če ni ustrezne povezanosti med prostori.

Istočasno se znotraj prostorov pojavlja še ena potreba, potreba po fizični trdnosti in varnosti, ki je prav tako osnovna kot potreba po širini, ki daje vrednost arhitekturnemu prostoru. Že v naši naravi je globoko organizirana potreba po nanašanju na elementarno stabilnost. V vsakem primeru se počutimo varnejši, če so arhitekturne oblike v skladu z zgradbo kot izdelkom, ki je narejena po preverjenih metodah in odgovarja določeni tehnični ustreznosti. Potrebno pa je poznati osnovne pogoje masivnosti v arhitekturi. V prvi vrsti mora prevladovati učinek celote nad učinkom posameznih delov, ki tvorijo neko strukturo, seveda pa morajo ti deli odražati tudi splošne karakteristike celote in jo na ta način povezovati, na noben način ne smejo od nje preveč odstopati, saj bi potem porušili ravnotežje in občutek stabilnosti. Stavba ali prostor morata s svojimi sestavnimi deli delovati kot urejena stabilna celota, da lahko zagotovita občutek stabilnosti pri uporabnikih.

Postopoma pridemo v bistvu do spoznanja, da arhitektura ni mehanski stroj za masovno standardizirano produkcijo in vse t.i. arhitekturne teorije, ki ponujajo že izdelane modele za oblikovanje in kritiko, so same po sebi obsojene na propad. Arhitektura mora z vsemi svojimi sestavnimi elementi nenehno slediti družbenim spremembam in se tako s svojimi materiali, linijami ter tudi prostori poskušati čim bolj približati spreminjajočim se človekovim potrebam in željam.

Vpliv arhitekture na interakcijo med ljudmi

V prvi vrsti je potrebno poudariti, da je z urejanjem in oblikovanjem arhitekturnega prostora mogoče urejati, oblikovati ter kontrolirati družbene odnose in prav zato bi se bilo potrebno takšne naloge lotiti še posebej previdno in temeljito. Grajeno okolje vpliva predvsem na specifičnost obnašanja in na medsebojno komuniciranje med ljudmi, ki se

v tem okolju nahajajo, ker v določenem okolju potekajo točno določene aktivnosti in natančno določen način obnašanja, ki te aktivnosti omogoča. Pri obnašanju ljudi gre predvsem za točno določen način uporabe njihovih grajenih okolij, ki se kaže s tem, kaj počnejo v svojih okoljih, prav tako je pomembno kako se aktivnosti, ki jih opravljajo prostorsko povezujejo in predvsem kako prostorski odnosi (razporeditev in oblika prostorov) vplivajo na uporabnike prostorov. Za vsak prostor se pričakuje določen način uporabe, lahko se definira nova uporaba, ali pa kritizira nepravilna, in zato vsako okolje na nek način omogoča nove vedenjske možnosti, kot tudi omejitve. Arhitekti oblikujejo prostore zato, da jih bodo ljudje uporabljali, lahko sami, ali pa z drugimi ljudmi. In prav zato bi morali biti arhitekti pozorni na obnašanje ljudi v tem okolju oz. skušati predvidevati obnašanje ljudi, ki bodo določeno zgradbo uporabljali – predvidevati v smislu odnosov, ki se bodo v stavbi odvijali, tako formalnih kot neformalnih. Arhitekti z oblikovanjem grajenih struktur pa tudi z notranjo opremo in razporeditvijo že vnaprej formulirajo oz. strukturirajo potencialni način odnosov med ljudmi, ki se bodo vzpostavili z uporabo same zgradbe. Iz tega potem sledi, da bi se morali bolj posvečati bodočim uporabnikom, z namenom, da bi lahko dobili pomembne podatke, ki bi pomagali izboljšati prostore za ljudi. Več informacij kot imajo o vedenjskih navadah in aktivnostih bodočih uporabnikov ter o njihovih medsebojnih odnosih, lažje potem predvidevajo in kontrolirajo stranske učinke obnašanja, ki so posledica samih odločitev pri oblikovanju. »Pomen obnašanja v določenem okolju je odvisen od možnosti uporabe tega prostora – od možnosti, ki jih sam prostor omogoča« (Gans v Zeisel, 1984: 132).

Ljudje reagiramo na druge ljudi vedno različno, kar je odvisno predvsem od situacij v katerih se nahajamo. Zanimivo je, da tudi mislimo, da tako kot mi sami vidimo določene stvari, jih na enak način vidijo tudi drugi. Vendar pa je to ravno nasprotno in prav zato različni ljudje pripisujejo različne pomene in tudi različno reagirajo na arhitekturne oblike, kot so stene, okna, vrata, barve, luči, ki v bistvu posredno, ali neposredno vplivajo na odnose med njimi. Sami objekti v prostoru nakazujejo logične možnosti za njihovo uporabo, medtem ko se njihovi uporabniki sami odločajo o načinu uporabe. Znotraj samih grajenih struktur imamo potem posamezne arhitekturne elemente, ki imajo različne funkcije in ti lahko delijo, ali pa povezujejo prostore, s tem pa na nek način organizirajo potenciale za medsebojno komuniciranje. Npr. steklene stene, vrata, akustične pregrade, delne pregrade omogočajo različne načine zasebnosti – lahko je

fizična, vizualna, akustična. Vsi ti prostorski elementi so tako ključni pri vzpostavljanju medsebojnih odnosov med ljudmi, ki določeno stavbo uporabljajo. Ovire, so tisti arhitekturni elementi, ki v bistvu najbolj regulirajo obnašanje ljudi v prostoru. To so stene, ali pregrade iz različnih materialov in različnih velikosti, ki lahko ljudi medsebojno ločujejo, ali pa med seboj združujejo, če oblikujejo določen prostor (slika 4.11 – tu vidimo, kako je delovno okolje ločeno s pregradami, vendar vseeno odprto, kar omogoča veliko komunikacije in interakcije med ljudmi). Stene v prostoru navadno ljudi ločujejo, njihova odsotnost pa nasprotno omogoča ljudem, da so združeni in med seboj povezani. Danes se za delovna okolja in javne prostore največ uporablja steklene stene, saj steklo omogoča vizualno povezanost med ljudmi pa tudi navidezno fizično prisotnost, čeprav omogoča fizično distanco. Je pa zanimivo poudariti, da steklene stene npr. v poslovnih stavbah omogočajo občutek prostorske širine in odprtosti ter svobode (slika 4.10), po drugi strani pa se ljudje drugače obnašajo, ker nimajo vizualne privatnosti in imajo stalno občutek, da so opazovani. Vendar pa se v stavbah s steklenimi stenami ljudje veliko bolj družijo, predvsem zaradi pogostejših vizualnih kontaktov, kot pa če so zaprti z neprozornimi stenami vsak v svojem prostoru ter tako fizično in vizualno navidezno bolj oddaljeni eden od drugega.

Slika: 4.10 Odprtost delovnega okolja, zaradi postavitve steklenih sten

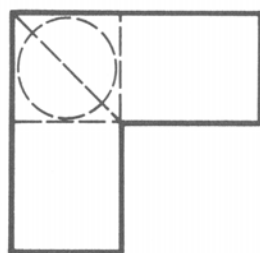
Vir: Raymond; Cunliffe, 1997

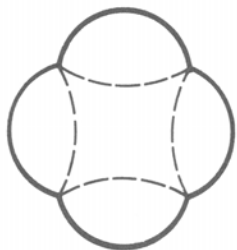
Slika: 4.11 Odprto delovno okolje, ločeno s pregradami

Vir: Raymond; Cunliffe, 1997

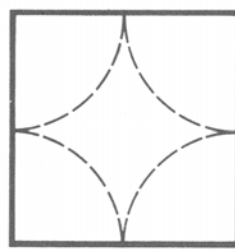
Za samo vzpostavljanje interakcije pa je pomembna že sama oblika prostora, ki vpliva na različno dožemanje le-tega. V različno oblikovanih prostorih se ljudje počutijo bolj ali manj povezani ali pa bolj ali manj odmaknjeni. Zaradi tega ljudje pogosto razdelijo prostor, glede na njegovo obliko na več manjših prostorov, predvsem zato, ker se v manjšem prostoru lažje umestijo, pozicionirajo in se tako tudi bolje počutijo. Na podlagi tega se potem tudi na določen način gibajo skozi prostor in večja možnost je, da bodo komunicirali z ljudmi, ki se nahajajo v njihovi bližini oziroma v njihovem navidezno ločenem prostoru. Kote v kvadratnem prostoru, se lažje smatra kot štiri ločena področja, kot pa če je prostor okrogel, v katerem se ljudje počutijo bolj povezani, ker jih sam prostor navidezno ne razdeli. Prostor v L-obliki pa je razdeljen tako vizualno kot simbolično in je manjša možnost, da se bodo ljudje v njem družili, ker se vsi pomaknejo v svoj prostor in so tako tudi vizualno ločeni. (slika 4.12)

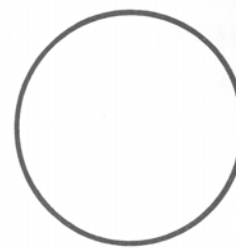
L-oblika razdeli prostor vizualno in simbolično na dva dela

Takšne oblika zaznavno razdeli prostor v skladu z njo na štiri dele

Koti v kvadratnem prostoru sugerirajo simbolično razdelitev prostora na štiri dele

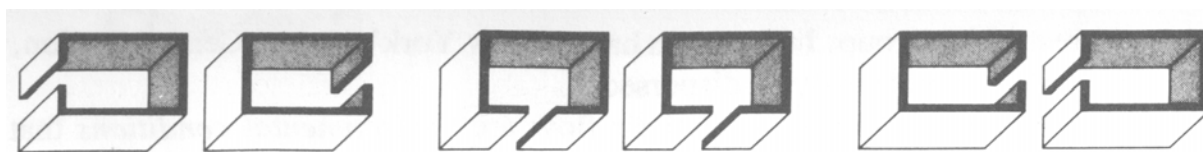

Okrogla oblika združuje ker so vsi postavljeni v sredino

Slika 4.12 Oblike prostorov - vpliv na interakcijo

Vir: Zeisel, 1984

V veliki meri pa na interakcijo med ljudmi vpliva povezanost med različnimi prostori oziroma kako so ti prostori orientirani eden do drugega, saj najbolj pogojujejo pogostnost srečevanja med njihovimi uporabniki. Prostori, ki imajo vhode na isti strani, ali pa nasproti eden drugemu, se smatrajo kot funkcionalno blizu, saj je večja verjetnost, da se bodo ljudje, ki jih uporabljajo pogosto srečevali in tako komunicirali, kot pa uporabniki prostorov, ki imajo svoje vhode na povsem drugih straneh, pa čeprav so sosedje in so ti prostori med seboj enako oddaljeni. Takšni prostori so si fizično blizu, funkcionalno pa oddaljeni, ker je zaradi tega interakcija med ljudmi otežena predvsem zaradi pomanjkanja fizičnih in vizualnih stikov (Slika 4.13).

funkcionalno oddaljena prostora

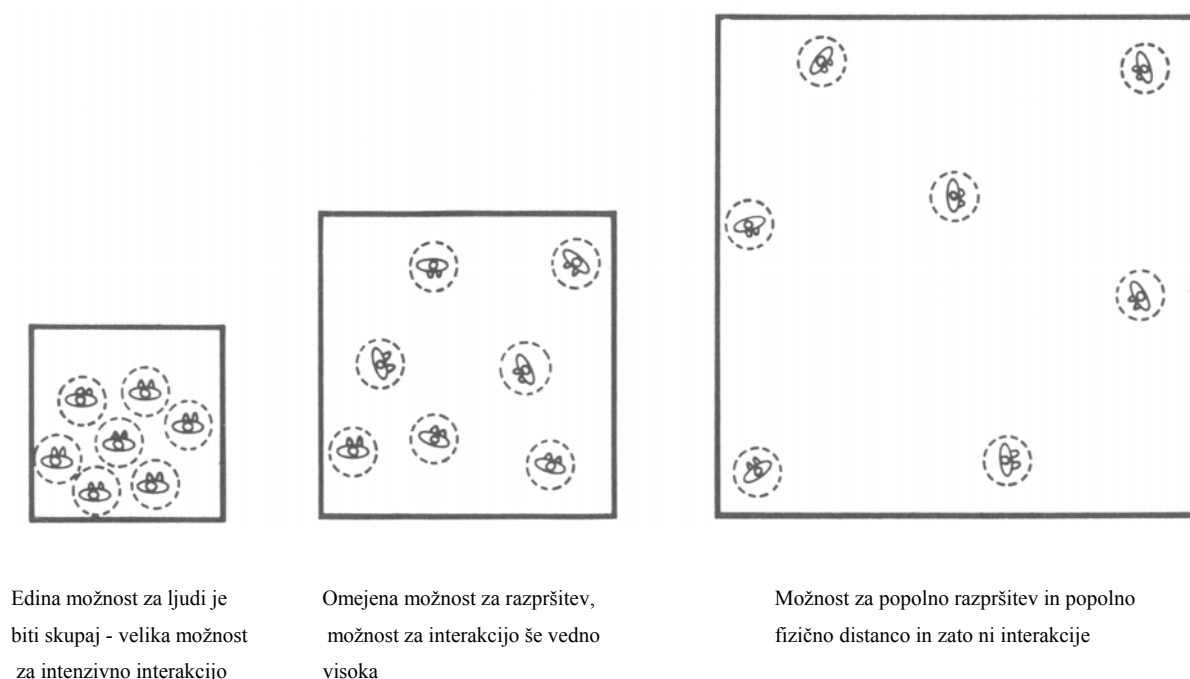
funkcionalno bližja prostora

funkcionalno združena prostora

Slika 4.13 Orientiranost prostorov in interakcija

Vir: Zeisel, 1984

Velikost prostora, v katerem se ljudje nahajajo lahko vpliva na prostorsko distanco oziroma bližino med ljudmi in s tem pomembno vpliva na intenzivnost interakcije, prav tako v veliki meri določa potencialne vedenjske odnose. Velik prostor ljudem omogoča, da se razpršijo in vzpostavijo določeno distanco med seboj, ker se lahko fizično oddaljijo drug od drugega. Tako komunicirajo med seboj, le če to želijo. Medtem ko fizična distanca v majhnem prostoru ni tako velika in je zato večja verjetnost interakcije med ljudmi oziroma so ljudje prisiljeni v komuniciranje že zaradi fizične bližine. (Slika 4.14)

Slika 4.14 Velikost prostorov in interakcija

Vir: Zeisel, 1984

Tu sem naštela le nekaj dejavnikov prostora, ki pomembno vplivajo na samo interakcijo, lahko jo omogočajo, onemogočajo, lahko jo ovirajo ali pa vzpodbujajo. Oblikovalske odločitve o vseh teh elementih bi morale biti skrbno pretehtane, saj imajo pomembne stranske učinke na družbeno obnašanje ljudi in oblikovanje odnosov med njimi. Arhitekti bi tako morali vedno že vnaprej vedeti, kaj bodo ljudje počeli v zgradbah, ki jih oblikujejo in na kakšen način, če želijo oblikovati arhitekturo, ki bo ljudem v prvi vrsti ustrezala, za kar pa je potrebno predvsem poizkušati razumeti obnašanje ljudi v določenem okolju. Seveda pa ni mogoče vedeti, kako ljudje vidijo svoj prostor in kako ga občutijo, če se to ne poskuša raziskati oz. če se jih to dejansko ne

vpraša. To pa je tudi glavni razlog za sodelovanje med arhitekti in družbenimi raziskovalci.

4.3 KAKŠNA ARHITEKTURA BI BILA NAJBOLJ USTREZNA

Da bi lahko odgovorili na vprašanje, kakšna arhitektura je najustreznejša, bi bilo potrebno v prvi vrsti izoblikovati temeljne principe določenega klasičnega oblikovanja v arhitekturi. Seveda pa je danes to zelo težko, saj ni mogoče postaviti nobene teorije umetnosti v arhitekturi, ki bi bila dovolj jasna ali dovolj prepričljiva, da bi jo lahko utemeljili kot najboljšo in najbolj pravilno. Arhitektura naj bi bila ekspresivna že s svojo strukturo, s svojimi materiali, ki jih uporablja, v prvi vrsti pa mora biti izraz racionalnosti in istočasno izraz nacionalnega in kulturnega življenja. »Z urejanjem in oblikovanjem prostora se v bistvu realizirajo določeni družbeni cilji. Ker na kakovost življenja v veliki meri vpliva tudi skladno grajeno okolje, čim bolj "po meri človeka", si seveda ljudje skupaj za arhitekti že od nekdaj prizadevamo zgraditi takšno okolje, ki nas bo estetsko in funkcionalno čim bolj zadovoljilo. Seveda pa je pomembno dejstvo, ki se ga moramo zavedati, da se pri takšni ali drugačni graditvi, poleg objekta samega, vedno producira tudi določena ideja in na ta način objekt postane nosilec sporočila določenega načina razmišljanja« (Kobe in Koželj v AB, 1981: 61).

Prava arhitektura je odraz ustvarjalčevega temperamenta, arhitekta samega ali celo lastnika. Lahko je simetrična, lahko je slikovita, ali pa celo nesimetrična – samo, da se sklada s prostorom in mu navdihuje življenje. Nekateri arhitekti menijo, da mora biti arhitektura originalna, spontana, drugi jo skrbno načrtujejo in navezujejo na preteklost, le da usklajuje kompromise med različnimi stranmi. Vendar pa je težko reči, kakšna arhitektura je najprimernejša in prav zato je zelo malo »razumnih« teorij, ki bi to utemeljevale. Težko je oceniti, kaj je zelo dobro in kaj zelo slabo. V bistvu ne obstaja zgradba, ki bi bila tako zelo slaba, da ne bi mogli upravičiti njenega obstoja, in obratno, ni tako dobro zgrajene stavbe, da je ne bi mogli na nek način kritizirati. Do sedaj smo že spoznali, da graditi v osnovnem pomenu pomeni skupaj sestavljati in prilagajati med seboj številne elemente iz različnih snovi in različnih velikosti in oblik. Arhitekt se mora posvetiti predvsem stabilnosti svoje konstrukcije in končno mora biti prepričan, da bo zgradba služila svojemu racionalnemu namenu, tako funkcionalnemu kot estetskemu.

V nobenem primeru pa arhitektura ne sme biti monotona. Monotonija arhitekture in s tem posledično mestnega prostora povzroča monotone in homogene uporabnike prostorov. Arhitektura mora biti nujno raznolika, če hoče ustrezati raznolikosti funkcij v urbanem prostoru. Po Jacobsovi (1961) so nujni pogoji za obstoj raznolikosti v mestnem prostoru raznolika mešanica stavb – namenjenih različnim uporabam, kratke in živahne ulice, velika gostota ljudi, stanovalcev, obiskovalcev in predvsem večfunkcionalnost namenov uporabe prostora. Raznolikost bi tako morala biti kompleksna in visoko razvita oblika reda. Funkcionalna raznolikost uporabe prostora in arhitekture, ki ponuja heterogene možnosti uporabe, prinese raznolike aktivnosti in pestrost, kar uporabnike še bolj stimulira.

Pestro in živahno ulično življenje je nujen sestavni del dobro funkcionirajočega mestnega prostora. Ulice so tisti element mestnega prostora, kjer se mestni prebivalci najpogosteje neformalno srečujejo in vzpostavljajo medsebojno interakcijo. Zato postaja današnji trend zamiranja uličnega življenja v samih mestnih centrih resen problem, saj je na ta način ogrožen sam sistem družbenih odnosov. Za intenzivno ulično in s tem družbeno življenje pa mora seveda poskrbeti v prvi vrsti arhitektura, ki mora s svojo obliko in s tem namembnostjo to omogočati. Pomembno je, da je glede na določen prostor nevsiljiva in neagresivna, za ljudi privlačna, predvsem pa dostopna na način, da omogoča neovirano funkcioniranje dejavnosti in storitev, ki so potrebne za življenje mestnega prebivalstva. V mestih so tako številne ulice, katerih živahnost in »obljudenost« je pogojena z ustrezno arhitekturo. Današnja moderna arhitektura, za katero je značilna gradnja v višino (včasih se zdi brez omejitev), ponavadi vsebuje številne dejavnosti in storitve ter je usmerjena v zadovoljevanje različnih in številnih potreb na enem mestu. Visoki nebotičniki postajajo tako mestne ulice v malem. Ulice s takšno arhitekturo ponavadi niso namenjene sprehajanju, ampak prej avtomobilom, saj so ljudje orientirani predvsem na dejavnosti, ki se nahajajo v samih zgradbah. Medtem ko nižja in raznolika arhitektura ponavadi ne ponuja zadovoljevanja vseh potreb le v eni stavbi, pač pa je monofunkcionalna. Kar pomeni, da se morajo ljudje v takšnem prostoru bolj sprehajati in gibati, da bi lahko zadovoljili svoje potrebe, ker nimajo vsega na enem mestu.

Primer ulice, kjer arhitektura in dejavnosti, ki jim je namenjena ne omogočajo pestrega uličnega življenja, ampak je ulica samo prehodna – ljudje se na njej ne ustavljajo, zato

je na njej tudi manj interakcije. (slika 4.15). Na sliki 4.16 pa vidimo ulico, ki je namenjena različnim dejavnostim, ki jih ljudje uporabljajo in je zato zelo živahna, s tem pa je tudi več možnosti za intenzivno ulično interakcijo.

Slika: 4.15 Prometna ulica, nezanimiva za ljudi, zato neživahna

Vir: Urška Glažar, 2004

Ali je t.i. »humanistična« arhitektura ljudem najbolj prilagojena?

Za arhitekturo, ki temelji na humanizmu², je značilno, da mora t.i. »dobra zgradba« izpolnjevati tri pogoje: udobje, trdnost in užitek. »Vsi ti trije elementi so zmes v eni sami metodi, istočasno se odražajo v enem in edinstvenemu rezultatu, vendar pa se po svoji lastni naravi razlikujejo med seboj, zaradi globokih in permanentnih neenakosti« (Scott, 1980:55). T.i. humanistični pogled na arhitekturo išče v našem svetu vse tiste fizične značilnosti, ki so povezane z našimi lastnimi, išče tudi gibe, ki so podobni našim pa tudi prostore in bivališča, kjer se ne počutimo niti zgubljeni niti ovirani. V bistvu poizkuša poiskati primerne linije, prostore in oblike, ki jih oblikuje na način, da čimbolj ustrezajo našim potrebam in predstavam in tudi estetskim kriterijem. Te dejavnike pa skuša potem prilagajati nekim splošnim kriterijem družbeno priznanega udobja, trdnosti in užitka.

Cilj takšne arhitekture je doseči enotnost posameznega uporabnika in arhitekture, s tem ko so izpolnjeni vsi trije pogoji za dobro zgradbo, se uporabnik z njo lažje identificira. Seveda pa je enotnost posameznika z arhitekturo lahko dosežena le na ta način, da jo lahko le-ta tudi spreminja in ji s tem dodaja osebno noto, tako pa dobi arhitektura za njega subjektivni pomen.

Po humanističnih merilih arhitektura zahteva trdnost, saj s tem tako ostaja povezana z znanostjo in standardi, ki jih sama znanost zahteva. Zagotavljanje mehanske trdnosti in povezanosti konstrukcij je tesno vplivala na razvoj arhitekture, saj mora ta nenehno slediti tehničnemu napredku, se prilagajati novim materialom, novim načinom gradnje, novim tehnikam, itd. V vsakem oziru študija arhitekture zajema fiziko, statiko in dinamiko, s katerimi usmerja, kontrolira in v bistvu opravičuje samo oblikovanje. Na ta način lahko gledamo na arhitekturo skozi logiko materialnih elementov in materialnih zakonov, brez katerih arhitektura ne more obstajati. To je v bistvu znanstveni in

² T.i. humanistična arhitektura temelji na prepričanju, da mora arhitektura v prvi vrsti ustrezati človeškim merilom, potrebam in željam. Estetska komponenta pa ji je dodana predvsem za užitek.

strokovni standard arhitekture, ki ji onemogoča, da bi postala popolna abstrakcija, čeprav jo številni arhitekti na takšen način jemljejo. Ustrežanje načelu trdnosti in s tem posledično stabilnosti omogoča uporabnikom razviti občutek varnosti, ki je osnoven za dobro počutje in sproščenost.

Naloga današnje arhitekture je poleg osnovne trdnosti in stabilnosti ponuditi neko splošno mero udobja. Ni dovolj namreč, da ustreza le svoji notranji skladnosti in da sledi logiki konstrukcije. V ospredje je prišla zahteva, da v prvi vrsti zadovoljuje tudi zunanje potrebe ljudi (potreba po estetiki). Arhitektura s tem v bistvu postane služabnik, ki služi za splošno uporabo človeštva. Posledica tega je, da postanejo politika in družba, religija ter gibanja ras, pomembni faktorji njenih študij. Ti dejavniki v bistvu določajo, kaj naj bi bilo zgrajeno in v prvi vrsti na kakšen način. Arhitekturo lahko potem gledamo iz dveh vidikov: lahko kot izraz določenih mehanskih zakonov in tudi nič manj kot izraz družbenega življenja, ki zahteva udobje. Na ta način lahko ocenjujemo zgradbe, glede na to, v kolikšni meri vsebujejo cilje, zaradi katerih so bile oblikovane, ali pa jih vrednotimo glede na vrednost nekih zunanjih namenov (estetike), ki jih odražajo. Vse to pa izhaja iz same povezave, ki jo ima arhitektura z življenjem – zagotavljati ljudem udobje in dobro počutje.

Iz prepleta nekih praktičnih ciljev in njihovih mehanskih rešitev za nudenje udobja pa izsledimo v arhitekturi še tretji, a povsem drugačen faktor – željo po lepoti. Seveda ta želja po lepoti ne zahteva le estetskega rezultata, pač pa se nanaša na neko konkretno osnovo, da je arhitektura lepa in predvsem koristna obenem. Razlog zato je določen estetski impulz, impulz, ki je povsem različen od ostalih, ki jih arhitektura simultano zadovoljuje, to je impulz, ki izhaja iz vrline, zaradi katere arhitektura postane umetnost. Je povsem izoliran instinkt oblikovalca, saj včasih upošteva merila, ki jih zapovedujeta zakona trdnosti in udobja, drugič pa je prav nasproten in se ne strinja z oblikami, ki jih ta dva zakona zapovedujeta. In prav ta dejavnik lepote zahteva, da se gleda na arhitekturo tudi kot na umetnost. Toda kaj je v bistvu lepo v arhitekturi? Kdo sploh ima pravico, da lahko to določi?

"Ali je lepo tisto, kar nam ugaja, ali nam ugaja tisto, kar je lepo?" (Tepina, 1996: 137) Denis Diderot, ki ga štejejo za ustanovitelja moderne estetike meni, da je to ključno vprašanje, ne samo umetnosti, temveč tudi človekovega občutenja in spoznavanja

nasploh. Lepota je nekaj, kar vsak človek s svojimi nagnjenji bolj ali manj spoznava ali ustvarja, sprejema ali oddaja s svojimi čutili; sluhom, vidom, z glasom in govorom. Čutila so tisti medij, ki prenašajo in omogočajo občutke užitka in zadovoljstva. Vendar je za tisto absolutno lepo potrebno še nekaj več, kar v sami grajeni strukturi ponavadi ne obstaja. V tej je le toliko lepega, kolikor ji je vdihnili ustvaritev človekove zavesti. Le-ta pa je tako široka in raznovrstna, da se nikdar ne more izraziti v celoti v sami arhitekturni strukturi.

Za kvaliteto in dosego lepote pa sta sami sistemskost in realizacija arhitektove zamisli absolutno premalo, saj tudi kadar to hoče biti, je lahko dejansko lepo le za njega, ni nujno pa da tudi za družbeni subjekt, ki mu je ta struktura namenjena. Pojmovanje družbenega subjekta o dobrem in lepem je neizogiben korak k ustvarjanju lepote – ne glede na determinante objekta in subjekta, prostora in časa. Za določitev neke arhitekturne strukture kot lepe je potrebno poznavanje spoznanj in mnenj najmanj dveh subjektov – ustvarjalca strukture in družbenega subjekta, ki je nagnjen k lepemu in mora to strukturo tudi dojeti kot takšno, obenem pa mora biti sprejeto soglasje obeh.

Seveda, če gledamo na že obstoječo arhitekturo, lahko mirno rečemo, da se ni gradila samo na podlagi nekih lepotnih, estetskih meril, pač pa je morala slediti predvsem potrebam določene kulture in v zadovoljevanju le-teh je morala ustrezati v prvi vrsti mehanskim zakonom in šele zatem so prišla na vrsto estetska merila. Delo arhitekta je tako sintetično, saj mora simultano upoštevati vse tri pogoje za »dobro zgradbo« in potem poiskati kompromis, ki vzpostavi primerno ravnotežje med njihovimi zahtevami. Hipotetično bi potem neko optimalno ravnotežje med vsemi tremi pogoji ustvarilo takšno arhitekturo, ki bi tako v največji možni meri ustrezala potrebam in željam ljudi. Tako je mogoče ustvariti neko racionalno oceno in kritiko arhitekture šele na podlagi dobrega poznavanja in analize vseh treh izpolnjenih pogojev za dobro zgradbo.

Naloga arhitekturnega kritika je, da zgradbo dobro analizira. Predvsem mora odkriti, definirati in ohraniti idealne vrednotne standarde vsakega področja posebej. Seveda je ponavadi kritika bolj površna in enostavna in prav zato neustrezna. Navadno se opira na zakon dobrega okusa v arhitekturi, saj je najlažje meniti, da mora dobra arhitekturna oblika izražati uporabnost stavbe, katere namen je v prvi vrsti služiti. Jasno mora izražati dejstva, zaradi katerih je bila zgrajena, predvsem pa odražati

življenje in estetiko moderne civilizacije. Vse to je pravzaprav res, saj bi morala arhitektura v prvi vrsti služiti ljudem, vendar je npr. napačno obsojati in ocenjevati arhitekturo, ki je že bila zgrajena in je bila nekoč celo cenjena in ustrezna, samo zato, ker danes ne ustreza več estetskim kriterijem, ali pa ne sodi več v moderni prostor. Spoznali smo že, da je področje estetike zelo »spolzko«, saj so umetnost ter z njo zunanja oblika in lepota v prvi vrsti podrejene modi in se kontinuirano spreminjajo skozi različna časovna obdobja. In prav moda je dokaz, ki kaže na to, da kar je bilo nekoč lepo, estetsko in občudovano, se bo po določenem časovnem obdobju spremenilo in bo čez čas mogoče postalo spet aktualno. Pomembno je, da se kritiki in vsi, ki sodelujejo v procesu urbanega oblikovanja, usmerijo na arhitekturo prihodnosti, na arhitekturo, na katero se da vplivati in bo vplivala na naslednje rodove in ne samo na arhitekturo, ki že obstaja. V bistvu je pravilna in najustreznejša naloga arhitekturne kritike razumeti določene estetske užitke, ki so jih nekoč občutili in potem iz tega razumevanja potegniti zaključke in logične sklepe, na podlagi tega pa skušati predvidevati prihodnost. Seveda pa nobena stopnja razumevanja ne more nadomestiti estetske izkušnje same, saj noben cilj umetnosti ni povsem logičen, pač pa v njej obstajata samo zadovoljstvo in užitek. Če povzamemo na kratko, teorija dobre arhitekture potem zahteva logiko strokovnosti in funkcionalnosti, vendar nič manj ne zahteva tudi neodvisen občutek za lepoto.

4.4 PROBLEMI URBANEGA OBLIKOVANJA IN KRITIKA ARHITEKTURE

Interakcija med človekom in njegovim grajenim okoljem je postala dandanes glavni predmet intenzivnih urbanih študij. Pomembno je poudariti, da veliko stresov in frustracij urbanega človeka izhaja iz grajenega okolja, ki ga obdaja in ki je dejansko posledica neprimerne arhitekturnega oblikovanja in načrtovanja modernih zgradb, zgradb, ki so namenjene tako bivanju kot delu in tudi iz neprimerne urbanističnega planiranja širšega urbanega okolja.

V sodobni družbi sta arhitektura in urbanizem v bistvu pričela nastopati kot sredstvo in način preoblikovanja družbe. To preoblikovanje pa želita izvajati na dva načina:

- s časovno-prostorsko organizacijo družbe
- z oblikovanjem same družbe in človeka.

Samo idejo prostorskega načrtovanja in regulacije družbenih razmerij so pozneje preimenovali v arhitekturni determinizem, ki predpostavlja, da lahko arhitekt z oblikovanjem fizičnega okolja neposredno določa vedenje ljudi. Vendar pa je postalo takšno prepričanje danes nesprejemljivo, saj namreč sama sprememba oblike zgradbe ali samega mesta ne more neposredno voditi v večje spremembe v obnašanju. Na to imajo namreč močnejši vpliv drugi družbeni dejavniki, ki so se razvili v modernem urbanem okolju. Fizično okolje je nekakšen okvir, ki v bistvu nudi določene možnosti in omejitve znotraj katerih potem ljudje sprejemajo odločitve, ki so v večji meri odvisne od kulturnih kriterijev in ne vpliva neposredno na samo vedenje, vendar pa nikakor ni nevtrarno. Grajena oblika, kot smo že spoznali, strukturira družbeno vedenje preko kombinacije omogočanja in omejevanja določenih aktivnosti. Že navadna stena lahko npr. omejuje gibanje, po drugi strani pa omogoča zasebnost, specifično pa ne vpliva na nobeno vrsto obnašanja, razen na omogočanje ali omejevanje interakcije med ljudmi. Grajena oblika npr. lahko prepreči, da se določene stvari v danem prostoru zgodijo, ali pa jim to omogoči, ne določa pa neposredno vedenja. Prej bi lahko rekli, da sprememba družbenih vzorcev neposredno povzroči samo spremembo oblikovalskih stilov, s čimer se pa arhitekti ponavadi ne strinjajo in trdijo drugače – specifičen arhitekturni stil in s tem specifična oblika pogojujeta način življenja.

Z urejanjem in oblikovanjem prostora pa je mogoče pomembno oblikovati, nadzirati in kontrolirati družbena razmerja, vplivati na stopnjo družbene interakcije, stopnjo zadovoljstva oziroma na vse tiste faktorje, ki so neposredno povezani z aktivnostmi, ki se izvajajo v tem okolju. Problem seveda nastane, takrat ko pričneta arhitektura in urbanizem zanemarjati socialno dimenzijo regulacije prostora in se spremenita zgolj v tehnično regulacijo.

Dejansko se potem dogaja, da arhitekti pogosto želijo nastopati kot pravi družbeni reformatorji in ne želijo odstopati od svojih odločitev. Arhitekt Le Corbusier je tako npr. arhitekturo proglasil kot osvobajajočo alternativo družbeni revoluciji in se potem na tak način tudi lotil same arhitekturne prakse. Problem urbanega oblikovanja s tem postane samovoljnost arhitektov, ki v želji po lastni prepoznavnosti in odkrivanju nove revolucionarne postmodernistične umetnosti, pozabljajo na skladnost med obliko, vsebino in funkcionalnostjo grajenih struktur, predvsem pa radi zanemarijo subjekte, ki

bodo te strukture uživali. Arhitekti prevečkrat pozabljajo na tisto pravo ravnotežje med noviteto in funkcionalnostjo, predvsem zaradi želje po ustvarjanju mest iz svoje domišljije. Tako so nastale že številne arhitekturne utopije, ki so poskušale biti abstraktni estetski eksperimenti določene arhitekturne elite, vendar se je pozneje izkazalo, da so daleč stran od dobrega okusa tako estetsko kot, kar je pomembnejše, neustrezne za dejanske potrebe prebivalcev. Arhitekti, seveda ne vsi, mogoče preveč radi sanjajo o nekakšnem »kiber prostoru« in bi se radi izognili omejitvam materije in težnosti. Sanjajo o dinamičnih formah, ki bi se jih dalo stalno spreminjati pa tudi o neki konstantni fluidnosti arhitekture, ki je seveda nadvse pomembna, mora pa biti v mejah realnih zmožnosti in normale. In tako potem nastajajo strukture, za katere ljudje niti ne vedo za kaj in kako naj bi jih uporabljali.

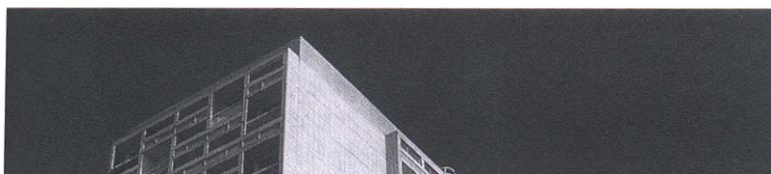
Vsakega arhitekta in urbanista vodi skromno ali zanesenjaško verovanje, skrito ali odkrito, da se bo njegov načrt uresničil. Seveda pa če ta načrt zanemarja kriterije svojega prostora in časa, je tako verovanje velika zmota. Nepopustljivost takega verovanja, te zmote, spremlja enkrat samozadovoljstvo nad risanimi načrti, drugič pa razočaranje nad arhitekturo nasploh in prav zaradi tega se ponavadi pojavi želja po novi razpoznavni arhitekturi ali celo po uveljavitvi nekega novega arhitekturnega stila. Potrebno pa se je zavedati, da je sam pregled oblikovanja najboljši, če se v prvi vrsti osredotoča kako, na kakšen način, razviti določen projekt, da bo najustreznejši in ne vztrajati na sami prepoznavnosti oblike in dokazovanju moči.

Le Corbusier kot arhitekturni revolucionar

Tu velja omeniti francoskega arhitekta in urbanista Le Corbusierja, ki je veljal za t.i. reformatorja urbanizma, življenja in družbenega sistema. Je predstavnik arhitekturnega funkcionalizma, kjer se arhitektura kot umetnost oblikovanja preusmeri k strukturiranju življenjskega okolja, predmet arhiktove dejavnosti, ki postane v bistvu urbanistična dejavnost pa postane prostorska organizacija družbenega življenja. Le Corbusier ni iskal idejnih osnov za svojo teorijo arhitekture in urbanizma v teorijah o razvoju človeka in družbe, pri biologih, sociologih ali politologih, pač pa se zanj razvoj človeka in družbe najbolj sintetično kaže – ne v družbenih sistemih, temveč v razvoju civilizacij iz ene v drugo. Po njegovem mnenju sta industrializacija in urbanizacija, znotraj njiju pa predvsem razvoj prometne tehnike ter proizvodnja jekla, stekla in

cementa, tako nove kvalitete v razvoju civilizacije, da zahtevajo od arhitekture in urbanizma nov smisel, popolno reformo in nov akcijski program v vsej njuni razsežnosti. V kontekstu tega razmišljanja nas bolj kot njegova zamisel oblik in vsebine moderne arhitekture zanimajo teoretične teze o moderni arhitekturi in urbanizmu ter kje in kako rešuje urbanistično nalogo stoletja: model mesta brez nasprotij. Za tak model mesta je izbral geometrično rekonstruirano metropolo. Rekonstruirano zato, ker je v vseh metropolah videl kritična stanja podedovanih urbanih struktur, ki niso mogle več sprejemati novega utripa mestnega življenja. Menil je, da morata arhitektura in urbanizem pozdraviti »srce in telo« (Tepina, 1996) sodobnega mesta, ki postaja vedno manj sposobno sodelovati pri delu, gibanju in rekreaciji svojega prebivalstva.

Kljub vsej svoji načelni privrženosti realizmu znanstvene analize in racionalističnega sklepanja, je Le Corbusierova teorija arhitekture in urbanizma bolj spontan izraz razmišljujočega in načrtovalskega temperamenta kot pa izraz znanstvene analize in sinteze. Čeprav je realistično ocenjeval tehnologijo prometa in gradnje, je bil vendarle utopist. »Loteval se je socioloških vprašanj civilizacije, v svojem bistvu pa je bil tehokrat, saj je sam dejal, da lahko njegove urbanistične vizije uresniči le »močna roka«. Družba prihodnosti, ki ji je tudi sam utiral pot, je zanj družba obdobja strojev, stanovanje pa je le stroj za bivanje, osnovni gradbeni materiali pa jeklo, steklo in beton. Urbana okolja je razlagal, bolj z besedo kot pa z arhitekturo, kot »lirizem novih časov«, vendar pa se je tu ujel v lastno nasprotje, saj je na vsak način zavračal sleherno uporabo stilne dediščine, ki je gotovo bolj »lirična«, kot pa le gole stene geometričnih oblik njegove arhitekture in prostorov, ki so jih obdajale« (Tepina, 1996: 50). Njegove ideje so zelo tehnokratske, ker terjajo avtorski subjekt odločanja, za svoj objekt pa namišljeno kolektivno življenje anonimnih ljudi. Njegov odgovor na problematiko različnih potreb je bil, da imajo vsi ljudje enake organizme, enake funkcije, ali na kratko – vsi ljudje imajo enake potrebe. Tako utopično zamisel je uresničil v Marseillu, v velikem bloku z mestno vsebino, ki je pozneje dobil ime »marseljeza« (slika 4.17). Marseljeza predstavlja stavbo, ki naj bi funkcionirala tako kot ulica, vsebovala naj bi vse ulične elemente – zaradi tega naj bi bila stavba primer optimalne funkcionalnosti. Toda razen njegovih biografov ni navdušil nikogar, pa tudi nihče ga ni posnema. Stanovalci »marseljeze« niso sprejeli za svojo, nasprotno, izseljevali so se, novih stanovalcev pa tudi ni privlačila.

Slika: 4.17
Vir: Doordian 2001

Slika: 4.17 Le Corbusierova »Marseljeza«
Vir: Doordian, 2001

Le Corbusier je protagonist objekta arhitekture, urbanizma meandrov in soliterjev. Potem ko so po ekonomskih, ekoloških in tehnoloških kriterijih zgrajena moderna mestna naselja zaradi svoje enoličnosti povzročila nezaupanje v oblikovanje urbanega okolja brez prostora za trge in ulice, je Le Corbusierov urbanizem povzročil nostalgijo za njimi. Teorija njegovega urbanizma, ki je imel največji vpliv na moderno urbanistično misel, ne pozna ne trgov in ne ulic ter s tem uličnega življenja. Ljudje lahko po njegovem mnenju vse svoje potrebe, tako fizične kot družbene, zadovoljujejo v samih zgradbah, ki morajo biti zato tudi na ustrezen način oblikovane in zgrajene.

V dilemi, ali so ulice in trgi urbani prostor, ali objekt arhitekture, se Le Corbuser odloča za slednjega: poleg strukture položnih ali pokončnih soliterjev vidi pravo sintezo urbanizma v zgledu parnika, v katerem tehnologija združuje vse prvine mesta – od sanitarij ter kuhinj pa do gledališč in svetišč. To je najbolje pokazal v že prej omenjenem velikem stanovanjskem bloku v Marseillu – »marseljezi«. Seveda je to velika zmota velikega Le Corbusiera, saj človek živi in uživa življenjsko okolje v prostoru vzajemnosti arhitekture in narave, ne pa na objektu. V prostoru se počuti varnega, v zavetju, ki si ga je za ta namen ustvaril sam, na objektu pa nevarnega in izpostavljenega različnim tveganjem. V strukturah njegovih mest se v nedogled ponavljajo soliterji, tudi

meandri, a ne tako, da bi ustvarjali zavetne prostore družbenemu življenju. Le Corbusier tako pozna pravilo prostora le znotraj arhitekture, kjer prevladuje prvina objekta, med katerimi potem tava brezimni moderni človek, raje v avtomobilu kot pa peš. Tu ni nobenih trgov, na katerih se ljudje srečujejo, spogledujejo, pozdravljajo, si izmenjujejo misli in besede ter uživajo okolje urbane kulture. V njegovi teoriji postanejo same zgradbe nekakšna mesta v malem. Njegovi načrti za nova mesta se zaradi odsotnosti realizma seveda niso v celoti uresničevali, pač pa le posnemali v manjših razsežnostih.

V osemdesetih letih je Le Corbusier dobil mednarodni natečaj za reurbanizacijo Novega Beograda. Tudi o tej gradnji; enega od redkih vzorcev Corbusierovega funkcionalizma, je odločila močna roka. V bistvu ni moglo biti drugače. Arhitekta, ki bi predlagal kaj bolj mestnega, bi zavrnil kot nemodernega njegov lastni krog, Le Corbusier pa je bil po drzgi strani veliko ime svojega časa. Tudi če bi bili med načrtovanjem novega mesta znani njegovi bodoči prebivalci, si ni mogoče zamisliti takega demokratizma, ki bi jih združil v skupni predstavi in volji, kakšna naj bi bila nova metropola, da bi bila prebivališče pravih urbanih kvalit. Tako podobe, ki sta mu jo zarisala v načrt šestilo in ravnilo in izbrala ter potrdila močna roka centralizirane države, še za stoletja dolgo ne bo izgubil. Pomembno se je zavedati, da mestu lahko največ prispeva spontanost njegovega razvoja, ali pa misel in projekt subjekta, ki zna poiskati soglasje med načrtom in spontanostjo in skupno kvaliteto obeh. Tega pa ne moreta nadomestiti niti najbolj strokovna misel strokovnjaka niti najmočnejša roka odločanja.

Navkljub utopizmu Le Corbusiera kot reformatorja arhitekture in urbanizma pa tudi prihodnjih civilizacij, je bil njegov vpliv neizmerno velik, posebno na mlade arhitekte, dovzetne za vse novo, veliko ter revolucionarno. »Le Corbusier kozmopolit ni mogel biti umetnik, ker je hotel biti znanstvenik, a objektivni znanstvenik ni bil, ker je preveč zaupal svojemu temperamentu« (Tepina, 1996: 51).

Kakšen je torej dober arhitekt?

»Dober arhitekt ima tri oči, štiri ušesa in štiri roke. Podvojene oči in ušesa ima zato, da lahko opazuje in preudarja preteklost, sedanjost in prihodnost, in štiri ušesa kažejo na to, da mora bolj poslušati, kot pa govoriti. Štiri roke ima zato, da lahko bolj učinkovito

preučuje projekt in ga potem lažje tudi kontrolira« (Hill, 1999: 55). To pomeni, da dober arhitekt sodeluje pri projektu od začetka do konca; sam načrt, ki ga je narisal, je šele začetek, saj je ponavadi sama gradnja najbolj zapletena in prav tu se potem pokažejo kvalitete arhitekta, koliko mu je v interesu, da so stvari pravilno izpeljane. Projekt zahteva od arhitekta aktivno participacijo. Slab arhitekt ponavadi ni dovzeten za nasvete drugih, ampak se zanaša le na svoj občutek o tem kaj je dobro in zato ni pripravljen na prilagajanje. Arhitektura pa to zahteva, predvsem prilagajanje med naročniki, investitorji, tudi samimi uporabniki in arhitekti, ki nastopajo kot samostojni subjekti. Arhitekt mora nujno poznati interese klientov, vključno z obliko, funkcijo in družbenimi odnosi med tistimi, ki bodo zgradbo uporabljali, vedeti mora kaj je učinkovito in kaj si lahko privošči. Šele potem, ko pozna vse te elemente, se lahko loti samega osnutka zgradbe.

Arhitekt je po definiciji umetnik, ki mora biti sposoben in je dolžan prenesti določen program v za to primerno obliko. Danemu programu mora najti ustrezno merilo in ustrezen značaj. Vsak program pa dobi svojo izvirno zasnovo, svojo končno obliko šele v odnosu do svojega prostora v mestu. Dober arhitekt mora tako imeti predvsem dobro zmožnost predstave, da gre lahko preko le golih informacij, ki so mu dane. Imeti mora veliko subjektivnega znanja, ki ga uporablja za razvoj in organiziranje idej. Izredno pomemben vidik oblikovalčeve usposobljenosti sta predvsem razvoj in uporaba različnih postopkov sodelovanja javnosti, ki jih potem vključi v sam proces oblikovanja. V prvi vrsti je za oblikovanje pomembno določiti njegove cilje, principe in vodilne smernice :

- Cilji so v bistvu določila, kaj naj bi arhitekturno oblikovanje sploh doseglo. To so neizogibno mešanica ekonomskih, vedenjskih pa tudi estetskih zahtev.
- Principi ponavadi opisujejo in razlagajo nekakšno idealno povezavo med želenim rezultatom oblikovanja in vzorcem oz. dejanskim okoljem.
- Smernice pa dejansko razlagajo oz. specificirajo kako doseči cilj določenega oblikovanja – so tako imenovane direktive oblikovanja in tudi definirajo sam njegov predmet. Navadno se uporabljajo za informiranje oblikovalcev, pa tudi kot kontrola samega postopka oblikovanja.

Kakovosten arhitekt bo v svoj proces oblikovanja vključil štiri faze:

- ❑ najprej je potrebno zbrati splošne informacije in specifične informacije, ki se nanašajo na zastavljen problem;
- ❑ sledi raziskava same narave problema in vzpostavitev možnih rešitev;
- ❑ ugotovitev ene, ali več rešitev;
- ❑ zadnja faza pa je posvetovanje s stranko oz. strankami glede izbrane rešitve.

Arhitekturna praksa pa v svojih pobudah in načrtih rada zanemarja svoje lastne, specifične determinante časa. Prostor ji je kot objektivna realnost nekoliko bližji. Rada pozablja, da se načrti realizirajo v razširjeni reprodukciji, katere tehnološke in ekonomske zakonitosti so včasih tudi zanjo nesprejemljive. Seveda pa jih arhitekti največkrat morajo upoštevati, a zanemarjajo parameter čas. Povsem naravna težnja arhitekta, ki mu arhitekturni načrt ni sam sebi namen, je, da bi uresničitev svojega načrta doživel, na ta način preveril njegovo kakovost in se ga veselil na način, da bi bil nanj ponosen. Kolikor take težnje nima, je občutek odgovornosti za njegovo delo bistveno manjši: ni mu mar, kako se njegovo delo vgrajuje ter kako in kdaj se bo skladno vgradilo v podedovane in pričakovane urbane strukture. Njegovim naslednikom je ponavadi tudi malo mar, kaj si je zamislil za dvakratno ali celo trikratno dolgost človekovega življenja, vsi pa brez upa na uspeh špekulirajo, da bodo novi načrti lahko zrušili grajeno dediščino, kakor bi jo rad tudi sam, in vsi bi jo nadomestili z novo. Predvsem je pomembno s svojo.

Zmotno je misliti, da interdisciplinarne arhitekturne in urbanistične norme in standardi omejujejo ustvarjalno svobodo arhitekta in urbanista; v resnici ju le branijo pred zahajanjem v negotovost lastnih odločitev in pred zmotami ter krivimi namerami, kadar jih vsiljuje samovolja političnega odločanja. Ustvarjalna svoboda ni v zanikanju znanstveno identificiranih razvojnih determinant, temveč v njihovem poznavanju in v njihovi logični uporabi za izbran namen. Vendar pa nastane problem pri pretiranem poudarjanju čisto tehničnih vprašanj glede urejanja mest. Ta problem je v prvi vrsti urbanistična zakonodaja, ki se nanaša predvsem na tehnične vidike urejanja mest, ki je obenem še zapletena in zahtevna, tako da si oblikovalci in planerji v prvi vrsti prizadevajo zadostiti zakonskim obveznostim, pri čemer pa jim uhaja iz rok temeljni cilj načrtovanja – kvalitetno okolje in prostor. Vse pogosteje se srečujemo z urbanističnimi dokumenti, ki so formalno pravno neoporečni, posledice njihovega izvajanja v prostoru pa so katastrofalne. Problem nastane takrat, ko se prične stroka posvečati samim

postopkom načrtovanja, ne pa njihovem cilju in se potem nihče ne vpraša, kaj je v resnici pomembno.

Pri procesu urbanega oblikovanja se nam danes zdi povsem običajno, da urbanisti načrtujejo rabo mestnega prostora in s tem lokacijo stavb, arhitekti pa posamezne objekte v tem prostoru. Pri tem tako mogoče nastane problem, saj je ta delitev umetna in nelogična in v nasprotju s celovitostjo socialne in prostorske strukture mesta, saj ločuje elemente od celote, ki jo ti sestavljajo, predvsem v primeru, da obe stroki ne sodelujeta. V bistvu se na nek način tako prekinja dialog med zgradbo in njeno okolico, ker ju obravnavajo različni strokovnjaki. K nastalemu problemu pripomorejo tudi sami arhitekti in urbanisti, ki skušajo povzdigniti svojo stroko nad drugo in dokazovati svojo nadmoč, kdo bolj pripomore k razvoju urbanega prostora in kdo je potem za to tudi bolj zaslužen. Tako pridemo spet do nezdrave tekmovalnosti, namesto do vzajemnega sodelovanja, ki bi pripomoglo k skupnemu dobremu. Proces urejanja in izgradnje mesta je dandanes ravno nasproten nekdanjemu – na eni strani urbanist skrbi za organizacijo in oblikovanje mestnega prostora, na drugi strani pa je arhitektu prepuščeno oblikovanje posameznih, v prostoru povsem ločenih objektov. Zato je medsebojno sodelovanje arhitektov in urbanistov nujno. Prostorske zakonitosti mesta so namreč del zakonitosti obeh, tako arhitekture kot urbanizma, in ne drugih ved. Arhitektura mora ostati temeljna stroka, ki obravnava mesto kot gradbeno/stavbno delo umetniške vrednosti, v svojo obravnavo pa mora vključiti tudi družboslovne znanosti, ki v marsičem pripomorejo k razumevanju problemov sodobnega mesta in s tem do boljše oblikovanega grajenega prostora.

Kljub napredku sociologije, urbanologije in urbanizma, pa je še vedno premalo vzornih primerov načrtovanega urbanega oblikovanja in urbanizacije, ki bi obvladovala nasprotja zasebnih in družbenih interesov in jih nato prevedla v svoje lastno medsebojno dopolnjevanje. Cilj vsakega arhitekturnega oblikovanja in planiranja bi moral biti počlovečenje mesta in to je uresničljivo le v mestu, v katerem gospodarstvo in tehnika služita človekovim potrebam in v katere je usmerjen tudi ves red. Problem urbanističnega planiranja in arhitekturnega oblikovanja se pojavlja v dejstvu, da se obe dejavnosti še vse preveč razumeta kot enkraten poseg v prostor mesta in ne kot stalna, kontinuirana aktivnost tako planerjev, arhitektov profesionalcev, kot tudi samih prebivalcev. Zato je potrebno domeno arhitekturnega oblikovanja in urbanističnega

planiranja prilagoditi kriterijem socialne uporabnosti, ki so vse prevečkrat premalo poudarjeni, po drugi strani pa se preveč povzdiguje domeno stavbarstva kot umetnost gradnje, ki je ponavadi podvržena le kriterijem estetike.

Teorije o znanosti učijo, da so največji znanstveni dosežki nastali kot rezultat dolgotrajne kontinuitete raziskovanja, empirije in snovanja. Vendar proces napredka znanosti le ni enostavno zaporedje in seštevanje znanstvenih dosežkov, pač pa rezultat dolgotrajnih raziskav. Bolj umetniki – tudi arhitekti in urbanisti, kadar to so – kot pa znanstveniki, se radi vdajajo iluziji, da bodo z zavračanjem vsega, kar je bilo, ne samo na njihovem področju, temveč celo v družbenem razvoju nasploh, ustvarili nekaj doslej nepoznanega, nedoseženega in neponovljivega, a v tem primeru bodo dosegali bolj kratkotrajne uspehe, ki bodo veljali le v omejenih družbenih razmerah.

Slabosti postmoderne arhitekture

»Današnji problem je še vedno v tem, da je fizična struktura zgradb in mesta samega večinoma toga in neprilagodljiva različnim spremembam in potrebam v teku časa. Prebivalci in uporabniki zgradb so večinoma postavljeni pred "zgrajeno dejstvo" in v "enkrat za zmeraj", t.i. dosmrtno "zafiksirano" okolje« (Mlinar, 1983: 30). Rezultat tega je, da se prebivalci soočajo s stavbami dvomljive estetske kakovosti, ki so verjetno prav trdno zgrajene (večinoma iz jekla, betona in opeke) in opremljene v skladu z visokimi higienskimi standardi. Na kratko, to so stavbe, ki zadušijo dušo. Ironija je pa v tem, da se idealistične diskusije o današnji moderni arhitekturi, nanašajo predvsem na vprašanje, kako bi ljudje morali živeti, namesto da bi se ukvarjale z dejansko situacijo, v kateri večina ljudi živi. Oblikovalci bi morali predvsem globlje razmišljati o načinu življenja za katerega planirajo, razumeti njegove ideale in pomene pa tudi raznolikost oblik skozi katere se lahko izrazijo.

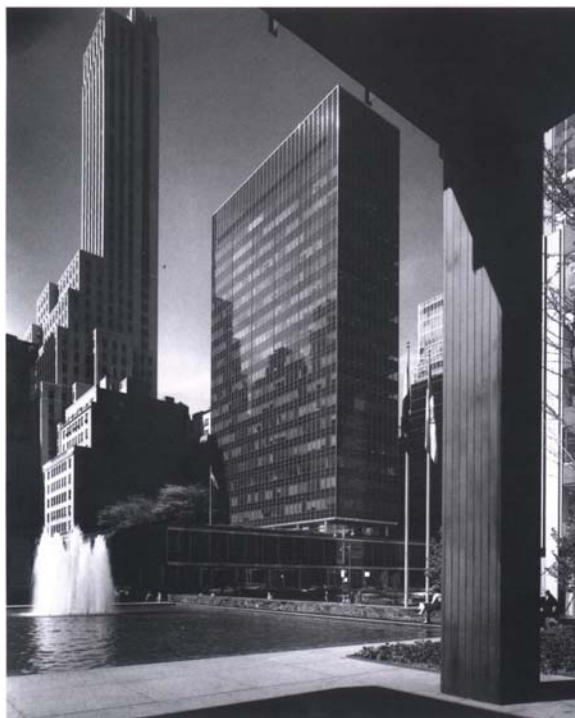
Današnja moderna mesta velikokrat tvorijo visoke zgradbe, pretirano zastekljene, brez zaščite pred nezaželenim sončnim sevanjem in brez primerne zvočne izolacije proti hrupu; prostori, ki so nenormalno pregreti zaradi sončnega segrevanja in zaprtih oken, zaradi zaščite pred hrupom in nezmožnosti govorne komunikacije pri odprtem oknu zaradi hrupnega prometa – vsi ti dejavniki so postali vse preveč splošni in preveč pogosti

spremljevalci modernih zgradb, katerih oblika mogoče niti ni vprašljiva. Zato se pojavlja želja po zgledovanju po zgradbah iz preteklosti, po zgradbah z masivnimi stenami, ki zadržujejo toploto, ali hlad in imajo okna po »človeških merah«. Zelo pomembno je poudariti, da bi morala vsaka zgradba delovati kot filter naravnemu okolju in si prilagajati ter modificirati dejavnike, kot so pretiran mraz, gibanje zraka, pretirana svetlost in sončno žarčenje ter pretirana vlaga, predvsem zato, da bi ustvarila takšno notranje okolje, na kakršnega je navajen človek, da lahko neovirano funkcionira.

Namen zgradbe mora v bistvu biti ustvariti takšno okolje, ki je na določen način boljše od zunanjega, predvsem z dodatnim dovajanjem zunanjih dejavnikov in to z umetnimi sredstvi. Istočasno mora vsebovati tako naravne kot umetne komponente okolja, da bi lahko ustvarila idealne pogoje, ki so primerni za delo in življenje. To je in bi moral biti namen prostorskega oblikovanja. Kadar pa ta namen ni upoštevan pa to ponavadi ni zaradi nepoznavanja osnovnih človekovih zahtev, temveč bolj zaradi trenutne arhitekturne mode, ki se za te zahteve ne zmeni pa tudi zaradi stroškovnih omejitev pri sami gradnji. Tu se spet lahko vprašamo, ali se gradi zaradi zgradbe same, tako da se samo zapolni prazen prostor, ali se gradi zaradi potreb ljudi, ki bodo to zgradbo uporabljali in imajo poleg tega tudi določene estetske zahteve. Očitno si oblikovalci in načrtovalci to vprašanje premalokrat zastavijo. Z rastjo populacije namreč narašča tudi število konstrukcij, ki morajo biti zgrajene hitro in racionalno. Zaradi tega si same zgradbe postajajo vedno bolj podobne, ne glede na to, ali so zgrajene z ornamentami, ali pa na enostaven način. Nikjer ni duha ne sluha o fleksibilnosti in raznovrstnosti, toda če se ima arhitektura za umetnost, bi morala biti sama oblika mogoče malo bolj izvirna. Človeška čustva, želje in izkušnje se danes močno razlikujejo od arhitekture v okolju, od same ureditve barv, znakov in vzorcev. » Zato je v prvi vrsti potrebna dinamična, odzivna arhitektura, ki bo pretvorila banalne oblike sedanjosti. Potrebujemo sobe, ki so bolj podobne sanjam in hiše, ki ne moremo, da jih ne bi ljubili« (Leach, 1999: 58). Toda današnje zgradbe so verjetno še daleč od sanj. Trenutni arhitekturni stil prisega na jeklo, stavbe so večinoma prekrite s steklom, največji ekstrem pa je to, da ne moremo več ločiti kaj je okno in kaj je fasada. Okna so tako rekoč postala ogledala, cele stavbe so prekrite z odbijajočo, refleksno svetlobo, z odbijajočo površino, v kateri se zrcalijo ostale velikanske stavbe podobnega stila. Tisti element, ki na teh stavbah funkcionira, ni več okno, ampak fasada kot celota. Takšne stavbe pa okrog sebe ustvarjajo pustinjo, ker namreč ubijajo mesto v svoji neposredni okolici – so ogledala, ki odražajo svojo okolico.

Težko je tu govoriti o estetskih fenomenih, saj je povsem relativno razglablјati, ali ogledala izražajo estetiko.

Primer takšne arhitekture (slika 4.18), so visoki stekleni nebotičniki v samih mestnih centrih, ki se visoko vzpenjajo nad ulicami. Tako imajo ljudje občutek, kot da steklene konstrukcije visijo nad njimi in se zaradi neosebности takšne arhitekture počutijo nesproščeno. Nizka in razgibana arhitektura je ponavadi ljudem bližja, ker jo s pogledom lažje zaobjamejo in dojemajo.

Slika: 4.18 Postmoderna estetika – navpični stekleni konstrukti

Vir: Doordian, 2001

Arhitekti imajo včasih ideje, da imajo vsi ljudje na zemlji enake družbene, estetske in fizične osnovne potrebe in zahteve. Tako večinoma ignorirajo razlike, tako družbene kot kulturne in velikokrat ukrepajo na podlagi svoje presoje in izkušnje, istočasno pa pričakujejo, da se bodo uporabniki oziroma klienti enostavno privadili načinu življenja, ki ga arhitekti diktirajo. Sedaj pa živimo v obdobju naraščajočih multikulturnih mest, kjer nastaja splošna dilema kako uravnotežiti medkulturne razlike pri oblikovanju – arhitekti bi morali v bistvu znati določiti, kaj združuje in kaj je normalno. Potrebno je poudariti, da mora biti arhitektura namenska aktivnost za oblikovanje in ustvarjanje prostora. Obvezno mora imeti določen pomen in namen, posebno zaradi tega, ker velikokrat obstaja le zaradi tega, ker je znanost in umetnost sama za sebe.

5 VLOGA SOCIOLOGIJE V PROCESU URBANEGA OBLIKOVANJA

S študijami in samim procesom urbanega oblikovanja je seveda tesno povezan urbani prebivalec. Predvsem njegove vrednote, želje in zmožnost za njihovo zadovoljevanje. Glavna naloga urbanega oblikovalca - arhitekta, je tako v prvi vrsti razumevanje potreb in želja prebivalcev oz. določene skupine ljudi za katero oblikuje, kasneje pa mora te potrebe izraziti v grajeni obliki. Pri tem se pojavljajo številna vprašanja, ki zadevajo vse, ki se ukvarjajo z urbanim oblikovanjem, predvsem kateri je najboljši način za zadovoljevanje potreb ljudi, kako lahko oblikovalec zagotavlja, da bo končni produkt tako kakovostno kot kulturno sprejemljiv in seveda katere metode in tehnike oblikovanja so najustreznejše. Zato je pri oblikovanju prostora v prvi vrsti pomemben pristop sodelovanja, posredno ali neposredno, med arhitektom in uporabniki njegove strukture. Pri tem postane pomembno, kaj ljudje mislijo o tem prostoru in kakšne pomene mu pripisujejo. Arhitekt bi moral vsaj malo poznati razmišljanje ljudi o svojem bivalnem okolju, ali je le-to ustrezno in ali bi se ga po drugi strani mogoče dalo izboljšati. To bi tudi morala biti normativna usmeritev za oblikovalsko prakso.

Kaj imata torej skupnega sociologija in urbano oblikovanje? Če razmišljamo o samem polju njunega strokovnega delovanja, potem sta daleč narazen. Če pa se ozremo na modernega urbanega prebivalca, s katerim se ukvarja urbana sociologija in na njegove probleme, ki izhajajo iz njegovega življenjskega prostora, potem lahko hitro najdemo skupno točko sociologije in urbanega oblikovanja. Tako sociologija kot urbano oblikovanje skušata te probleme reševati, vsak na svoj način, s povsem različnimi, lastnimi metodami in tehnikami, predvsem pa je pomembno, da se zavedata, da imata na nek način podoben cilj: poiskati vzroke in odpraviti frustracije mestnih prebivalcev, ki se pojavljajo kot rezultat grajenega okolja. Prav zato se morata obe strani potruditi, da pride med njima do medsebojnega sodelovanja.

Zato pa je potrebno dobro poznati današnje pogoje grajenega okolja in vzroke zanje. Pomembno je tudi vedeti, kakšne so posledice dejstva, da ljudje živijo v betonskih konglomeratih - v sivih brezobličnih masah, ali po drugi strani v svetlečih steklenih konstrukcih in da je mesto dejansko postalo le agregat izoliranih človeških navad, da bi se lahko sploh zavedali kako nujno je raziskovanje družbe in družbenih preferenc za kvalitetnejše urbano oblikovanje in s tem ustreznejšo arhitekturo. Prav zato bi želela

najprej izpostaviti družbene probleme, ki se pojavljajo v modernem urbanem okolju, ki jih mora urbana sociologija natančno raziskati, če hoče biti uporabna za samo urbano oblikovanje.

5.1 KLJUČNI DRUŽBENI PROBLEMI URBANEGA PREBIVALCA

Razlogov za obstoj številnih problemov modernega človeka je veliko. Toda, ker je osrednje vprašanje moje diplomske naloge prostor in arhitekturno oblikovanje le-tega, se bom skušala osredotočiti na probleme, ki izhajajo iz bivalnega okolja ljudi in samega arhitekturnega prostora. Vsak človek si namreč želi organizirati vsakdanje življenje tako, da poteka nemoteno, s tem da lahko izključi različne nepredvidene vplive iz neposredne okolice na način, da se mu skuša čim bolj prilagajati in ga tako bolj obvladati. Današnjih nepredvidenih in neželenih vplivov pa je veliko, predvsem t.i. vizualnih stimulov, ki jih ponuja moderna arhitektura v mestnem okolju. Današnji postmoderni urbani prostor moramo namreč sprejemati in dojemati kot skupek različnosti, heterogenosti in pluralnosti – čemur pa mora in tudi skuša arhitektura na vsak način ustrezati. Tako iz te urbane pluralnosti izhajajo številne arhitekturne oblike in podobe, ki med seboj ves čas tekmujejo, se borijo za svoj prostor in vpliv v njem, lahko tudi rečemo, da se na nek način vsiljujejo in težijo k dominaciji. V bistvu, če hoče biti neka stvar ali objekt opazen, mora na vsak način izstopati. Tako se dogaja, da so postale temu izstopanju določene meje težko določljive. Urbani prostor je dejansko prostor pestrosti, kjer je raznolikost privilegirana in zaželjena. Posledica tega pa je, da pretirana raznolikost in spremenljivost, povzroča zmedo in težje prilagajanje današnjih urbanih prebivalcev. Naloga vseh teh številnih vizualnih stimulov, v obliki raznih znakov in podob ali same arhitekturne oblike, ki prevečkrat tudi mejijo na pretiravanje, je seveda privabljanje in prepričevanje uporabnike-potrošnike in tako zaradi določene tržne logike vsepovsod agresivno apelirajo na prebivalce.

Dandanes je tehnologija ključni faktor, ki ne samo da povsem oblikuje naše okolje, tako grajeno kot družbeno, ki se pomembno razlikuje od preteklih obdobj, pač pa tudi pogojuje človekovo obnašanje in prevladujoči kulturni izgled. Benjamin pravi (Leach, 1996), da je človeška psiha bistvo organskega mehanizma, ki se stalno prilagaja svojemu fizičnemu okolju. Na to prilagajanje moramo gledati, kot na obrambni mehanizem, ki je

potreben za preživetje. V temu smislu je človeško bitje kot kameleon, ki v zunanjem okolju stalno išče podobnosti s samim seboj, predvsem za dobro počutje in v primeru, da jih ne najde, se mora okolju prilagoditi, če hoče preživeti. To prilagajanje pa zajema vse človeške aktivnosti. Seveda se vsi posamezni impulzi modernega mesta odražajo v človekovem obnašanju. Simmel je dejal, da je novodobni urbanit (metropolitni individuum) razvil t.i. *blase outlook*³ – nezainteresirano, zdolgočaseno obliko gibanja in se tako naučil postopkov obnašanja in premikanja po modernem urabanem prostoru. Arhitektura spektakla je postala preveč stimulirajoča in na ta način moteča, ljudje niso več zmožni dovolj hitrega reagiranja na impulze mesta in arhitekture v njem, zato je posameznik moral razviti obrambni mehanizem. Takšna arhitektura seveda odraža vrednote modernega kapitalizma, in posameznik se je pričel gibati tako, kot kroži denar.

Individuum se je v bistvu naučil preživeti znotraj pogojev moderne metropole na način, da se je svojemu grajenemu okolju odtujil, kar pomeni, da je pričel arhitekturo instrumentalno uporabljati v skladu s svojimi funkcijami in je tako ne združuje več z užitek. Pojem odtujitve in samoodtujitve označuje razmerje človeka do njegovega okolja, ki ga človek ne obvlada, ampak mu je podrejen, odvisen od njega in brez vpliva na njegovo oblikovanje. Odtujeni človek ni sposoben realizirati stopnje osebne svobode, ki mu je v danem trenutku dosegljiva. Tako se zaradi odtujitve človeka od svojega grajenega okolja pojavljajo številni socialni problemi, ki so še posebej povezani s središčem mestnega življenja, kjer je skoncentrirana večinoma zelo visoka arhitektura, ki je stisnjena na zelo majhnem prostoru, predvsem zaradi vrednosti in tudi pomanjkanja prostora v samem mestnem centru. Problem visoko pozidanih, strnjenih grajenih struktur, ki ponavadi tudi s svojim videzom pripomorejo k temu, je v tem, da se ljudje počutijo utesnjeni, neudobno in nesvobodno. Pomanjkanje skupnih prostorov, majhni hodniki, ki v določeni zgradbi nimajo tržne vrednosti – imajo jo le stanovanja - pa povzroča izoliranost in osamljenost za betonskimi zavesami. Tako dobimo tako imenovanega modernega urbanita, ki se je naučil živeti v betonski kletki in varovati svojo individualnost, v zameno za druženje in interakcijo. Povsem samoumeven je potem tudi pojav anonimnosti in medsebojne odtujenosti, kot dveh posledic istega problema relacije med človeškim bitjem in centrom večjega mesta in nato socialna

³ Besedna fraza "blase outlook" se nanaša na posebno stanje otopenosti ter nezanimanja ljudi za stvari, ker so jih že prepogosto izkusili in so potem povsem samoumevne. Tu imamo v mislih preveč nasilno mestno arhitekturo, ki z reklamami in svetlečimi napisi okupira prebivalce na vsakem koraku. (Leach, 1997)

segregacija, ki se v središču kaže kot hkraten obstoj ekskluzivnih stanovanjskih četrti, ki so namenjene bogatim meščanom in kot koncentracija najrevnejšega prebivalstva na obrobju mesta oz. v t.i. delavskih soseskah.

S produkcijo velikih množic prebivalstva, ki jih je razvoj kapitalizma iztrgal iz njihovih starih odnosov in iz stabilnih skupnosti, je za meščansko družbo nastal po svoji pomembnosti nov problem – problem socialne integracije in medsebojne interakcije. Nesporno so za postmoderne metropole priznana spoznanja in opisi posameznih pojavov dezintegracije, kot so npr.: osamljenost, nivelacija, pomasovljenje in opredmetenje odnosov. Ni več poudarka na družbenosti, temveč predvsem kako ohraniti in zavarovati svojo individualnost in to se je začelo v bistvu tudi odražati na arhitekturi, ki po drugi strani tak sistem odnosov vzpodbuja. Benjamin je dejal: »Metropola je arhitekturni labirint, kjer nenehno srečujemo le neznance, opazujemo in sestavljamo le delce njihovih zgodb, ki jih nosijo s seboj, toda nikoli ne pridemo do zaključkov. Zaradi površnih stikov postanejo življenja ljudi za nas le kratke, nezanimive zgodbe, ki jih lahko dopolnjujemo le s svojo individualno domišljijo« (Watson in Gibson, 1995: 73).

Urbanizirano okolje zahteva namreč od modernega prebivalca, da se skozi čas vedno bolj opredeljuje do vse večjega števila vprašanj, ki izhajajo iz okolja in so tudi medsebojno povezana, istočasno pa mora biti odprt do svojega družbenega okolja. V nasprotnem primeru, ko je dano družbeno okolje izolirano in zaprto, tem bolj je verjetna stagnacija posameznika zaradi odtujenosti in tem manj prostora ostaja za uveljavljanje njegove osebnosti, zadovoljevanje lastnih interesov in za zavestno usmerjanje prostorsko-družbenih sprememb

Človekov selektivni odnos do okolja in s tem do opredeljevanja glede prostorskih vprašanj je odvisen od tega, koliko gre za angažirano osebnost pri posamezniku. Selektivni odnos do okolja namreč pripomore k spreminjanju vloge človeka od objekta v subjekt urbanega razvoja. V razmerju med človekom in njegovim neposrednim bivalnim okoljem lahko posebej označimo tri značilne situacije, ki kažejo na to, v kolikšni meri se uveljavlja kot subjekt ali pa se omejuje na vlogo objekta v tem okolju. Pri tem gre za naslednje situacije:

- človek uveljavlja svojo samostojnost s tem, da ne sprejema avtomatično svojega grajenega okolja kot nekakšno usodno danost, temveč gre bolj za njegovo zavestno

odločitev in izbiro med več alternativami. Na ta način si tako približa, če že ne ustvarja svet, kakršnega si želi;

- v drugem primeru posameznik uveljavlja svojo samostojnost in aktivni odnos do grajenega okolja tako, da ga – bolj ali manj uspešno - oblikuje ali sooblikuje po svojih lastnih merilih in tako okolje prilagaja lastnim potrebam;
- v tem primeru se človek sam prilagaja fizičnemu in družbenemu okolju, ki ga sprejema ali pa se mu podreja;

Za rešitev številnih problemov, ki izhajajo iz grajenega okolja in ostalih prostorskih vprašanj, je v prvi vrsti pomembno razumevanje vloge človeka v zavestnem in načrtnem usmerjanju razvojnih procesov v samem grajenem okolju. V ospredju so tako njegove pravice, da postane samostojen, ustvarjalen subjekt planiranja, kot tak pa tudi družbeni cilj planiranja. Tako mora biti človek subjekt, ki ne le sprejema, temveč tudi spreminja svoje okolje. Da pa bi ga lahko spreminjal, mora biti istočasno tudi vanj intenzivno vključen, obenem samostojen in do njega kritičen. V tem procesu prihaja do vključevanja posameznika v vse širši vsebinski in časovno ter prostorsko-družbeni kontekst; obenem pa tudi do vse jasnejše identifikacije edinstvenih lastnosti posameznika, preko katerih se manifestira njegova individualnost. »Osvobajanje človekove osebnosti je dolgoročen zgodovinski proces, ki je danes že zelo odvisen tudi od zavestnega izgrajevanja družbenega in fizičnega okolja. Urbano oblikovanje in planiranje torej potencialno obvladujeta vsaj nekatere razsežnosti, ki pogojujejo ta proce.« (Mlinar, 1983: 22). Istočasno pa je pomembno, da razumemo navzočnost in vlogo samega arhitekturnega oblikovanja v samem kontekstu temeljnih družbenih razvojnih procesov, saj ustrezno uveljavljanje le-tega pomeni sinonim osvobajanja človeka in izraz njegove moči v razmerju do kaotičnih razmer v urbani družbi.

Moderni urbani prostor bi moral v prvi vrsti zadostiti dvojni zahtevi. Najprej zahtevi po humanosti – vse materialne, duhovne in kulturne kot tudi individualne in družbene potrebe človeka naj bi bile v urbanem prostoru zadovoljene; nato pa zahtevi po družbenosti – zadovoljitev človekovih potreb naj bi spodbudila občutek identifikacije z urbanim prostorom in seveda z arhitekturo v njem, s tem pa bi pogojevala integracijo posameznika v družbeni prostor. Pomembno je poudariti, da se z udeležbo v mestnem življenju ljudje družbeno integrirajo. Ta integracija pa je dosežena s procesom identifikacije vsakega posameznika z arhitekturnim prostorom. In prav dejstvo, kateri

so dejavniki intenzivne integracije posameznika in okolja, naj bi ugotavljala urbana sociologija, ki lahko s svojimi analizami družbenih odnosov veliko doprinese k boljši učinkovitosti arhitekturne oblikovalske prakse. Na ta način lahko predvidevamo, bi se potem vsaj delno odpravili določeni problemi, ki izhajajo iz urbanega okolja.

5.2 SODELOVANJE ARHITEKTURNE OBLIKOVALSKE PRAKSE IN SOCIOLOGIJE

Arhitekti in urbanisti producirajo številne teorije, koncepte in ideologije. Ponavadi gre za različne modele grajenih struktur, samih mest in sosesk, ki poleg določene prostorske ureditve večinoma implicirajo tudi določeno organizacijo družbenega življenja. Seveda pa mora sleherna družba v skladu s stopnjo razvitosti produktivnih sil oblikovati sebi ustrezne prostorske oziroma grajene razmere. Tako lahko potem govorimo o družbeni produkciji prostora. Ključni element posega arhitekturnega in urbanističnega načrtovanja v mesto je program, ki pa bi moral poleg naravnih in topografskih podatkov vsebovati tudi družbene gospodarske podatke, podatke o družbenih potrebah in duhovnih vrednotah ljudi, katerim je namenjen. Podatki o družbenih potrebah pa niso nič drugega kot sociološki podatki, ki so potrebni za organizacijo grajenega prostora in ljudi. In pri tem je potrebno poudariti pomen sociološkega zbiranja, analize in priprave podatkov, ki so potrebni in pomembni za kakovostno in funkcionalno oblikovanje grajenega prostora. Pri tem gre za podatke o željah, namenih in preferencah ljudi – uporabnikov, ki jim je določena arhitekturna oblika namenjena. To so v bistvu podatki, ki so ključnega pomena, da bo določena arhitektura karseda najbolj primerna za ljudi.

V zadnjem obdobju je odnos med fizičnim arhitekturnim okoljem in človeškim vedenjem, ki iz njega izhaja, začel privlačiti številne raziskovalce iz področja družbenih ved in disciplin, ki se ukvarjajo z oblikovanjem grajenega okolja. Arhitekturno okolje se nanaša tako na fizične, kot na družbene značilnosti prostorov, v katerih ljudje živijo, delajo in se zabavajo. Pri obnašanju pa je pomembno predvsem, kaj ljudje počnejo, vključno z razmišljanjem, občutenjem, opazovanjem, predvsem pa medsebojna interakcija in komunikacija med njimi. Samo urbano raziskovanje je v bistvu postalo

sistematično ocenjevanje narave političnih, družbenih in gospodarskih aktivnosti, procesov in nato njihovih rezultatov na različnih prostorskih nivojih. Nujno mora vključevati karakteristike urbanega prostora - arhitekturo, organizacijo institucij v njem ter vse procese, ki vključujejo politične, družbene in ekonomske odnose. Seveda se glede na različno uporabo urbanega prostora in ostale urbane procese, pojavljajo številna vprašanja, ki bi si jih morali raziskovalci urbanega prostora nujno zastaviti in nanje poskušati tudi odgovoriti:

- Kakšna je trenutna aktualna arhitekturna oblika in struktura urbanega okolja?
- Ali je ta arhitekturna oblika ustrezna, glede na njeno uporabnost in na njen vpliv na uporabnike?
- Kateri družbeni problemi izhajajo iz te oblike in na kakšen način bi jih bilo mogoče rešiti?

Eden od razlogov, zakaj naj bi družboslovni raziskovalci in arhitekturni oblikovalci sodelovali, je predvsem koristna izmenjava informacij, ki jih poseduje vsaka disciplina posebej in tudi boljši medsebojni nadzor nad rezultati in učinki njihovih odločitev, še posebno, če so učinki v domeni druge discipline. Potreba po sodelovanju je nastala iz same raznolikosti in hitre spremenljivosti družbene realnosti: Število ljudi narašča in ljudje se istočasno spreminjajo, spreminjajo in krepijo se tudi sami družbeni problemi, ki postajajo veliko bolj kompleksni in tako prihaja do različnih situacij, ki jih samo ena stroka ne zmore več reševati. Z medsebojnim sodelovanjem pa je mogoče reševati širše probleme, ki ne zadevajo le ene stroke, saj si istočasno izmenjujejo izkušnje in tudi medsebojno nadzorujejo in kontrolirajo stranske učinke. Istočasno se lahko različne stroke ena od druge naučijo povsem različnih in tudi novih stvari, kar pa je najpomembnejše tudi novih načinov, kako definirati probleme iz drugega zornega kota. Strokovnjaki se na ta način naučijo analizirati probleme iz več zornih kotov. Arhitekti tako spoznajo stvari iz sociološkega vidika in obratno se sociologi seznaniijo z bolj strokovnim in tehničnim vidikom arhitektov.

Samo družboslovno raziskovanje problemov arhitekturnega oblikovanja pripomore k globljemu vpogledu v sam problem, k njegovemu boljšemu razumevanju, pomaga definirati možnosti in ovire možnih dejanj. Glavni razlog sodelovanja družbenih raziskovalcev in arhitekturnih oblikovalcev, je v prvi vrsti, da lahko skupaj naredijo veliko več in tudi veliko bolj kakovostno v korist bodočih uporabnikov, kot pa če bi se

določene stvari lotili samostojno. Za razreševanje problemov so pomembne predvsem ključne informacije in njihova interpretacija, s katerimi razpolaga vsaka stroka posebej in si jih lahko potem vzajemno ter nesebično izmenjujejo, zaradi želje po doseganju določenega skupnega cilja – skladnost med posameznikom in njegovim arhitekturnim prostorom.

Samo sociološko raziskovanje pomeni več, kot pa le iskanje in reševanje problemov. Pomeni raziskovanje družbene dinamike, njeno razumevanje in predvsem pravilno predvidevanje družbenih sprememb v prihodnosti. Namen vsega tega je iskanje določene skladnosti in najvišje možne stopnje integracije med človekom in njegovim arhitekturnim okoljem. Pomembna vprašanja glede arhitekturnega prostora, s katerimi se ukvarjajo sociološki raziskovalci so:

- Kakšno bi pravzaprav moralo biti trenutno grajeno okolje?
- Na kakšen način ljudje dojemajo svoje bivalno okolje?
- Kakšni so ljudje, ki določen prostor uporabljajo oziroma, ki ga bodo uporabljali?
- Kakšne odločitve o grajenem okolju so bile sprejete s strani arhitekturnih oblikovalcev in ali ga ljudje dejansko uporabljajo na način v skladu z odločitvami ter se mu s tem tudi prilagajajo?
- V kolikšni meri na splošno določeno arhitekturno okolje dejansko zadovoljuje potrebe ljudi?

Na podlagi vseh teh zbranih podatkov je potem samo načrtovanje in arhitekturno oblikovanje prostora nedvomno lažje. Družboslovni raziskovalci skušajo sistemsko uporabljati svoje izkušnje, da bi se lahko naučili identificirati in reševati nove probleme. Tako je eden od ciljev urbanega raziskovanja, identifikacija in reševanje problemov, ki se pojavljajo v urbanem okolju. Če izhajamo iz družbenega stališča, bi se bilo potrebno osredotočiti na samo človekovo izkušnjo in dožemanje mestnega okolja in družbenega življenja v njem. In prav zato ni dovolj le teoretično pojasnjevanje stanja in problemov v določeni družbi, pač pa tudi empirično raziskovanje, sociološke ankete, javnomnenjske raziskave, statistični grafikoni, se pravi empirični prikaz in analiza družbenega stanja, za potrebe arhitekturnega oblikovanja in planiranja, da bi lahko zagotovili ustrezne arhitekturne oblike za aktualno družbeno dinamiko. Zato je zelo pomembno poznavanje javnega mnenja in dopuščanje možnosti prebivalcem, da lahko neovirano izražajo svoje želje in preference do grajenega okolja in s tem do arhitekture,

ki jo uporabljajo. Dejstvo pa je, da sam proces arhitekturnega oblikovanja tega sam ne zmore storiti, ker ni tako široko družbeno orientiran, ampak je ožje usmerjen znotraj svoje stroke in mora zato nujno sodelovati z zato primernimi družbenimi vedami, kot je npr. urbana sociologija.

Problemi, ki se pojavljajo pri sodelovanju sociologije in arhitekturne oblikovalske prakse

Dejstvo je, da sociologija kot osrednja in temeljna družboslovna veda še vedno nima pomembnejše vloge v formalnem sistemu arhitekturnega oblikovanja in načrtovanja. To je seveda dokaj nelogično, če pa smo ravno prej dokazali, da je izredno pomembna za sam sistem oblikovanja oziroma tako rekoč skoraj nepogrešljiva? Arhitekti kot strokovnjaki dejansko niti ne zanikajo pomena sociologije v tej dejavnosti. Mogoče je problem, da se sfere sociologov in t.i. nesociologov ne povezujejo in ne prepletajo, ampak obstajajo le druga poleg druge, brez posebnega truda in želje ene ali druge strani po sodelovanju. Arhitekti se navadno posvečajo le sami konstrukciji, njenim tehničnim in oblikovnim vidikom, kar je dejansko njihova glavna naloga. Sociologi pa se po drugi strani povečajo vsebini te konstrukciji, kar pa pomeni čisto drugačno polje raziskovanja in dela. Navadno nastane tudi problem še s sociološkimi teoretskimi interpretacijami družbe, ki so včasih preveč abstraktne in težko razumljive za zdravorazumsko dožemanje določenih samoumevnih družbenih zadev in jih zato ostale stroke smatrajo za nepomembno in predvsem nepotrebno filozofiranje. »Mnogi pa predvsem v tem dolgotrajnem početju ne vidijo smisla in zlasti ne uporabne vrednosti, ker nima nobene povezave s strokovno oblikovalsko prakso« (Kos, 2002:6). Sociologija na ta način ostaja le nekakšna dekorativna disciplina, ki je le redko neposredno udeležena pri arhitekturnemu oblikovanju in načrtovanju prostora, saj je za to dejavnost bolj kot ne nerazumljiva. Zaradi nerazumljivosti je tudi izredno zapleteno razumevanje med samimi strokami. Seveda je samo bistvo sociološkega raziskovanja, da se je sposobno spustiti na raven vsakdanjega življenja in se osredotočiti na individualno človeško dejavnost in jo temu primerno potem tudi interpretirati. Zato sama nerazumljivost socioloških podatkov ne bi smela biti problem, saj sociologija obstaja zato, da odpravlja prav nerazumljivosti, ki se v družbi pojavljajo.

Pri občasnem sodelovanju med sociologijo in arhitekturno stroko, pa je problem tudi v nestalnosti, saj je ponavadi vključitev sociologije nepravočasna oziroma se v oblikovalski proces vključi šele takrat, ko problem že obstaja in preventiva pred določenimi zapleti ni več mogoča. Odsotnost sociologije na tem področju je vidna tudi v zaposlenih kadrih pri arhitekturnih oblikovalskih dejavnostih, saj tu sociološko izobraženih strokovnjakov skorajda ni, če pa so, se ponavadi zaplete že pri samem komuniciranju, dojemanju in interpretaciji celotne problematike. Do sporazumevanja med disciplinami tako pogosto ne pride, ker je sam sistem arhitekturnega oblikovanja in s tem načrtovanja prostora še preveč zaprt in zato vključevanje drugih strok prej dojema kot ogrožanje lastne profesionalne identitete. Sociološko raziskovanje v bistvu neprestano ogroža obstoječe utečene rutine, ker kritizira in skuša istočasno neprestano izboljševati obstoječe družbene razmere, s tem pa konstantno ustvarja razliko med realno obstoječimi in idealnimi načini prostorskega oblikovanja družbe. Zato so rezultati socioloških raziskovanj velikokrat težko neposredno uporabni za sam proces arhitekturnega oblikovanja. Vsekakor noben arhitekt ni pripravljen v svoje delo vključiti sociološke analize in kritike le-tega, saj bi po njegovem mnenju v nasprotnem primeru priznal svojo zmoto ali celo nestrokovnost. Tako pa raje ohranijo mneneje, da nestrokovnjaki o arhitekturi nimajo kaj soditi in razglabljati in ponavadi neomajno vztrajajo pri pravilnosti svojih odločitev.

Seveda potreba po nastanku skupnega diskurzivnega polja še vedno obstaja, za kar bi pravzaprav morali biti zainteresirani in motivirani obe strani, predvsem za vzpostavitev skupnega razpravljalnega polja, ki bi ga lahko vzajemno dopolnjevali. Urbana sociologija ima namreč akumuliranega veliko uporabnega znanja, le ustreznega prostora menjave za ponudbo in povpraševanje še ni. Arhitekturno oblikovanje prostora ponavadi posega v zelo občutljive in usodne razsežnosti življenja posameznikov in družbenih skupin. Zato nepopolne in le delne arhitekturne rešitve povzročajo stalne napetosti in konflikte v urbanem prostoru. Tu pa nastaja temeljno nasprotje, ker je glavni smoter arhitekturnega oblikovanja zagotavljanje ustreznih grajenih okoliščin za kakovostno življenje, istočasno pa je sam sistem oblikovanja zaradi svoje okornosti, v stalnem zaostanku za dejansko življenjsko dinamiko ljudi, saj je današnji družbeni kontekst veliko bolj dinamičen, kot pa grajeno okolje v katerem se odvija. Zato bi morali biti vsi, ki se ukvarjajo z oblikovanjem prostora, dovolj sposobni upoštevati družbeno okolje v katerem delujejo, upoštevati raznovrstnost interesov in

spremenljivost človekovih potreb. Zapletenost razmerij in kompleksnost problemov v konkretnem družbenem okolju namreč praviloma presega regulacijske sposobnosti formalnega sistema urejanja prostora in arhitekture. Urbano družbeno okolje je pa seveda analitsko polje, s katerim se ukvarja urbana prostorska sociologija, ki se predvsem trudi upoštevati in razumevati družbeni kontekst, to pa pogojuje odprtost sistema za različne prostorske diskurze med arhitekturno, urbanistično in sociološko stroko.

5.3 PRIMERJAVA PERCEPCIJE SOCIOLOGA IN ARHITEKTA PRI OBLIKOVANJU

Za osvetlitev komunikacijskega problema med urbanim sociološkim raziskovalcem in arhitektom, lahko poudarim, da zelo težko najdeta skupni jezik, če res nista oba pripravljena vzajemno in nesebično sodelovati. Navedla bom le nekaj zanimivih tipičnih karakteristik, ki ta problem le še bolj zapletajo. Ponavadi se že glede samega izraza arhitektura težko sporazumeta. Prvi misli z arhitekturo na vse urbane zgradbe oziroma na grajeno okolje, ki ga človek uporablja, medtem ko sam arhitekt, ali arhitekturni analitik ponavadi smatra kot arhitekturo le tiste zgradbe, ki so jih oblikovali profesionalno usposobljeni arhitekti, ki imajo smisel za estetiko (neestetske zgradbe namreč niso arhitektura v pravem pomenu besede), kar pa je mogoče le en odstotek celotnega grajenega okolja. Tako vidimo, da pride do prvega nesporazuma, že pri sami enostavni definiciji arhitekture.

Sociolog bo npr. kot enostavno ali »domačo« arhitekturo klasificiral tiste zgradbe, ki so enostavne za socialno uporabo in ljudem v veliki meri prilagojene, kar se nanaša tako na družbeno dostopnost v smislu vesplošne javne uporabe, kot na družbeni razred – arhitektura, ki ne producira družbene stratifikacije. Arhitekt bo po drugi strani s tem izrazom označil tiste zgradbe, ki jih je ustvaril neki neznani, neprofesionalni arhitekt, saj se dober arhitekt nikakor ne more zadovoljiti le z neko enostavno konstrukcijo, ne da bi ji vtisnil določen osebni pečat. Zgradbe potem ponavadi še klasificira glede na sam arhitekturni stil in tipologijo, kar pomeni, da sledi le določenim ožjim arhitekturnim merilom in standardom, ki se ne nanašajo na širšo družbeno problematiko.

Pojem soseska je tudi pogosto diskurzivno polje in poje nestrinjanja, v katerem prihaja do velikih razhajanj. Sociolog s sosesko misli v prvi vrsti na kompleksnost mreže tako družbenih kot prostorskih odnosov in vezi, ki se vzpostavijo med ljudmi, ki v določeni soseski živijo, pri tem primerja tudi različne družbene razrede in ostale okoliščine, ki vplivajo na samo funkcioniranje soseske. Za arhitekta po drugi strani soseska pomeni le nekakšno fizično linijo, ki omejuje določeno urbano prostorsko območje, za katerega sta značilna specifično urejeno okolje in specifična arhitektura, ki mora ustrezati točno določenim potrebam .

Pri vseh teh razpravah so v bistvu temeljne vrednote in načela obeh strani tisto, kar je razlog za številna nasprotja in seveda vztrajanje in neodstopanje od teh načel, ker se logično nobena stran ne želi prva drugi podrediti in prilagajati. Sociolog se ponavadi ne zanima toliko za estetske kvalitete same arhitekture, arhitekt pa ne za družbena razmerja in probleme , ki iz njih izhajajo, ker se mu zdi to neracionalna poraba denarja. Seveda, kadar pride do razprav o denarju in stroških, nikoli ne gre brez nesoglasij, saj je iz stališča obeh strani težko določiti, kakšna naj bi bila racionalna poraba sredstev in predvsem v kakšne namene. Sociolog smatra, da ima določen prostor za različne ljudi tudi različne pomene, sama oblika mu je manj pomembna in vprašanje, ali je stavba lepa, ali grda je povsem subjektivna ocena, ki pa nikakor ne sme biti prepuščena le profesionalnim arhitekturnim estedom. Arhitekti dajejo estetiki seveda mnogo večji pomen in ne priznavajo le enega estetskega standarda, pač pa si želijo uveljaviti tudi povsem svojega, pa četudi se ne sklada s funkcijami in potrebami uporabnikov. Sociologija poudarja, da je prostor oblikovan tako za ekonomsko, kot za socialno reprodukcijo. Ljudje konstrukcije ustvarjajo, spreminjajo in obdržijo povsem po svoji volji, predvsem v skladu z njihovimi potrebami. Zato ni povsem logično, zakaj obstajajo vsa ta številna nesoglasja in problemi, ki iz tega izhajajo, saj bi se vsako oblikovanje in planiranje, kot tudi samo raziskovanje moralo lotiti urejanja in predvsem izboljševanja človekovega okolja. Skupni cilj nam je dejansko vsem enak in bi zato morali vsi, ki sodelujejo v procesu urbanega oblikovanja, podrediti svoje subjektivne interese kolektivnim. Zato lahko zaključimo, da nam samo dokazovanje moči in premoči med različnimi strokami res ni potrebno in bi bila že majhna stopnja sodelovanja resnično dobrodošla.

5.4 ODLOČANJE O KONČNI ARHITEKTURNI OBLIKI

Povsem upravičeno je, da se nam v prvi vrsti zastavlja pomembno vprašanje, kdo pravzaprav oblikuje naš prostor in mu tudi določa končno arhitekturno obliko, kakršno jo ima? Vsi vemo, da so za to usposobljeni arhitekti, ki znajo svoje ideje pretvarjati v stvarnost, toda kdo odloča katera arhitekturna oblika je primernejša od druge, kdo bo določen projekt izvajal, kaj se bo dejansko pozidalo in kdo – kateri arhitekt - bo potem imel končne zasluge? Arhitektura je v bistvu nekakšen most med določenim programom za zgradbo in kasnejšo končno stvarno obliko tega programa. Vmes seveda poteka zapleteno kolesje odločanja, v katerem sodelujejo številni akterji, ki v skladu z lastnimi interesi odločajo o končnem rezultatu. Arhitekti si ponavadi pri svojem ustvarjanju želijo predstaviti neko novo, inovativno, tudi radikalno podobo zgradbe, seveda pa je v resnici popolnoma drugače in to le redkim uspe, saj je velikokrat problem finančna omejenost in nestrinjanje s strani investitorjev, veliko arhitektov pa se za svoje delo in ugled tudi podreja gospodarskim in političnim interesom. Tu pridemo potem do paradoksa – čigavi interesi so sploh v ospredju?

»Postmoderno mesto s svojo arhitekturo je sanjsko mesto, je mesto, ki ga je izsanjala metropola finančnega kapitala« (Leach, 1999: 55). Če ta trditev drži, potem pomeni, da samo mesto in arhitekturo v njem ureja kapital in je tako umetniški talent oblikovalcev samo orodje v rokah vladajočih. Kapitalistična produkcija, ki je tesno povezana s političnimi interesi je tako ponavadi tista, ki usmerja glavni urbani arhitekturni razvoj, ker na nek način omogoča financiranje izvedbe projektov. Arhitekti so v bistvu v službi kapitala, od njihovega imena in priznanosti pa je odvisno, koliko svobode bodo imeli pri svojem oblikovanju oziroma ali bodo določen projekt sploh dobili. Skozi celo nalogo že poudarjam, da bi morali biti arhitekti nekakšni »družbeni funkcionarji«, kar pomeni, da bi se morali bolj neposredno ukvarjati s kulturnimi in družbenimi pogoji prostora in skupnosti in tako tem pogojem arhitekturo tudi prilagajati. Današnje razmere pa od njih zahtevajo, da so predvsem dobri politični funkcionarji, saj le prava poznanstva in veze arhitektu omogočajo, da lahko doseže nekaj samosvojega, ali pa da določen projekt, ki si ga želi, sploh dobi.

Tafari (1985), ki je pisal o arhitekturi kot o projektu in utopiji, se sprašuje kdo lahko nastopa v imenu teorije in kritike arhitekture in kdo lahko reprezentira arhitekturo; gre

torej za vprašanje o obvladovanju mesta, kjer se arhitektura kot arhitektura konstituira. Gre za ideološko vprašanje, vprašanje moči in oblasti, vprašanje o zasedanju mesta, s katerega se prikriva, cenzurira in nadzoruje, skratka »estetizira« problematika arhitekture. »Nastopanje v imenu nečesa ni mogoče, ne da bi hkrati zakrilo tisto, v imenu česar se nastopa. Z nastopanjem se drugemu, ki ga arhitekti običajno reprezentirajo kot politiko, ponuja nekaj, s čimer naj bi se identificiral, kar naj bi prepoznal kot svoje. Toda ta investicija ima ponavadi klavrne rezultate. Arhitekti ne vidijo, da v loži že dolgo ne sedi razsvetljeni gospodar, da sploh ne nastopajo več v teatru in da jih je zgodovina odložila na umazano področje produkcije in trga. Njihovo spektakelsko nastopanje je določeno s špekulacijo, ki arhitektom v perspektivi, in to večini, prinaša le izgubo. Arhitektov in arhitekture na sceni špekulacije ne rešuje nikakršna estetska navlaka, ali drugače, tiste, ki se še lahko rešijo, lahko rešuje vsakršna estetska navlaka, gre le za vprašanje konjunktura na trgu podob« (Tafuri, 1985: 6). Arhitektura je v bistvu institucija, za vsako institucijo pa so značilni hierarhični odnosi moči. Institucije pa so sociološko gledano organizacije, katerih člani tekmujejo za status in moč. Tekmovanje za sredstva (finančna), za napredovanje v karieri, za pridobitev moči in ugleda, da lahko potem nadzirajo delovanje drugih. Zaradi tega se izoblikujejo tudi parcialni interesi in se velikokrat pozabi na tiste skupne interese, zaradi katerih določena organizacija sploh obstaja. Velikokrat se tako tudi znotraj same arhitekturne stroke izoblikujejo tekmovalni odnosi med samimi arhitekti, ki v želji po projektih in prepoznavnosti, pogosto pozabljajo na svojo strokovnost in talentiranost, s katero bi lahko ustvarjali napredno in kakovostno arhitekturo in se raje podredijo željam investorjev in ustvarjajo takšno arhitekturo, kot jo vidijo drugi. Seveda je potrebno izvzeti tiste arhitekte, ki že imajo izgrajeno določeno ime in ugled ter gledajo na svoje delo v prvi vrsti kot na skoncentrirano znanje in talent – imajo se za umetnike – in se zato ne želijo prilagajati in vplivati od zunaj.

Sistem odločanja v oblikovalski praksi kaže na to, da tudi v arhitekturi odločajo tisti, ki so na vrhu; sami arhitekti so mogoče nekje na sredini, ni pa to nujno. Oblikovalci kot avtonomni subjekti bijejo heroičen boj s sistemom za katerega v bistvu ustvarjajo. Tafuri pravi, da je sam boj za nastopanje v imenu Arhitekture, ki se reprezentira kot boj za arhitekturo, dejansko boj z mlini na veter, v tem boju pa se realizirajo le določeni privatni interesi.

Zamisli arhitekture, velike ali majhne, dobre ali slabe, se tako materializirajo po volji ali samovolji subjektov odločanja. Kakor koli bi arhitekturna praksa priznavala kakovost izražene zamisli, ta dobi svoje resnično in trajno prizadevanje šele takrat, kadar jo ljudje vidijo in čutijo, ki z njo živijo in v njej prebivajo, jo hvalijo ali grajajo. Tisti, ki odloča, ni nujno, da je strokovnjak, ki se zna racionalno odločati. Nobena identifikacija subjekta odločanja, nobena ocena njegovega sodelovanja ali samovolje ne more zagotoviti kakovosti odločanja. Tako najbolj demokratično kot najbolj samovoljno odločanje lahko z enakim samozaupanjem odloča v škodo, ali korist materializacije dobre ali slabe zamisli arhitekta. Zato so za vsako resnično veliko delo arhitekture potrebne izkušnje in znanje ter družbena zavest in morala vseh, ki v tem procesu odgovornega odločanja sodelujejo: arhitekta, investitorja, administratorja, tehnologa in graditelja, ki so vedno odgovorni do podedovanih in sodobnih determinant in prvin arhitekture ter do svoje vesti in do soljudi. Soodgovorno in kakovostno odločanje teh subjektov je demokracija, vendar je tu potrebno govoriti o demokraciji odločanja kvalificiranih ljudi, ne pa dvigovanje rok ljudi, ki so se priložnostno zbrali. Glavni pri sprejemanju odločitev glede arhitekture so bolj redko sami arhitekti, ali pa so to le toliko, kolikor morejo in znajo s svojimi znanji in spoznanji prepričevati subjekt odločanja, ne da bi se pri tem izneverili zaupanju vase. Dober arhitekt mora posedovati tako objektivno kot subjektivno moč, če si želi doseči določen cilj, ne da bi pri tem upošteval predvsem interese »močnih«. Z objektivno močjo se mora znati spopadati z določenimi materialnimi danostmi; subjektivna moč pa je v odločanju, ko je brezkompromisno sposobna prevesti zamisel v delo in oprijemljivo arhitekturo.

Predvsem je kruta resničnost, da tiste arhitekture, ki združuje v svoji identiteti snovanje zamisli, njih selekcijo in odločanje o materializaciji izbrane opcije, ne delajo arhitekti. Pri tem so tudi njihove najbolj kakovostne zasnove izpostavljene direktni subjektu odločanja, ne glede na to, kakšne in kolikšne so njihove sposobnosti za to in kakšni interesi ga pri tem vodijo. Neizmerljivo anahronistično je razmerje med številnostjo in kvaliteto arhitekturnih zamisli in načrtov zadnjih desetletij na eni strani ter selekcijo in uresničitvijo izbrane opcije na drugi strani. Za velike napake, ki so zahtevale in napravile mnogo družbenega premoženja in bodo ostale za stoletje in celo dlje vkovane v naravo in prostor, so največkrat bolj kot arhitekti in urbanisti krivi selektorji in uresničevalci načrtov, za kar pa nihče na prevzame odgovornosti

Tako dobimo dve arhitekturi: arhitektura teorije in arhitektura prakse; na sredini med njima je subjekt selekcije in odločanja, ki ju združuje in uresničuje. Odločitev je proces, ki nima enega samega subjekta, odvisna je od finančne podpore in politične moči in ugleda. Dejanja odločanja se tako selijo na relacijah četverokotnika arhitektura – demokracija – birokracija – politokracija.

Pri odločanju o arhitekturnih projektih bi v bistvu morale prevladovati neposredne praktične potrebe in interesi ljudi, tako da bi se tudi v samem procesu odločanja moralo iskati ustrezno rešitev od primera do primera. Vendar pa je realnost malo drugačna in so trenutne finančne koristi ponavadi bolj odločujoče kot pa posledice do katerih bo prišlo v prihodnosti, pa čeprav bodo le-te negativne. Ali je res potem arhitektura odraz dejanskega družbenega stanja in družbenega razvoja ter trenutnih vizualnih trendov? Nekaj arhitekture lahko rečemo, da. Večinoma pa se dogaja, da predstavlja in izraža v prvi vrsti interese dominantnega družbenega razreda v skladu z danim načinom produkcije. Na vsak način definira družbeni status. Posebna pozornost mestu in njegovim urbanim prvinam ne bi smela izgubiti iz misli njihovega komplementarnega združevanja v kvalitete višje ravni. Višje ravni urbanega oblikovanja bi morale biti predvsem domena arhitektov in urbanistov kot strokovnjakov, šele potem pa subjektov, ki odločajo o njihovih pobudah in predlogih. Ob tem pa se ne sme pozabiti na najvišjo raven - ljudi, ki vse to spontano uživajo in uporabljajo in v končni fazi tudi osmislijo.

Vprašanje intelektualne lastnine arhitekta kot avtorja določene arhitekturne oblike

V sam proces odločanja o zidavi in prenovi stavb pa spada tudi vprašanje prenavljanja, spreminjanja oziroma moderniziranja že obstoječih struktur. Problem nastane pri tem, če se osredotočimo na arhitekturo kot na umetnost in na sami arhitekturne objekte kot na umetniška dela. In če jo kot tako tudi jemljemo, potem arhitekture na noben način ne bi smeli spreminjati, saj je vsako umetniško delo izraz umetnikove ustvarjalnosti in je na nek način tudi njegova intelektualna last. Njegova last je v smislu same njegove ideje in kreativnosti, v smislu njegovega vloženega in talenta, dejanska last pa je od finančnega investitorja, ki je z denarjem in mogoče samo pobudo, celoten projekt

omogočil. Arhitektura v bistvu nikakor ne more biti osebna last samega arhitekta, razen če je ni postavil za lastno uporabo. Seveda se noben arhitekt ne strinja v celoti s tem dejstvom in ne bi nikoli lahkotno privolil v prenovo lastne stavbe z novo, ker smatra svoj objekt za svojo intelektualno lastnino in vidi to kot družbeno zanikanje svojega intelektualnega znanja. Zato jih glede prenove verjetno nihče niti nič ne vpraša. Seveda pridemo tu spet do imen arhitektov, ki so si v svoji stroki ustvarili določeno moč in ugled in se njihova dela nikoli ne bodo spreminjala v smislu, da bi zamenjala prvotno podobo.⁴ Razen v primeru, da spada določna arhitektura med arhitekturno dediščino in je na ta način spomeniško zaščiten. Takšna arhitektura se po vsej verjetnosti ne bo nikoli zamenjala z novo, ampak se bo le renovirala in ohranjala originalno obliko.

Pri razpravljanju o umetnosti pa zaidemo na zelo občutljivo področje, ker arhitektura ni navadna umetnost - je funkcionalna, praktična umetnost, ki jo je potrebno prilagajati predvsem potrebam ljudi, ki se skozi čas stalno spreminjajo. Tako so arhitekturna dela skozi čas nedvomno obsojena na milost in nemilost modernizacije in s tem prenove, kar pa je v smislu zadovoljevanja potreb povsem razumljivo. S tem ko arhitektura sledi družbenemu razvoju, se mu v prvi vrsti prilagaja – kar pomeni, da se stara neustrezna arhitektura nadomesti oziroma preuredi v novo, s tem pa dobi tudi čisto nov pomen. Vendar pa če logično razmislimo – mesto je živ organizem, ki se spreminja, stavbe se gradijo in rušijo - je arhitekturo potrebno spreminjati, predvsem zaradi drugačnih potreb in drugačnega načina življenja, ki zahteva nove oblike, nove materiale, hitrejšo prehodnost, tako rekoč vsesplošno fluidnost, čemur pa stara arhitektura večinoma ne ustreza. Spremenjen način življenja zahteva novo arhitekturo, arhitekturo, ki bo dovolj funkcionalna za spremenljive človeške funkcije.

Tako so npr. nedavno prenovili in spremenili vsem poznano ljubljansko Namo, ki je bila s svojim zunanjim izgledom povsem neprimerna za center evropske metropole. Bila je očiten ostanek socialistične arhitekture in takih je še kar precej . Čeprav bi o sami nefunkcionalnosti zgradbe težko govorili, ker ima isto funkcijo tudi sedaj, le da jo sedaj lahko označimo kot moderen nakupovalni center, ki je z jekleno-steklenim izgledom ustrežnejši za postmoderno metropolo in mogoče tudi privlačnejši za uporabnike. Na podoben način prenavljajo tudi druge stavbe v samem centru (npr. v Čopovi ul., glej

⁴ Plečnikova arhitektura se ne bo nikoli spreminjala v smislu modernizacije, ker se jo smatra kot umetnost pa tudi, ker na nek način spada med zaščitene nacionalne spomenike.

sliko 5.1), kjer gradijo steklene konstrukcije v starih mestnih ulicah, med zgradbami, ki so zgrajene v drugačnem arhitekturnem stilu, ne glede na to, ali je ljudem všeč. Slika 5.2 pa kaže združevanje stare, klasične arhitekture in modernega steklenega stila. Danes je pač to aktualen način gradnje in težko je reči, ali je to upravičeno ter primerno ali ne. Povsem verjetno je, da se samo staro mestno jedro na takšen način ne bo renoviralo, ker je spomeniško zaščiteno, druge mestne zgradbe pa najverjetneje čaka ista usoda, ki jo prinese čas.

Med slovenskimi arhitekti je bilo že veliko negotovanja glede rušenja in prenavljanja stavb. Zanimivi so primeri rušenja povojne arhitekture - npr. Severjevih Učnih delavnic, ali pa prenova Ravnikarjeve Ljubljanske banke na Trgu republike. Prizadeti arhitekti so menili, da gre za skrb vzbujajoč odnos javnosti in investorjev do slovenske moderne arhitekture, za kar je odločno odgovorna stroka, ki premalo skrbi za arhitekturno dediščino in se ne zaveda pomembnosti njihovega ohranjanja. Nasploh naj bi bilo zaskrbljujoče družbeno stanje, ki predvsem časti in poudarja le materialne vrednote. Zanimivo pa je, da noben arhitekt ne razglablja o ustrezni funkcionalnosti svoje konstrukcije in ali še vedno ustreza določenim estetskim standardom in potrebam. Vsi kažejo le razočaranje, ker vsaka prenova uniči videz in idejo prvotnih zasnov, kar pa je neopravičljivo, ker se ruši arhitekturna zgodovina. Mogoče bi bilo vseeno potrebno pomisliti, ali zgodovinski standardi lahko zadovoljujejo potrebe modernega urbanega prostora.

Slika: 5.1 Steklena prenova starih mestnih ulic

Vir: Urška Glažar, 2004

Slika: 5.2 Združitev starega in sodobnega arhitekturnega stila

Vir: Doordian, 2001

6. SKLEP

Velika prihodnost arhitekturnega oblikovanja je v tem, da bi s čim boljšo kvaliteto izpolnilo ves človekov prostor in čas. Tako bi morala biti njegova osrednja naloga ustrezna konstrukcija in izgrajevanje novih urbanih struktur, ki morajo v prvi vrsti ljudem zagotoviti ustrezen način bivanja in s tem optimalno funkcioniranje v urbanem prostoru, da bi lahko prostor ustrezno dojemali in se z njim identificirali. Vloga arhitekture je zaradi tega zelo odgovorna, saj s svojim odločanjem ustvarja življenjski prostor za ljudi, za njihove dejavnosti, tako za delo, zabavo in počitek in prostor za njihovo medsebojno interakcijo in komunikacijo. S tem se arhitektura ne nanaša le na samo obliko arhitekturne strukture, pač pa tudi na kulturo širšega grajenega okolja in

interese ljudi, ki v njem prebivajo. Arhitektura namreč izgrajuje moderno urbano kulturo in s tem tudi moderne urbane prebivalce.

Seveda se je današnje dožemanje urbanega prostora zaradi intenzivne razvojne dinamike in sprememb celovito spremenilo. Spremenili pa so se tudi naši osebni prostori – tako telesni kot razumski prostori. Naša današnja urbana prostorska predstava je tesno povezana z množičnim komuniciranjem, mediji ter predstavo o estetskem izgledu, ki je današnjo družbo dobesedno preplavila. Zaradi hitrega spreminjanja modernih trendov se je pojavila t.i. kriza orientacije v prostoru, ker smo popolnoma zmedeni zaradi podobe sedanosti. Kriza orientacije povzroča prostorsko in družbeno zmedo, ki onemogoča našo zmožnost planiranja in delovanja, kadar si prizadevamo poiskati smisel nečesa oziroma ko se v nekem okolju ne moremo izraziti. Orientacija je namreč osnovna funkcija našega telesa, saj je le-to odvisno od okolja v katerem mora vsaka oseba najti smisel, da lahko preživi. Gre za nujnost mobilnih organizmov, da so se zmožni v določenem prostoru orientirati. In prav prostorska predstava in ustrezno dožemanje prostora postaneta nepogrešljiva, da lahko posamezniki v njem najdejo pravi pomen. Za ustrezno prostorsko predstavo mora seveda poskrbeti ustrezno arhitekturno oblikovanje, ki mora predvsem slediti toku in dinamičnosti družbenih sprememb, samim družbenim trendom, da bi sploh lahko zagotovilo neko osnovno mero dobrega počutja ljudi in osnovne orientacije v grajenem prostoru

Moderni urbani prebivalci sprejemajo metropolo ne le kot svoj delovni prostor, temveč tudi kot način življenja. Vendar pa danes na splošno zavestno premalo skrbimo za svoje urbano okolje, ne da bi sploh kaj zanj naredili, v bistvu ga niti prav ne opazimo. Navadni prebivalec sprejema svoje arhitekturno okolje, kot že vnaprej dano ter določeno in se tako sploh ne zaveda, da je mogoče žrtev dejanske arhitekturne prostorske ureditve – žrtev zaradi tega, ker današnje moderno urbano okolje velikokrat povzroča kontinuirano nezadovoljstvo s prostorom, nesproščenost in odtujenost med ljudmi, tako zaradi neosebne arhitekture, ki ne omogoča ljudem, da bi v popolni meri izživel svojo željo po lepoti, kot tudi zaradi same neustreznosti arhitekture, ki omejuje vzpostavitev normalnih družbenih odnosov in negativno vpliva na splošno počutje ljudi v svojem bivalnem okolju. Zanimivo bi se bilo vprašati, koliko zavestno obvladujemo življenje in razvoj v mestu ter arhitekturno oblikovanje le-tega, in koliko pa nas v bistvu sprotno kaotično dogajanje nosi s svojim tokom, tako da mogoče arhitekturno

oblikovanje in načrtovanje bolj potrjuje že obstoječe razmere, kot pa spodbuja in usmerja družbeni razvoj. Zastavljati bi si morali vprašanje, kako ustvariti okolje, ki bo človeka spodbujalo k samostojnosti in obenem k povezanosti, k vse bolj izraziti individualnosti ter obenem družbenosti. Mesto bi moralo namreč v svoji celovitosti glede na prostorsko – fizično kot tudi družbeno razsežnost, spodbujati k človekovi emancipaciji, tako s povezovanjem ljudi, kot tudi s spodbujanjem medosebne različnosti. Razlika pa je, ali urbani prostor to s svojo arhitekturo omogoča, ali bi pa samo moral omogočati.

V diplomski nalogi sem izpostavila pomen urbanega prostora in vlogo arhitekture v njem pri izgrajevanju moderne urbane kulture in moderne urbane identitete urbanega prebivalca. Pokazala sem, da ima sama arhitektura s svojimi oblikami in sestavnimi elementi pomemben vpliv na življenje ljudi, tako na samo psihofizično počutje ljudi v prostoru, kot tudi na njihovo samo povezovanje in vzpostavitev ter oblikovanje odnosov med ljudi, znotraj določene arhitekturne strukture, kot tudi v širšem urbanem okolju.

Seveda je sama oblika arhitekture v prvi vrsti odvisna od samih arhitektov – njihove strokovnosti in tudi njihovih umetniških navdihov. Zato se je pomembno vprašati, kako arhitekti dojemajo in interpretirajo obstoječe družbene zahteve, ki se jim postavljajo v zvezi s produkcijo prostora in kakšne so njihove rešitve in predlogi, predvsem v razmerju do urbane realnosti. Gre za poudarek na tematizaciji razmerij med arhitekturo in ljudmi, ki jo uporabljajo. Na teži morajo pridobiti vprašanja, ki zadevajo razmerje med arhitekturo in kontekstom, ki pomeni v tej zvezi tako fizično kot mentalno okolje, v katerem nastaja in v katerega je arhitekturno delo umeščeno. Seveda pa arhitekti ponavadi vseh teh okoliščin ne upoštevajo, zato sem pokazala, da je zelo pomembno medsebojno sodelovanje sociologije, ki analizira aktualni družbeni kontekst in same arhitekturne oblikovalske prakse, saj je mogoče na ta način lažje razumeti samo razmerje med arhitekturo in njenimi uporabniki, in kar je najpomembnejše, da je mogoče s poznavanjem obnašanja ljudi predvideti določene učinke in vplive, ki jih bo imela arhitektura na ljudi. Na ta način bi bilo tudi lažje preprečiti probleme, ki izhajajo iz samega grajenega okolja in se ne bi bilo treba ukvarjati z njimi, ko le-ti že obstajajo. Seveda smo ugotovili, da se pojavljajo številni problemi pri samem sodelovanju sociološke in arhitekturne prakse, vendar bi bilo mogoče diskurzivne razlike med njima rešiti predvsem z medsebojnim trudom obeh strani za določene skupne cilje.

Medsebojno sodelovanje obeh strok je v bistvu edini način, da doseže neka arhitekturno oblikovanje svoj najpomembnejši cilj – najvišjo možno mero skladnosti med samo arhitekturno obliko, njeno funkcijo in med vsebino, ki se nahaja v sami strukturi in jo vsakodnevno uporablja. Le ena stroka namreč ne razpolaga z vsemi ključnimi podatki, ki bi podajali značilnosti posameznega področja, zato je izmenjava medsebojnih informacij nujna.

Seveda, da pa ne bi krivili le arhitektov za obstoječe grajene razmere, sem se tudi vprašala, kdo dejansko odloča o končnih arhitekturnih oblikah, o sami ureditvi okolja in kdo bo v bistvu dobil nalogo določeno strukturo pozidati. Ugotovila sem, da je arhitektura, tako kot vsaka pomembnejša družbena dejavnost, institucija, v kateri se odvijajo hierarhični odnosi moči in tekmovalnosti ter medsebojnega dokazovanja med arhitekti. Samo kolesje odločanja pa je zelo kompleksno, saj o končnih arhitekturnih oblikah največkrat odloča kapital in ne sami arhitekti, ki bi mogoče po drugi strani ustvarili kaj bolj estetskega in umetniškega. Tako spoznamo, da so skupni, kolektivni interesi javnosti, kateri je arhitektura tudi namenjena, pomaknjeni bolj v ozadje, predvsem da naredijo prostor individualnim interesom. Kar pa je ravno nasprotno z logiko, da je arhitektura javna umetnost, ki mora biti v prvi vrsti uporabna, da bi lahko zadovoljevala potrebe in želje ljudi.

Potem se lahko mirno vprašamo, ali je današnje moderno arhitekturno oblikovanje, s tem pa tudi prebivalci modernega urbanega prostora, v krizi? Dandanes je moderno poudarjati, če se pojavijo kakšni problemi, da so vse stvari na splošno v krizi. V krizi je sama družba, s svojimi normami in vrednotami, v krizi je samo človeštvo, ki se ne znajde več v kaotičnih razmerah modernega prostora in časa, s tem pa je v krizi tudi arhitektura, ki se zdi, da več ne zmore in ne zna ponuditi ljudem, kar bi resnično potrebovali, ki se konec koncev za to niti ne zanima, če niso v ospredju kolektivni interesi. Seveda je to le površinsko razglabljanje in na nek način bežanje od globlje analize problemov, ki se pojavljajo. V prvi vrsti je pri vsakem problemu potrebno dognati, kaj ljudje in razvojni pojavi so in kaj o njih ljudje mislijo ter govorijo, oziroma kako vidijo možne razvojne spremembe in rešitve. To se nanaša seveda na vsa področja družbenega življenja in ne samo na grajeni prostor. Tako da je zelo težko govoriti o krizi moderne arhitekture in s tem o krizi modernega urbanega prostora. Kriza je lahko resnična stiska ljudi, ki so se znašli v neugodnih ali odtujenih življenjskih

razmerah, lahko pa je tudi kriza zato, ker se ljudje tako počutijo. Kolikor je arhitektura res v krizi, ta izhaja iz sebe same ali iz mišljenja in hotenja samih arhitektov in same arhitekturne stroke, ne pa iz determiniranosti razmer, prostora in časa. To, da je vse v krizi, da vse krize sestavljajo neko globalno krizo, je postalo poleg raziskovanja razvojne resničnosti predvsem modno teoretiziranje. Krizo je v prvi vrsti potrebno iskati znotraj samega delovanja, ustvarjanja in medsebojnega sodelovanja ljudi, ki v celotnem procesu arhitekturnega oblikovanja sodelujejo. To krizo in probleme, ki se iz nje pojavljajo morajo seveda rešiti sami. Tako ne pomaga nobeno analiziranje in raziskovanje družbe, če teh informacij niso pripravljeni sprejeti na način, da bi lahko izboljšali obstoječe razmere. Moderna urbana realnost zahteva novi urbani optimizem in predvsem moderna arhitektura in njeni oblikovalci bi mu morali na vsak način slediti, z upoštevanjem novih, spreminjajočih se človekovih potreb in želja, novih estetskih zakonov in meril, ki so drugačni od klasičnih. Predvsem pa je potrebno zavedanje, da je izboljšava razmer predvsem v skupno dobro celotne urbane družbe.

Od določene stopnje razvoja dalje obstaja namreč danes nevarnost, da mesta ne bodo več zibelka civilizacije, temveč njen propad, kraj kjer človek izgubi svojo individualno in socialno identiteto, kjer ne zadovoljuje svojih potreb in kjer izgublja svojo sposobnost, da lahko izraža svoje vrednote in ustvarja svojo kulturo. Zgodovinska naloga arhitekturnega oblikovanja prostora je tako preprečiti ta propad in vrniti urbanemu prostoru ter njegovim prebivalcem njihovo resnično bistvo. Dobrega, sproščenega in varnega počutja v svojem bivalnem okolju.

7 VIRI:

- Amit-Talai, Vered; Lustiger-Thaler, Henri (1994): Urban lives. Fragmentation and resistance. M&S, Toronto.
- Amsoneit, Wolfgang (1991): Contemporary European Architects. Taschen, Koln.
- Arhitektov Bilten* (1981): Arhitektura + beseda (o vlogi besede v arhitekturnem delu).
- Arnheim, Rudolf (1977): The dynamics of architectural form. University of California Press, London.
- Baudrillard, Jean (1998): The consumer society: Myths and structures. SAGE Publications, London.
- Blowers, Andrew; Evans, Bob (1997): Town planning into the 21st century. Routhledge, New York.
- Bernik, Stane (1992): Pogledi na novejšo slovensko arhitekturo in oblikovanje. Park, Znanstveni tisk, Ljubljana.
- Bogovič, Alenka (1993): Vesela znanost o hišah, o mestih, o podeželjih: Zbornik predavanj 1992/93. KUD FP, Ljubljana.
- Bookchin, Murray (1986): The limits of the city. Black Rose Books, Montreal.
- Casey, Edward S. (1997): The fate of place: A philosophical history. University of California Press, London.
- Castells, Manuel (1977): The urban question. A Marxist approach. Edward Arnold Publishers, LTD, London.
- Castells, Manuel (1997): The power of identity. Blackwell, Oxford.
- Choay, Françoise (1997): The rule and the model: On the theory of architecture and urbanism. The MIT Press, London.
- Cooper, Marcus, Clare; Sarkissian, Wendy (1986): Housing as if people mattered. University of California press, LTD, London.
- Conway, Hazel; Roenisch Rowan (1994): Understanding architecture. An introduction to architecture and architectural history. Routledge, London.
- Creighton, Thomas H. (1964): American architecture. Robert B. Luce, Washington.
- Crysler, Greig C. (2003): Writing spaces. Discourses of architecture, urbanism and built environment 1960 —2000. Routledge, New York.
- Doordan, Dennis P. (2001): Twentieth – Century Architecture. Laurence King, London.

- Douglas Mike; Friedmann, John (1998): *Cities for citizens*. Wiley, Chichester, West Sussex.
- Erjavec, Aleš (1995): *Estetika in kritična teorija*. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- Frick, Dieter (1986): *The quality of urban life*. Walter de Gruyter, Berlin.
- Frampton, Kenneth (1996): *Modern architecture: A critical theory*. Thames and Hudson, London.
- Gantar, Pavel (1985): *Urbanizem, družbeni konflikti, planiranje*. KRT, Ljubljana.
- Gibson, J.B.; Harrison, G.A. (1976): *Man in urban environments*. Oxford University Press, Oxford.
- Harries, Karsten (1997): *The ethical function of architecture*. The MIT Press, London.
- Hayden, Dolores (1997): *The power of place. Urban landscapes as public history*. The MIT Press, Cambridge Massachusetts.
- Heynen, Hilde (1999): *Architecture and modernity*. MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Hill, Jonathan (2001): *Architecture – the subject is matter*. Routledge, London.
- Hill, Richard (1999): *Designs and their consequences. Architecture and aesthetics*. Yale University Press, London.
- Hočevár, Marjan (2000): *Novi urbani trendi. Prizorišča v mestih – omrežja med mesti*. Znanstvena knjižnica, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- International Network for Urban research and action. Conference 1997, Zurich (1999): Possible urban worlds: Urban strategies at the end of the 20th century*. Birkhauser, Basel, Boston, Berlin.
- Jacobs, Jane (1961): *The death and life of great american cities – the failure of town planning*. Penguin books, Harmondsworth.
- Jakhel, Rudi (1979): *Iluzija in resničnost urbanih središč*. Cankarjeva založba, Ljubljana.
- Kepes, Gyorgy; Choay, Françoise (1966): *The man – made object*. Braziller, New York.
- Kos, Drago (2002): *Praktična sociologija za načrtovalce in urejevalce prostora*. FDV, Ljubljana.
- Košir, Fedja (1993): *Zamisel mesta*. Slovenska Matica, Ljubljana.
- Leach, Neil (1997): *Rethinking architecture: A reader in cultural theory*. Routledge, London.
- Leach, Neil (1999): *The anaesthetics of architecture*. The MIT Press, London.

Loos, Adolf (1988): Zbornik Oikos in drugo: O Loosu in Wittgensteinu. Knjižnica revolucionarne teorije, Ljubljana.

Maxwell, Robert (1993): Sweet disorder and the carefully careless – theory and criticism in architecture. Princeton papers on architecture, Princeton New Jersey.

Moughtin, Cliff (2003): Urban design methods and techniques. Elsevier, Oxford.

Neill, William J.V. (2004): Urban planning and cultural identity. Routledge, London.

Rapoport, Amos (1980): Human aspects of urban form. Towards a Man-Environment Approach to Urban Form and Design. Pergamon Press, Oxford.

Raskin, Eugene (1974): Architecture and people. Prentice – Hall INC. Englewood cliffs, New Jersey.

Rasmussen, Steen Eiler (2001): Experiencing architecture. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.

Raymond, Santa; Cunliffe Roger (1997): Tomorrows office. Creating effective and humane interiors. E&FN SPON, London, New York.

Rotar, Braco (1981): Pomeni prostora (ideologije v urbanizmu in arhitekturi). Delavska enotnost, Ljubljana.

Sandercock, Leonie (1998): Making the invisible visible. A multicultural planning history. University of California Press, LTD, London.

Scott, Geoffrey (1980): The architecture of humanism. The architectural press, London.

Sennett, Richard (1990): The conscience of the eye. The design and social life of cities. Faber and Faber Limited, London.

Sitte, Camillo (1997): Umetnost graditve mest. Habitat, Ljubljana.

Soja, Edward W. (2000): Postmetropolis. Critical studies of cities and regions. Blackwell Publishers, Oxford.

Tafari, Manfredo (1985): Projekt in utopija. Krt, Ljubljana.

Tepina, Marjan (1996): Prostor in čas urbanizma in Ljubljane urbane. Ob stoletnici urbanizma. ČZP Enotnost, Ljubljana.

Urry, John (1995): Consuming places. Routledge, London.

Zeisel, John (1984): Inquiry by design: Environment – behaviour research. Cambridge University Press, Cambridge.

Zukin, Sharon (2002): The cultures of cities. Blackwell, Oxford.

Zurbrugg, Nicholas (1997): Baudrillard Jean. Art and Artefact. SAGE Publications, London.

Watson, Sophie; Gibson, Katherine (1995): Postmodern cities and spaces. Blackwell Publishers, Oxford UK & Cambridge USA.

Westwood, Sallie; Williams, John M. (2003): Imagining cities: Scripts, signs, memory. Routledge, London.

VIRI NA INTERNETU:

Gronlund, Bo: Life and complexity in urban space.

www.hjem.get2net.dk/gronlund/Life_and_complexity.html (21.5. 2004)

Moore, Steven A.: Architecture, Esthetics and Public Health.

www.mather.ar.utexas.edu/Faculty/moore/data/moore_arch_publ_health.pdf (13.4. 2004)

Dovey, Kim: Safety and danger in urban design.

www.aic.gov.au/conferences/urban/dovey.pdf (13.4.2004)

Gotsch, Peter: Imagine a city.

www.unesco.org/most/isocarp/proceedings2001/cases.html (21.5. 2004)

Uniaty, Quintarina: Research in urban design.

www.trisakti.ac.id/news/jurlemlit/9Quin00.html (21.5. 2004)

Discussion forum top level: Are urban designers necessary for the city?

www.archnet.org/forum/view.tel?message (24.3. 2004)

Ust, Daniel: Architecture: The missing art form.

www.uweb.superlink.net/neptune/Arch.html (13.4. 2004)

Blais, Myriam: Images of invention.

www.tu-cottbus.de/BTU/Fak2/TheoArch/wolke/eng/Sub.../Blais.html (18.4. 2004)

Sacha, Remko: Towards different architecture.

www.iaaa.nl/rs/autorearcE.html (13.4.2004)

On the effects of architecture on individuals and the Society.

www.valt.helsinki.fi/kvtok/stud/hkkauppi/text.html (24.3. 2004)

Fusion of form&function.

www.library.thinkquest.org/26491/main.php.3.html (5.4. 2004)

Svozil, Karl: A Physicists reflections on esthetics in particular architecture.

www.tph.tuwien.ac.at/-svozil/arch/reflections.html (24.3. 2004)

Urbanliving – a future challenge.

www.evolution.anthro.univie.ac.at/institutes/urbanethology/urbpro.html (5.4. 2004)